

УНИВЕРЗИТЕТ “СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ”
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ – СКОПЈЕ
ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОГИЈА

МОДЕЛИ НА ПЕДАГОШКО ВОДЕЊЕ НА
НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ ВО
ОСНОВНОТО УЧИЛИШТЕ

- докторска дисертација -

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Институт за педагогија
Кат. бр. 14289
12.11.2012 год.
СКОПЈЕ

Ментор,
Проф. д-р Снежана Адамческа

Кандидат,
м-р Нела Радевска

Скопје, 2012 година

СОДРЖИНА

Вовед.....	5
I дел	
I. Теориски пристап кон проблемот на истражување	
1. Појава и развој на потребата и грижата за работа со надарените ученици.....	7
2. Дефинирање на надареноста и нејзина операциона- лизација.....	9
3. Карактеристики на надарените ученици.....	13
4. Идентификација на надарените ученици.....	23
5. Модели на педагошко водење.....	41
5.1. Училишна акцелерација.....	43
5.1.1. Порано запишување на поразвисните деца.....	49
5.1.2. Забрзано напредување на надарените уче- ници во системот на првиот период.....	52
5.1.3. Забрзано напредување на надарените уче- ници во системот на вториот и третиот период.....	54
5.2. Додатна настава.....	58
5.3. Слободни ученички активности.....	66
5.4. Менторска настава.....	74
5.5. Модели на креативно учење.....	81
5.6. Формирање посебни одделенија или училишта за надарени ученици.....	93
5.7. Индивидуализација на наставата.....	96
5.8. Заедничко планирање на наставникот и надарените ученици.....	99
5.9. Микро настава.....	101

6. Компетенции на наставникот во работата со надарените ученици.....	103
7. Преглед на истражувањата на работата со надарените ученици.....	118

II дел

II. Методологија на истражување	
1. Предмет на истражувањето.....	131
2. Цел и карактер на истражувањето.....	131
3. Задачи на истражувањето.....	131
4. Хипотези на истражувањето.....	133
5. Варијабли на истражувањето.....	134
6. Методи, техники и инструменти на истражувањето.....	134
7. Популација и примерок.....	141
8. Статистичка обработка на податоците.....	142

III дел

III. Анализа и интерпретација на резултатите од емпириското истражување.....	143
---	-----

IV дел

IV. Заклучни согледувања.....	193
-------------------------------	-----

V дел

V. Едукативни препораки.....	202
1. Едукативен предлог – модел за акцелерација.. по музичко образование за VI одделение де- ветгодишно образование.....	207

VI дел

1. Литература.....	261
2. Анкетен лист -Скалер.....	290
3. Протокол на интервју.....	298
4. Тест на творечки ставови.....	300

В О В Е Д

Современите модерни, иновативни тенденции на педагошката наука го актуелизираат проблемот на надареноста, односно надарените ученици во основното училиште. Овој сложен, комплексен проблем имплицира процесуирање на научно-истражувачка дејност која перманентно се развива.

Во контекст на овој проблем се поставуваат актуелни едукативни прашања како што се: Врз кои научни основи да се изгради целосен, квалитетен систем на едукативна работа со надарените ученици? Кога да отпочне процесната дијагностика за следење на надарените ученици? Како да се иницира комплексниот развој на надарените ученици? Како да се оди во чекор со светските текови во развојното унапредување на едукативната работа со надарените ученици?

Одговорот на повеќето од овие актуелни прашања и аспекти се остварува преку разновидни активности и модели на педагошко водење регулирани со законски нормативи, содржинско-програмски, материјално-технички, педагошко-организациски, финансиско-стимулативни, научно-истражувачки и други аспекти.

Надарените ученици ги изразуваат своите потенцијали преку општите интелектуални способности, високото ниво на аспирација, акцелеративното лесно учење, антиципативното мислење, користење на креативните вештини, како што е продуцирањето на оригинални идеи, иницијативноста, самостојноста. Аналогно на оваа комплексност, мултидимензионалност потребна е и значајна едукативна поддршка преку имплементација на моделите на педагошко водење како што се училишната акцелерација, додатната настава, слободните активности, модели на креативно учење, индивидуализираната наставна форма, автоиндивидуализацијата, заедничкото планирање на наставникот и надарените ученици, менторска настава, проблемска настава, работа во посебни паралелки и училишта за надарени ученици и сл.

За успешно циркулирање на одговорниот процес грижа и работа со надарените ученици примарен, односно есенцијален услов е изградување на *континуиран интерактивен комуникационен систем* имплементиран преку

разновидните модели на педагошко водење на оваа категорија ученици. За функционирање на овој одговорен систем активна улога има наставникот со неговите изградени креативни ставови, позитивно мислење за одговорната работа со надарените ученици во основното училиште. Наставникот умешно, вешто ги имплементира моделите на педагошко водење на оваа значајна категорија ученици со цел за нивен непречен, оптимален развој.

Научниов труд е концепиран од повеќе делови: теоретски, анализа и интерпретација на резултатите од емпириското истражување, заклучни согледувања, едукативни препораки, едукативен предлог – модел на акцелерација по музичко образование за VI одделение деветгодишно образование, користена литература и прилози. Деловите од трудот меѓусебно се поврзани во единствена функционална, логичка целина со цел да се осветли и експлицира централниот проблем – моделите на педагошко водење на надарените ученици во основното училиште.

1. ПОЈАВА И РАЗВОЈ НА ПОТРЕБАТА И ГРИЖАТА ЗА РАБОТА СО НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ

За појавата и развојот на потребата и грижата со надарените ученици фокусот на вниманието е *системна процесна дијагностика* која означува препознавање, откривање, идентификација, поддршка, следење, вреднување на надарените за создавање база за побрз прогресивен развој и напредок на оваа значајна категорија ученици.

Корените на потребата и грижата на надарените ученици првично се бараат во разновидните плуралистички промени на општеството преку афирмирање и прифаќање на следните сознанија, факти:

- акцелеративниот општествено – економски и севкупен развој ја афирмира потребата од создавање, развивање и максимално користење на знаењата, способностите, креативните потенцијали и дарби на поединци и групи;
- надареноста претставува незаменлива исклучително значајна општествена вредност, кадровски потенцијал, енергија која имплицира максимум развивање, а со фактот ниедна дарба да не остане нереализирана што би можела да доведе до штетни, далекусежни последици како за развојот на општеството воопшто така и за развојот на индивидуата посебно;
- со интензивните развојни импликации на информатичкото општество надарените ученици имаат можност непосредно, пофлексибилно да ги изразат своите потенцијали интереси и на тој начин да придонесат за општествениот напредок;
- перманентната грижа за оптималниот развој на надарените ја имплицира и тендира нивната персонална, хуманистичка димензија на севкупното животно функционирање;

Од наведените сознанија може да се согледа дека овој проблем содржи елементи од општествено-развојна природа која стратешки имплицира грижа и оптимален, непречен развој на надарените индивидуи.

Развојот на интелектуалната и севкупната развиеност, како и креативните димензии на личноста на надарените произлегува од потребата на комуникациско функционирање и циркулирање за развивање на интересите, способностите, дарбите и сл. Во соодветност со сознанијата за структурата и разните аспекти на интелектуално дивергентно процесуирање се истакнува грижата за надарените која претставува интегрален дел во општествениот систем.

Филозофските принципи тендираат да се осмисли животот на индивидуата, а мудриот посебно надарениот се стреми кон целта преку своето разновидно однесување и комплексна работа во умење да го осмисли животот. Значаен фундаментален придонес дава и едукацијата на надарените која иницира сеопфатно стимулирање на осмислување идентитетот на личноста на надарениот индивидуалитет по пат на модели на педагошко водење.

Новите сознанија од природата на човекот прокламира дека надарениот поединец може успешно креативно да се однесува преку креативните вештини, иницирани од креативните техники. Најновите научни сознанија укажуваат дека сè повеќе оптималните услови за развојот на надарените даваат системна стратегија на едукација на надарените олицетворени преку разновидните модели на педагошко водење.

Со овие нови сознанија се афирмира потребата од одговорен однос кон надарените како валиден критериум на примена на континуирана стратегија на едукација на истите.

2. ДЕФИНИРАЊЕ НА НАДАРЕНОСТА И НЕЈЗИНА ОПЕРАЦИОНАЛИЗАЦИЈА

Од мултидимензионалноста и суптилноста на поимот надареност произлегуваат и различни пристапи во неговото дефинирање. За дефинирањето на овој поим зборуваат повеќе автори како на пример:

Канадскиот автор Гање (Koren, I. 1989) истакнал свој диференциран модел на надареност. Тој ја истакнал надареноста како изразита натпросечна компетенција во една или повеќе домени на способноста. Во овој контекст истакнува четири подрачја на надареност: интелектуално, креативно, социоемоционално, сензо – моторно подрачје.

Н. О. Carter (Koren I. 1989) во Енциклопедијата на педагошки истражувања по поимот надареност вели: “Надарените деца ги надминуваат просечните со интелектуалните особини, со желбата за знаење, со оригиналност со насоченост на своите цели и упорноста, со смислата за хумор и здраво расудување. Тие освен што се емоционално супериорни, туку и телесно се поразвиени, позрели за социјално и емоционално однесување во секој поглед се и посамостојни... успехот на надарените ученици во било кој период во просек е поголем од нивните врстници”.

Рускиот психолог А.А. Зарудна (Koren, I. 1989) надареноста ја дефинира како разновиден склоп на способности кои обезбедуваат успешно исполнување на сложени облици на дејност.

Во заклучоците од Конференцијата за надарените која што е одржана на Колумбија универзитетот (Koren, I. 1989) е запишано: “Интелектуално надарено дете можеме да го дефинираме како дете кое значајно се истакнува во способностите за мислење, расудување, заклучување, пронаоѓање или креативност”.

M.Sumption (Koren. I. 1989) истакнала дека: “Надарени се оние што поседуваат супериорен нервен состав кој е карактеризиран со потенцијал за извршување задачи кои бараат релативно високо ниво на интелектуална апстрактивна или креативна фантазија”

P.B. Havihurst (Koren, I. 1989) истакнува дека надарените деца се оние поединци што од детската градинка до возраста на средното училиште

покажуваат исклучителна перспективност во некои општествено – корисни области и чиј талент може да се стимулира.

Познатиот руски психолог Теплов (Ђорђевиќ, В. 1979) смета дека надареноста е способност од која зависи можноста за постигнување помал или поголем успех во изведувањето на некоја активност. Според него проблемот на надареноста е пред сè квалитативен, а не и квантитативен и дека не може да се зборува за општа надареност, туку за надареност во некоја дејност. Тој не ја исклучува можноста за квантитативен приод во истражувањето на способностите, меѓутоа смета дека треба да дојде поквалитативна анализа. Во оваа смисла за Теплов е многу побитно КАКВА е надареноста на дадениот човек, какви се неговите способности, а помалку е битно КОЛКУ е тој надарен.”

Пол Вити (Ђорђевиќ, В. 1979) го дефинира надарениот како поединец “чиј постигнувања се константно значајни во било која потенцијална вредна област на човековата активност.”

Галагер (Ђорђевиќ, В. 1979) вели дека надарените се оние деца кои се способни за високи достигнувања или кои имаат потенцијална способност во некоја од следниве области.

1. Општа интелектуална способност
2. Специјални академски способности
3. Творечко или продуктивно мислење
4. Способност на водство
5. Способност за визуелни или други уметности
6. Психо-моторна способност

Терман (Ђорђевиќ, В. 1979) истакнува дека талентирано или надарено дете е она кое покажува значајни достигнувања во некоја активност или во нешто. Тој смета дека во поимот надареност не се вклучуваат само интелектуално надарените деца, туку и оние кои ветуваат во музиката, графичките уметности, творечкото пишување, драмските уметности, моторните вештини и водството. Тој ја дал и познатата поделба која е прифатена од страна на бројни психолози.

преку 140.....	скоро гениј или гениј
120-140.....	многу висока интелигенција
110-120	висока интелигенција
90-110.....	нормална или просечна интелигенција
80-90.....	тапост која ретко се вбројува во слабоумност
70-80.....	граница на слабоумност
под 70.....	несомнена слабоумност

Во Педагошката енциклопедија (1989) се вели дека надареноста е многустрана, разновидна и поврзана со целокупната личност на детето, која може да постои во различен степен и квалитет и под дејство на стимулативни услуги преку кои континуирано се развива.

Американското друштво за надарени деца (J.W.Getzels, Ph.N.Jackson, 1962) го дефинираат надарениот поединец како “особа чии постапки во било кој општествен правец постојано се супериорни.” Оваа дефиниција ги вклучува надарените поединци во уметноста, музиката, драмата, математиката како и оние кои имаат механички и социјални вештини и оние со кои имаат висока апстрактна вербална интелигенција.

Иван Корен (1989) дава доста опфатна дефиниција за надареноста која може да се прифати од педагошки аспект. Тој вели дека надареноста е своевиден склоп на особини кои му овозможуваат на поединецот во едно или повеќе подрачја на човечката дејност, способен трајно да постигне изразито висок натпросечен учинок.

На тркалезната маса за Концептуализација на појавата надареност – Загреб 1986, е верифицирана следната дефиниција: “Надареноста е своевиден склоп на особини кои му овозможуваат на поединецот на продуктивен или непродуктивен начин да постигнува доследно изразито натпросечен успех во една или повеќе области на човековите дејности, а е условена од висок степен на развиток на одделни способности, односно нивните композиции и со поволна внатрешна и надворешна стимулација.”

Борислав Стефановиќ (Ђорђевиќ, В. 1979) смета дека во основата на надареноста е интелигенцијата и дека од неа треба секогаш да се поаѓа во проучувањето на истата. Според него интелигенцијата е способност за увидување значајни односи меѓу податоците и пронаоѓање на нови податоци.

Од изнесените ставови, погледи може да се согледа дека надареноста е сеопшт интелектуален потенцијал кој е благодет за успешно функционирање во животот воопшто.

3. КАРАКТЕРИСТИКИ НА НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ

Современата настава која е во релација на работа со надарените ученици условува кај носителите, реализаторите на овој процес познавање на манифестациите на надареноста и карактеристиките на оваа категорија ученици со што ќе се овозможи успешно да се започне процесната дијагностика за едукативниот развој на истите. Надареноста може да се манифестира во два аспекта:

- а) во создавање на нови духовни и материјални производи – креативност;
- б) во умешноста за примена на усвоените знаења во практиката.

За истакнување и актуелизирање на карактеристиките на надарените ученици пишуваат повеќе автори. Во овој контекст ќе направиме преглед од повеќе авторски генерализации.

Психологот Пол Вити (Ђорђевиќ, В. 1977) си го поставил прашањето за тоа како се манифестира надареноста и кои се карактеристиките на надарените ученици. Тој ги изнел следните карактеристики на надарените ученици:

- рано користење на широк речник кој точно го употребуваат;
- спретност во јазикот;
- користење фрази и цели реченици во многу рани години и способност да раскаже или репродуцира приказна во таа возраст;
- општи забележувања и задржување информации за забележаните предмети;
- ран интерес или љубов кон книгите, покасно уживање во атласи, речници и енциклопедии;
- ран интерес за датуми и часовник;
- способност да се задржи или концентрира подолго време;
- покажување способности во цртање, музика и други уметнички форми;
- рано откривање на односи на причини и последици;
- ран развој на способностите за читање;
- развивање на различни интереси.

James T. Webb (1985) со соработниците направил листа на типични карактеристики на интелектуално надарените деца, кои се имплицираат во:

- необичен опсежен вокабулар за својата возраст;
- способност да читаат порано од своите врстници;
- голема моќ на разбирање на јазичната суптилност;
- подолг опсег на внимание;
- трајност и сила на концентрација;
- способност брзо и со малку вежби да усвојат основни вештини;
- широк распон на интереси;
- високо развиена љубопитност и бескрајно поставување на прашања;
- истражувачка љубопитност и пристап на предметите и работите различно од другите;
- тенденција идеите и предметите да се поставуваат на начин кој не е вообичаен (развиено дивергентно мислење);
- способност за запомнување на голем број информации;
- необичен смисол за хумор;

Американските психолози Стенберг и Давидсон (Џудина-Обрадовиќ, М. 1990) ги истакнуваат карактеристиките на интелектуално функционирање на надарените ученици и тоа:

- висок степен на општа интелигенција, а посебно висок степен на некои специфични способности;
- високо развиено уочување на односи;
- високо развиена способност на пронаоѓање на проблемите;
- голема вештина на користење на комбинација на оние способности во кои се најдобри;
- посебна способност на менување на околината.

Ѓорѓевиќ Милутин (1985) ги истакнува следните особини на надарените ученици:

- изразена самосвест;
- тежненија за доминација;

- изразена комуникативност и социјабилност;
- храброст;
- креативност;
- високо ниво на аспирација;
- широк круг на интересирања;
- упорност;
- смисла за забележување и опсервација;
- љубопитност;

Иван Корен (1988) при категоризација на надарените ученици истакнува шест подрачја на способности и тоа :

1. Општи интелектуални способности

- висок степен на интелигенција;
- богатство на речникот;
- љубопитност;
- одушевување од нови идеи;
- способност за апстрахирање;
- лесно учење.

2. Специфични училишни способности

- добра меморија;
- ерудиција;
- широка информираност во подрачјата на сопствените интереси;
- брзо усвојување на знаењата и вештините;
- брзо сфаќање.

3. Креативни или продуктивни способности

- независност на мислењето;
- флексибилност на мислењето;
- ивентивност;
- смисол за хумор;
- оригиналност на идеи;
- фантазија;

4. Способности за водење и раководење

- прифаќање на одговорност;
- добро расудување;

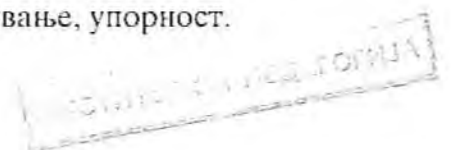
- високи очекувања од себе и другите;
  - организаторски способности;
  - тенденција за доминација;
5. Уметнички способности и вештини
- способност за перцепирање и моторна координација;
  - извонредност во чувствувањето и изразувањето преку музика, глума
игра, литература, ликовни уметности.
6. Психомоторни способности
- добра координација и манипулативни вештини;
  - прецизност на движење;
  - големи атлетски можности;
  - висок степен на телесна енергија.

Босилка Ѓорѓевиќ (1991) која во својата богата истражувачка дејност ги има перцепирано надарените ученици и ги презентира следниве карактеристики:

- учат брзо и лесно;
- употребуваат многу општи знаења и практични знаења;
- мислат јасно, сфаќаат односи, разбираат значење;
- го задржуваат она што го слушнале или прочитале без големо увежбување;
- знаат многу работи за кои другите ученици немаат поим;
- менуваат – преобразуваат тешки ментални задачи;
- користат голем број на зборови лесно и течно;
- поставуваат многу прашања, заинтересирани се за широк круг на работи;
- отворени се, добри се набљудувачи, одговараат брзо.

Мира Чудина - Обрадовиќ (1990) ги анализира карактеристиките на мотивацијата и личноста на специфичностите на надарениот поединец. Таа изложува група карактеристики на надарените ученици, како на пример:

1. Работна енергија: виталност, слан, работна издржливост.
2. Насоченост на целта: перзистенција, трудољубивост, оданост на задачите, насоченост кон целта, нагон за постигнување, упорност.

3. Интерес, љубопитност, голем интерес, ентузијазам, фасцинираност на проблемот или подрачјето, заљубеност кон проблемот.
4. Самоперцепција: позитивна слика за себе, самопочитување, самодоверба, поставување на високи цели, чувство на сопствена вредност, поставување на високи стандарди на сопствената работа.
5. Независност: автономија, самодостапност, доминантност, самонасоченост, неконформизам, иницијативност, спремност на ризик.

Систематичен, аналитичен преглед на карактеристики на надарените ученици дава категоризацијата на американскиот психолог Рензули (2000). На овој психолог категоризацијата опфаќа четири подрачја кои имаат темелни индикациски аспекти, како на пример:

1. Карактеристики на учење. Надарениот ученик ...

- има и многу знаења и информации од различни области;
- за својата возраст има необично богат речник;
- зборува изразно, течно;
- брзо уочува факти и лесно сфаќа основни принципи;
- добро забележува и разбира сложени предмети и појави;
- чита книги за многу постара возраст;
- не избегнува тешки комплицирани задачи;
- поседува изразити вештини на критичко мислење и самокритичност;

2. Карактеристики на творештвото. Надарениот ученик...

- создава голем број идеи и решенија за поставување проблеми;
- постојано поставува многу прашања за различни работи;
- често нуди невообичаени, оригинални одговори
- се бави со прилагодување, подобрување и модифицирање на начелата, објектите и системите;
- во решавањето на проблемите прифаќа ризик и опасни потфати;
- не е конформен индивидуалист и не се плаши да биде различен од другите;
- покажува изразит смисол за хумор и сатира;
- не прифаќа изјави и поставки на авторитети без критичко проверување;

3. Мотивациски карактеристики. Надарениот ученик...

- вистински потполно се предава на преферираната задача;
- незадоволен е од рутински, неинвентивни работи;
- покрај својата интризична мотивација не му треба некоја надворешна мотивација;
- не е лесно задоволен со личното темпо и напредок во извршувањето на задачите
- сака да работи независно без голема помош на возрасните;
- се занимава со “прашања за возрасните” како што се: религија, политика, раса и сл. ;
- во своите уверувања е непопустлив, одлучен и истраен;
- си поставува високи развојни цели и тежнее кон совршенство;

4. Социјални карактеристики. Надарениот ученик...

- добро соработува со децата од својата возраст како и со возрасните;
- не оди по секоја цена со многумина;
- превзема должност со целосна одговорност;
- многу е доверлив во работите кога ги планира и организира;
- спремно се прилагодува на новите прилики и општествени ситуации;
- поборник е на демократските општествени односи;
- во контактот со другите е самосвесен и полн со доверба со себе;
- може да се соживее во проблемите на другите и затоа е отворен на политички и социјални прашања;

Ѓуриќ, Т. (Ђуриќ, Т, 1996) истакнува свој аналитички преглед на карактеристиките на надарените ученици:

- Создава голем број на идеи и решенија за поставени проблеми
- Постојано поставува многу прашања за различни нешта
- Често нуди необични, оригинални и духовити одговори
- Се занимава со прилагодување, подобрување и модификација со начелата на објектите и системите
- При решавањето на проблемите прифаќа ризик и опасни потфати

- Не е комформиста, е индивидуалист
- Не се плаши да биде поинаков од другите
- Показува изразит смисол за хумор и сатира
- Не прифаќа изјави и поставки од авторитет без критичка проверка
- Интелектуално е дисциплиниран
- Рано во детството изразува осетливост за проблеми
- Во интелектуален поглед е супериорен во однос на другите
- Показува независност во мислењето и творештвото
- На оригинален начин решава проблеми
- Покреативен е во однос на останатите на негова возраст
- Има изразена креативна фантазија
- Изразува силен разум при решавањето на проблемите
- Интелектуално е љубопитен
- Поседува способности од повисок ред
- Склон е логички да резонира во сите ситуации
- Тежне да биде совршен во мислењето и творештвото
- Темелен е во проучувањето на проблемите и поедини области
- Опседнат е со одредени идеи кои се однесуваат на проблемот
- Има јака диспозиција кон интелектуалните активности
- Склон е на често и долго размислување
- Повеќе е склон кон апстрактно отколку кон практично мислење
- Има силна способност за асимилација и генерализација
- Повеќе го интересираат научнички и уметнички позиви отколку останатите
- Порано ги совладува научните методи и вештини
- Има развиени интелектуални интереси
- Го интересираат филозофски проблеми од областа која ја проучува
- Порано ја постигнува зрелоста во апстрактното мислење
- Способен е да решава проблеми на повисоко ниво
- Побрзо од другите успева да го реши проблемот
- Побрз е од другите во донесување заклучок

- Често визуелно и интелектуално манипулира со информативен материјал
- Склон е повеќе од другите во интелектуално резонирање
- Често е склон кон „неподвижни игри“ , зошто повеќе ја ангажира интелигенцијата
- Склон е да работи на пронајдоците на својата фантазија
- Се одушевува на новите идеи и откритија
- Има изразити организаторски способности за областа со која се бави
- На разни прашања дава необични мудри одговори
- Самокритичен е во целокупниот творечки процес

Јанос и Робинсон (Janos & Robinson, 1985, според Чудина - Обрадовиќ, М. 1990) истакнуваат преглед на карактеристиките на надарените кои се однесуваат на општата интелектуална надареност. Тие ги класифицираат карактеристиките во три развојни периоди: предучилишна и почетна училишна возраст, основноучилишна возраст и адолесценција. Во овој контекст од овие автори го презентираме прегледот за развојниот период основноучилишна возраст.

Основноучилишна возраст:

Надворешно однесување:

брзо учи, поседува богат и сложен речник, големо знаење од различни области, самостојно учи од различни извори, интензивно чита сериозни текстови

Интелектуално функционирање

брзо согледува факти и лесно ги сфаќа основните принципи, добро ги согледува и разбира сложените предмети и појави, поседува вештина за критичко мислење и самокритичност.

Квалитативни разлики во функционирањето

покажува спонтана, спретна и брза употреба на мета когнитивни компоненти, применува сè посложени стратегии во решавањето на проблеми, поседува способност да го увидува битното и новото во односите, да формира точни и јасни репрезентации на реалноста.

Специфични интереси

покажува интензивни интереси за одредено подрачје

Карактеристики на мотивацијата:

поседува силна мотивација за постигнување успех во подрачјето на кое покажува посебен интерес, конкуритивност, одлучност за постигнување успех и висок критериум на успешност

Негативни манифестации на надареноста

постои можност за нерамнотежа и дефицит во знаењата заради специфичните интереси, појава на перфекционизам како последица на високите мерила за успешност конкуритивноста може да доведе до чувство за соперништво; можна е социјална изолираност која произлегува од: нетолеранцијата на пониските облици на интелектуално функционирање, специфичноста на интересите кои не може да ги сподели со другите, потреба за самостојна активност и размислување, многу голема самокритичност и критичност кон другите; можни се манифестации на мрзливост кои произлегуваат од отпорот според рутинското работење, повторувањето, вежбањето, механичките и едноставните работи: големата методичност и систематичност, која често се согледува како бавно, темелно и детално напредување во материјалот за кој е заинтересиран; можни се манифестации на неефикасност, кои произлегуваат од тенденцијата да “komplikuваат”: не се задоволни од едноставните и очигледни решенија, често е неуспешен во едноставните задачи, бидејќи не може да верува дека решението е така очигледно.

Од расветлувањето на карактеристиките на надарените ученици може да се резимира нивниот стил на функционирање а тоа е:

- развиена позитивна слика за себе;
- високо ниво на аспирација;
- учење акцелеративно и лесно прифатливо;
- активно применување на креативни вештини како што се оригиналност, флуентност, редифинирање, елаборација, креативна генерализација и др. ;
- ги надминуваат перцептивните и емоционалните блокади на мислењето;

- однапред ги планираат своите активности;
- поставуваат и решаваат разни видови и степени на сложеност на проблемски задачи преку изразување на својата методолошка оригиналност;
- имаат развиена емпатиска компетентност;

Со овие специфичности во однесувањето надарените ученици отскокнуваат од другите две категории ученици и затоа тендираат нивно педагошко водење преку различни модели за нивен развоен функционален напредок.

4. ИДЕНТИФИКАЦИЈА НА НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ

За успешно функционирање на моделите на педагошко водење, односно нивниот систем на работа со надарените ученици неопходно е нивна идентификација. Тоа успешно се постигнува преку *процесна дијагностика* која претставува континуиран и отворен едукативен процес на препознавање, откривање, идентификување, следење и вреднување на надарените ученици. Во етапите на овој вид дијагностика потребно е учествување на повеќе субјекти, меѓу кои:

- одделенскиот наставник;
- предметниот наставник;
- одделенскиот раководител;
- педагогот – психологот – директорот;
- родителите;
- соученици;
- самиот ученик.

На идентификацијата работна цел е процесот на утврдување видот и степенот на надареноста. Предмет на идентификацијата е утврдување на развиеноста на одредени интелектуални способности. Визави ова се поставува отвореното прашање: Кога да се отпочне со идентификацијата на надарените ученици? Како одговор на ова прашање се поставуваат две основни барања:

1. Откривањето на надарените во современата, модерна настава треба да отпочне на што порана возраст и на тој начин во вистинско време се постигнува оптимализација на поттикнување на развојот и адекватно насочување, а со тоа и создавање поголеми можности за прогресивен развој.

2. Идентификацијата да биде што покомплексна и попотполна, поцелосна за да се утврди почетната дијагноза, а врз таа основа се организира поадекватен индивидуален третман на надарените ученици.

Во училишната практика долго време во идентификацијата на надарените ученици поаѓале само од општиот успех на ученикот, а се запоставувале други позначајни фактори (поедини особини на личноста, интереси, мотиви и сл.).

Прва систематска идентификација реализирал американскиот психолог Терман со неговите соработници кој користел широк спектар на батерија

тестови и прашалници. (Идентификацијата на Терман е подетално елаборирано во поглавјето Преглед на истражувањето).

Во поранешниот Советски Сојуз (Ђорђевиќ, В. 1985) за идентификација на надарените ученици е општо прифатен природниот наставен експеримент, а во рамките на него методот на внатрешно делување. И покрај добрите својства на оваа постапка по мислењето на некои психолози од бившиот Советски Сојуз не обезбедува еднообразност во испитувањето, што многу го отежнува споредувањето на добиените резултати. Во испитувањето на творештвото во поедини видови на уметности применуван е психобиографскиот метод со опис и анализа на својствата на личноста, но кои не содржат квантитативни и факторски показатели.

Во САД (Ђорђевиќ, В. 1985) за идентификација на надарените се употребуваат следните тестови и нивни резултати.

1. Стандардизирани индивидуални тестови на ментални способности.
2. Стандардизиран тест во една од следните области:
  - постигнување во читање;
  - постигнување во математика;
  - постигнување во природните науки;
  - постигнување во опшествените науки.

Друг начин (Ђорђевиќ, В. 1979) кој се употребува и кој се препорачува за идентификација на надарените ученици е следниот преглед:

Главни процедури за идентификација	Процент на Потреба	Процент на проценката
Набљудување и номинација од страна на наставникот	93	75
Скорови на групни тестови на постигнувањата (знаења)	87	74
Скорови на групни тестови на интелигенција	87	65
Претходно покажан успех (вклучувајќи го школското напредување)	56	78
Резултати на индивидуален тест на интелигенција	23	90
Резултати на тестови на творештво	14	74

Од прегледов може да се види дека во процедурите за идентификација на надарените најмногу се употребува предлагањето од страна на наставникот. Стручњациите приоритет им даваат на индивидуалните тестови на интелигенција. Се препорачува да се употребуваат поврзано повеќето процедури за идентификација.

Иван Корен (1988) презентира модел на основните форми на идентифицирање на надарените, како на пример:

❖ Проценување на особините на поединецот:

- номинација на наставникот;
- извештаи на родителот;
- извештаи на родители на клубови;
- извештаи на советодавец;
- оцена на другарите и познаниците;
- самооценување;
- и други слични процени.

❖ Мерење на степенот на развиеност на особините на поединецот:

- тестови на интелигенција;
- тестови на посебни способности;
- тестови на специфични способности;
- тестови на креативност;
- тестови на постигнување;
- тестови на личност;
- и други слични тестови.

❖ Проценување на материјалните производи на поединецот:

- научни расправи;
- патенти, нови инструменти
- награди на натпревари;
- постигнување во уметноста;
- членство во редакции;
- членство во тимови, во раководство;
- и други слични производи.

Овие основни форми за идентификација на надарените кои ги презентира Корен може да се констатира дека авторот направил суптилна генерализација на сите категории кои се потребни при идентифицирање, а кои можат да послужат како модел и на наставникот и на педагошко-психолошката служба и други субјекти кои се бават со проблемот идентификација.

Во понатамошното изложување ќе се осврнеме на инструментите кои се основно средство за идентификација. Наставникот како учесник во идентификацијата може да ја примени скалата на процена која е изготвена од страна на Торенсовиот центар за изучување на креативноста (Čudina-Obradović, 1990).

Потсетник за наставници: Особини на надарените деца во основно училишна возраст

Име на ученикот _____ Датум _____

Училиште “ _____ ” Одделение _____

Прочитајте ги внимателно следниве тврдења и ставете x на местото кое по Вашето мислење најмногу одговара на карактеристиките на ученикот.

1. Ако никогаш не сте или сте ја воочиле оваа карактеристика кај ученикот.
2. Ако понекогаш сте ја воочиле карактеристиката кај ученикот.
3. Ако сте ја воочиле оваа карактеристика кај ученикот многу често .
4. Ако сте ја воочиле оваа карактеристика кај ученикот постојано.

1. Лесно учи	1	2	3	4
2. Оригинален е, фантазер, креативен	1	2	3	4
3. Има многу знаења	1	2	3	4
4. Љубопитен е, скептичен	1	2	3	4
5. Показува здраво разумска логика	1	2	3	4
6. Има знаења од необични подрачја	1	2	3	4
7. Ликовна способност	1	2	3	4
8. Богат речник лесно изразување	1	2	3	4
9. Музички способности	1	2	3	4
10. Работи самостојно, покажува Иницијатива	1	2	3	4
11. Логичен е, добро прерасудува	1	2	3	4
12. Во мислењето е еластичен, отворен за Ново	1	2	3	4
13. Прилагодлив	1	2	3	4
14. Показува необични уводи, открива Ново	1	2	3	4
15. Показува голема социјална осетливост, емпатија	1	2	3	4
16. Показува смисол за хумор	1	2	3	4
Преостанати забележувања				

За идентификација на надарените ученици можат да се користат и други инструменти, како на пример, инструментите изготвени од Институтот за педагошки истражувања од Белград (Đorđević, B. 1977)

- прашалник за ученици;
- прашалник за одделенскиот раководител;
- прашалник за наставници.

Суптилна анализа за индикативните особини на потенцијално надарените дава и моделот ПРОФНАД составен од Иван Корен (1989). Овој модел претставува скала на процена со 48 индикации. Со овие индикации се опфатени областите на способности: општо интелектуални, училишни, творечки, раководни, уметнички и психо-моторни. Пред да започне наставникот со одговорот на тврдењата на скалата на процена постои упатство како да работи. Во оваа смисла го презентираме инструментот.

Скала на процена ПРОФНАД

Упатство за наставникот

Скалата ПРОФНАД е составена да Ви помогне во одредување на компонентна структура (**профил**) на надареноста на одреден ученик. Во нејзиното составување се појде од поставката дека кај поедин надарен ученик може значително да преовладува еден од подрачјата на способности (општо-интелектуални, училишни, творечки, раководни, уметнички, психомоторни способности) но, и нивната развисеност може да се појави во бројни различни комбинации. Затоа од сите тие подрачја се формулирани повеќе индикативни особини на можното однесување на ученикот, при што честотата и интензитетот ќе ги процените. Надарениот ученик не мора да се пројави во сите особини внатре во некое подрачје на способности или особено во особините од сите подрачја и да ги надмине своите врсници, затоа секоја особина оценете ја независно од другите особини. Од добисните Ваши оценки можно е на крај да се изведе профил на надареноста на проценетиот ученик.

Претпоставка за валидноста на Вашата процена е добро познавање на учениковото однесување во различни ситуации – како во училишни така и во вонучилишни – затоа што е познато дека надарените ученици освен училишните интензивно се занимаваат и со многу вонучилишни активности. Разбирливо е дека во Вашата процена ќе доминира Вашето лично искуство за однесување и развој на одреден ученик, сепак е многу корисно за ученикот претходно да соберете и соодветни додатни информации, посебно од нивните родители, потоа и од водителите на клубови, секции, друштва и слични организации во кои можеби бил и сеуште е активно вклучен. Секако разбирливи се и информациите собрани од воспитувачи од предучилишни установи или наставници, учители кои пред Вас го следеле неговиот воспитно-образовен развој.

При оценувањето треба да внимавате Вашиот општ впечаток за ученикот (позитивен или негативен) да не Ве залаже, па затоа може да се случи или критично да дадете поединечни оценки. Морате да се потсетите на утврдени факти дека поедини надарени ученици од различни причини не мора секогаш да имаат и најдобри оценки во училиште. Некои се недоволно емоционално и

социјално прилагодени, понекогаш “чудно” се однесуваат, можат да бидат осамени, незаинтересирани за некој училишен предмет и слично што може да ги прикрие нивните вистински, високи способности на одредено подрачје. Освен тоа внимавајте и на општото ниво на опкружувањето во кој проценетиот ученик се наоѓа, на пример, личност со релативно скромни способности во некое подрачје може значително да се истакнува во одделението во однос на ученикот чиј потенцијал во тоа подрачје е значително мал, а може да се случи по некој ученик со високи способности од одреден вид да остане незабележан во одделението од ученик кој во тоа подрачје е исклучиво позитивно селектиран.

Вашите процени се значаен елемент во процесното дијагностицирање на потенцијалната надареност на ученикот, да следат заедно со другите постапки на идентификацијата (посебно со тестирањето на способности и други особини на личноста) имаат значајни индивидуални и општествени последици. Тоа е причината што од Вас се очекува на процената да пријдете со целосна стручна и етичка одговорност.

Скалата ПРОФНАД се состои од 48 описи на индикативни особини на однесување на ученикот, по осум за секоја од шест спомнатите категории на способности и има четири степени (оцени) кои значат.

- = **никогаш или занемарливо ретко** (наведениот облик на однесување не е карактеристичен за определен ученик или се јавува во незначителни ситуации)
- = **повремено, незначајно** (наведениот облик на однесување понекогаш се јавува во одреден ученик, но со слаб интензитет)
- = **често, значајно** (наведениот облик на однесување е чест и интензивен кај определен ученик)
- = **секогаш, многу изразено** (наведениот облик на однесување е исклучиво типичен начин на однесување на определениот ученик и е на максимално ниво на интензитет)

Во приложената скала со поедини индикативни особини на однесување на ученикот во рубриката оцена, ставете знак **X** во колона под избраната бројчена оцена.

На крајот од скалата се наоѓа простор со ознака **ЗАБЕЛЕШКА**. Можете да ги коментирате или да ги објасните одредени бројчани оценки, односно

евентуално да ги дополните некои карактеристики на ученикот кои не се опфатени со оваа скала, а ги сметате за значајни.

Срдечно благодариме на соработката

Број на индикации	Индикативни особини на однесување				
1.	Ученикот за својата возраст има необично развиен речник. Говорот му се карактеризира со прецизен стил, богатство на изрази, елаборација и флуентност.	1	2	3	4
2.	Ученикот многу чита книги од подрачјето кое го интересира. Преферира книги за постари ученици и возрасни. Посебно го интересираат енциклопедии, лексикони, атласи, хроники, годишници, аналогии, прирачници и стручна литература.				
3.	Ученикот пронаоѓа неконвенционални решенија на проблемот и за секој проблем обично има повеќе одговори. Во тие решенија видлива е неговата досетливост, оригиналност и богата фантазија. Го избегнува рутинското решавање на проблемската ситуација.				
4.	Ученикот најчесто спремно прифаќа одговорност. Не се плаши да превзема задачи во чие извршување се вклучени и други личности и спремен е лично да се бори за успешност на превземените обврски.				
5.	Ученикот покажува извонредно чувство за просторни односи. Има способност за воочување мали разлики или сличности во формите, способен е брзо и јасно да ги перцепира објектите на основа на мал број податоци.				

6.	Ученикот има складна физичка градба и добро развиена мускулатура што му овозможува со леснотија да се занимава со поедини атлетски вештини.				
7.	Ученикот многу лесно воочува и открива проблем и таму каде што се јасно видливи. Секоја неурамнотежена ситуација се разгледува повеќедимензионално и брзо ги открива нејзините причини.				
8.	Ученикот е насочен на истражувачка активност. Собира документарен материјал, го систематизира, прави збирки и албуми. Експериментира. Активен е во работата со научни групи и клубови.				
9.	Ученикот ужива во решавање тешки проблеми. Најсреќен е кога се среќава во сложени прашања за кои бара многу алтернативни одговори. При тоа разгледува многу можности и соодветни излези, потполно се концентрира на задачи запоставувајќи време, јадење и одмор.				
10.	Ученикот покажува исклучив смисол за организација. При реализирањето на разни училишни и вонучилишни активности (приредби, прослави, излети, хуманитарни акции и сл.) самоиницијативно и компетентно учествува во нивната организација.				
11.	Ученикот постојано бара ситуација за естетски впечатоци. Посетува изложби, музички приредби, театарски претстави, оди во природа. Лесно го воочува убавото и има изградени јасни критериуми за естетско вреднување.				
12.	Ученикот вешто ракува со предмети, движењата на раката му се прецизни може точно да управува со многу мали објекти, што посебно доаѓа до израз во рачната работа, пишувањето, цртањето и слични активности.				
13.	Ученикот за решавање на проблемот пронаоѓа целосно соодветни и економични постапки. При тоа покажува способност од дадените претпоставки да донесува исклучиво логични заклучоци.				

14.	Ученикот покажува силен интерес за училиште. Усвоил голем број информации од општо образование и култура. (учествува на смотри и натпревари на кои постигнува водечки позиции на ранг – листа).				
15.	Ученикот може да биде различен од другите. Прифаќа неизвесност во која ужива и успева. Не се плаши од ризик, го привлекува работа на несигурно подрачје. Склон е кон авантури.				
16.	Ученикот не е лично задоволен со просечните резултати. Јасно ги искажува аспирациите за вредносни општествени цели. Високи постигнувања очекува и од другите соученици и останати соработници.				
17.	Ученикот изразува силна желба за продукција “сопствени производи” и не сака да ги копира другите. Лесно пронаоѓа различни форми и патишта да ги изрази своите чувства и идеи. Секогаш придава големо внимание на естетиката на своите работи.				
18.	Ученикот лесно ги усвојува и помни сложените композиции на физичките движења. Прецизно ги изведува зададените елементи на различните движења, при што доаѓа до израз во гимнастиката, слетски вежби и други слични активности.				
19.	Ученикот е многу остроумен и внимателно перцепира. Во однос спрема другите гледа и восприема многу повеќе од прочитаните книги, гледани филмови, изведени екскурзии, посетени музеи, разгледани изложби и сл.				
20.	Ученикот манифестира посебна способност на резонирање во математичко – технички проблем. Изработува технички направи и уреди според нацрт или сопствена конструкција.				
21.	Ученикот е самоиницијативен и има позитивна претстава за себе. Сите предизвици ги прифаќа оптимистички, се чувствува добро и свесен е за своите можности. Не го вознемируваат никакви (ни индивидуални ни групни) притисоци од неговата околина.				

22.	Ученикот се бави со филозофски – социјални поими како што се правда, неправда, рамноправност – потчинетост, добро – зло и сл., на ова подрачје е отворен за социо – политички дилеми.				
23.	Ученикот има многу добра развиена координација која се препознава по складните движења на главата, телото и екстремитетите. Ужива во танцот, балетот и уметничката ритмика. (Член е на фолклорна група).				
24.	Ученикот има изразена способност на визирање т.е. многу брзо и прецизно ги изведува различните движења под видна контрола, при што се огледува во нагласената вештина во одредени технички и спортски активности.				
25.	Ученикот во работата е самостоен и самосигурен. Целосно се концентрира на избраната задача. Во работата е енергичен, свеж и иницијативен. Среќен е кога се занимава со интелектуални активности.				
26.	Ученикот при изведување на сметачки операции натпросечно брзо се служи со нумеричките симболи. Со леснотија ги решава и најтешките аритметички и геометриски задачи. Изразува посебна наклоност кон квантифицирањето на природни и општествени појави.				
27.	Ученикот сака да импровизира во игра, во работни активности – “на лице место” и без посебни подготовки смислува предлози, одговори, сугестии и решенија. Сака да “игра” со различни идеи.				
28.	Ученикот лесно се прилагодува на нова средина. Брзо воспоставува познанства и пријателства и заради отвореноста брзо го прифаќаат. Без тешкотии се адаптира на секоја општествена ситуација.				
29.	Ученикот има изразена способност за литературно изразување и се служи со бројни синоними. Рецитира, чита литературни уметнички дела, односно пишува поезија, компонира забележителни прозни состави. Со литературните трудови учествува на јавни приредби.				

30.	Ученикот е склон кон натпреварување со други ученици во различни физички активности. Мотивиран е за организација и учество во поедини подвижни игри и во одредени спортски натпревари.				
31.	Ученикот лесно разликува битно од небитно, општо од поединечно, нужно од случајно, главно од споредно. Често користи и употребува апстрактни симболи.				
32	Ученикот поседува многу поголемо и подлабоко знаење во едно или повеќе подрачја отколку што ги пропишува наставната програма. Тоа знаење го усвојува самоиницијативно на темел на сопствените интереси т.е. со самоактивност која не бара големи додатни напори зошто брзо помни и лесно учи.				
33	Ученикот покажува исклучива љубопитност за многу нешта и појави, има повеќе различни хоби. Постојано поставува прашања за сè, во разговор невообично упаѓа и дава мудри забелешки.				
34.	Ученикот е многу популарен во својата средина. Извонредно соработува со другите ученици и наставници. Ангажиран е во работата на детски (младински) организации во кои обавува раководни должности.				
35.	Ученикот јасно ја изразува вештината на емитирање и гестикулирање. Со мимики и "јазикот на телото" силно и точно ги изразува идеите и различните душевни реакции. (вклучен е во активностите на драмската група).				
36.	Ученикот извонредно добро ги координира своите движења во активностите во кој е потребна истовремена употреба на двете раце (машина за куцење, свирење на клавир) или истовремена употреба на рацете и нозете. (на пример возење велосипед).				
37.	Ученикот мисли и работи системно. Сака да ги систематизира појавите и нештата во структура и низови на пример во систем на ликови, систем на броеви, систем				

	на зборови и сл., при што очигледни се процесите на брза апстракција и генерализација				
38.	Ученикот континуирано постигнува одличен училищен успех во областите кои го интересираат. Иако оцената не му е основен мотив на учење, внимава на својот општ успех во училиштето.				
39.	Ученикот има исклучив смисол за хумор. Духовито ги поврзува појавите меѓу кои врските не се видливи. Со досетки и шеги во “вистинско време” предизвикува ведро расположение.				
40.	Ученикот искажува тежнение за доминација. Со своето флуентно и концизно изразување лесно ги шири своите сфаќања и ги пренесува своите ставови на други. Без тешкотии има истомисленници.				
41.	Ученикот е многу музикален. Музичките способности му се видливи во инстенчениот слух, изразеното чувство за ритам и добро музичко помнење. (Член е на пеачки хор, инструментален состав, посетува музичко училиште и сл.)				
42.	Ученикот има високо ниво на физичка енергија, што се одразува на неговата издржливост во совладување долготраен и тежок физички напор.				
43.	Ученикот во донесување заклучок е многу критичен. Секој можен одговор на некое прашање го анализира, проверува и вреднува. Подеднакво му се блиски и индуктивно – дедуктивниот и обратниот пат на заклучување.				
44.	Како што лесно ги прима информациите, така ученикот лесно ги пренесува на други. Во тоа искажува ентузијазам и посебна живост. Во средината го сметаат за “жива енциклопедија” и многу често го молат за различни објасненија.				
45.	Ученикот лесно се префрла од една мисловна шема во друга, лесно создава мисловни и опредметени комбинации.				

	Тоа на пример се огледа со големата спретност во различни конструктивни игри, во играње шах, програмирање на компјутерите и во слични активности.				
46.	Ученикот се истакнува во донесување реални одлуки зошто е способен да ги предвидува сите нивни последици. Во тоа е самосвесен и затоа лесно ја добива довербата кај други.				
47.	Ученикот посебно се истакнува во ликовното изразување при што користи различни техники. Показува истанчен смисол за композицијата, организацијата во просторот, сензибилност на линијата и вредност на боја.				
48.	Ученикот активно се занимава со некоја спортска дисциплина (ракомет, одбојка, фудбал, пливање и сл.) во која според резултатите и квалитетот значително ги надминува своите врстници.				

Забелешка:

Друг инструмент кој може да се употреби, во оваа смисла е прашалникот за родителот ПРОНАД-Р кој го предлага Корен (1989). Овој прашалник содржи 20 прашања кои во одредена смисла ги покриваат сите подрачја на надареност, а одговорите на родителите се засновуваат на искуството за однесувањето на нивното дете во текот на неговиот развој, од раѓањето до пополнување на прашалникот. Прашањата се дескриптивни, а на родителот му е овозможено освен алтернативни одговори (да, не) може да изрази и своја неможност на процена (не сум сигурен). На почетокот на прашалникот дадено е соодветно упатство кое има мотивациска и методска улога, а на крајот на прашалникот е предвиден простор за евентуални примедби и дополнувања на неопфатените аспекти на развојот на детето за кој родителот смета дека се важни да се кажат.

Во наставната практика потребно е да се примени и прашалник за ученици, како на пример: ПРОНАД-У изработен од Корен (1989). Овој прашалник е наменет за именување на надарениот ученик во одделението од сите ученици од тоа одделение. Прашалникот содржи 18 прашања (по 3 од секое подрачје на надареност), опишаните тврдења за индикативните особини на однесувањето формулирани во форма на суперлатив, при што секој ученик во тоа одделение избира еден од три свои соученици чии особини, според неговото мислење, можат да се вклопат во тој критериум. Именуваните ученици најчесто се кандидати за номинирање во едно подрачје за надареност. И овој прашалник ги има сите потребни мотивациски и технички упатства.

Најнов инструмент за идентификација на надарените ученици е Идентификационата листа на авторот на оваа дисертација. Овој инструмент е изработен по барање на секцијата на училишни педагози на град Скопје за да можат да ја користат во нивната практика за проблемот надарени и талентирани ученици. Во оваа насока ја презентираме оваа Идентификациона листа.

ИДЕНТИФИКАЦИОНА ЛИСТА
Особини на надарените ученици во основното училиште

Име и презиме на ученикот _____
 Училиште _____
 Одделение _____
 Датум _____

Прочитајте ги внимателно следниве тврдења и заокружете го бројот кој според Вашето мислење најмногу одговара на карактеристиките на ученикот.

1. Ако никогаш не сте ја воочиле оваа карактеристика кај ученикот.
2. Ако понекогаш сте ја воочиле оваа карактеристика кај ученикот.
3. Ако сте ја воочиле оваа карактеристика кај ученикот многу често.
4. Ако сте ја воочиле оваа карактеристика кај ученикот постојано.

1	Учи брзо и лесно	1	2	3	4
2	Има богат речник и високо ниво на говорна развиеност	1	2	3	4
3	Интелектуално е љубопитен	1	2	3	4
4	Има интерес за енциклопедии, лексикони, атласи, речници, хроники, антологии годишници, прирачници и стручна литература	1	2	3	4
5	Високо ниво на аспирација	1	2	3	4
6	Способност за планирање и организација на работата	1	2	3	4
7	Склон кон истражување	1	2	3	4
8	Иницијативен, самостоен, критичен	1	2	3	4
9	Продуцира оригинални идеи	1	2	3	4
10	Способност да ги користи креативните вештини	1	2	3	4
11	Независност во мислењето и однесувањето	1	2	3	4
12	Покажува необичен смисол за хумор	1	2	3	4
13	Развиена позитивна слика за себе	1	2	3	4
14	Поседува емпатиска компетентност	1	2	3	4
15	Склон е кон логичко резонирање, заклучување	1	2	3	4
16	Аналитично темелен во решавањето на задачите	1	2	3	4
17	Побрзо од другите ученици ги решава задачите	1	2	3	4

18	Има исклучиво развиена креативна фантазија	1	2	3	4
19	Изразено е комуникативен и социјабилен	1	2	3	4
20	Поседува лидерски вештини	1	2	3	4
21	Работи со развиена интризична Мотивација	1	2	3	4
22	Широко е информиран во различни наставни подрачја	1	2	3	4
23	Одговорен е во решавањето проблемски ситуации	1	2	3	4
24	Развиени компјутерски вештини	1	2	3	4
25	Покажува самодоверба во извршување сложени проблемски задачи и проектни активности	1	2	3	4
26	Активно учествува во изработка на проекти од различни наставни предмети	1	2	3	4
27	Објективен во самопроценка на сопственото учење и активности	1	2	3	4
28	Учесник на општински, регионални и меѓународни натпревари	1	2	3	4
29	Пофален за своите високи постигнувања на наставнички совет	1	2	3	4
30	Активен учесник во додатната настава	1	2	3	4
31	Активен учесник во слободни ученички активности	1	2	3	4
32	Водич во училишни културни активности и манифестации во училиштето и во локалната заедница	1	2	3	4

Оваа Идентификациона листа изработена во 2011 година и е успешно прифатена од училишните педагози.

За успешно реализирање на идентификацијата, неминовно е да се примени и критериумот самооценување на ученикот. Тоа е проценка на самиот надарен ученик на неговите интереси, успех и способности. Со овој критериум може да се добијат објективни податоци преку самокритичко однесување. За оваа цел наставникот, заедно со педагогот – психологот самооценувањето на ученикот може да го постигнат со примена на истражувачките инструменти скала на процена, прашалник, протокол на интервју и сл. Интересно е што интровертниот

надарен ученик, кој затајува во одделението има шанса да се изрази, да го отвори своето срце, а со тоа и да има можност да биде член во реализацијата на моделите на педагошко водење на надарените ученици.

Од претходните показатели треба да се потенцира дека за оваа етапа од процесната дијагностика потребен е комплексен потфат од наставникот и педагошко-психолошката служба во училиштето за собирање, обработка, интерпретација на квантитативните и квалитативните резултати од истражувањето и продолжување со следната етапа на процесната дијагностика – имплементација на модели на педагошко водење на надарените ученици.

5. МОДЕЛИ НА ПЕДАГОШКО ВОДЕЊЕ

Во процесуалниот тек на третманот на надарените ученици предуслов е нивно *педагошко водење*, односно разновидни модели на педагошко водење.

Што значат модели на педагошко водење?

Модели на педагошко водење се разновидните мултидимензионални насоки, принципи, патишта за поттикнување, стимулирање на надарените ученици односно нивен развоен функционален напредок и животен успех.

Ориентационите модели на педагошко водење се:

- училишна акцелерација;
- додатна настава;
- слободни активности;
- индивидуализирана форма на наставна работа;
- менторска настава;
- модели на креативно учење;
- посебни одделенија или училишта за надарени ученици;
- заедничко планирање на наставникот и надарените ученици;
- микро настава;
- проблемска настава – имплементирање нејзини највисоки степени;
- мултимедијален пакет;
- флексибилен распоред на часови.

Основен фактор за успешна имплементација на моделите на педагошко водење е наставникот. Се поставува прашањето: Која е функцијата на наставникот во имплементацијата на моделите на педагошко водење на надарените ученици?

Примарни индикатори се:

- активно учество на наставникот во текот на процесната дијагностика на надарените ученици;
- системно создавање на демократска интерактивна комуникација со оваа категорија ученици;

- третманот на надарените ученици како активни субјекти во наставниот процес, односно нивно поттикнување прифаќање и респектирање на правата, желбите, иницијативата, мотивите;
- оптимално посредно и непосредно системно влијание и поддршка на наставникот кон оваа категорија ученици;
- градење на систем на евалуација и самоевалуација на напредувањето, развојот на надарените ученици;
- наставникот во соработка со другите наставници, како и со стручната служба во училиштето (педагогот, психологот), го подобрува квалитетот на педагошкото водење на надарените ученици;
- функционирање на практика на активна, квалитетна соработка, заедничко договарање, заклучување, резимирање со надарените ученици во контекст на тековните организациски работи.

Со плодотворната демократска комуникација на наставникот и надарените ученици се имплицираат нивните интегрирани трансфербилни знаења и креативност. Наставникот кој професионално истражувачки е ориентиран перманентно се усовршува и позитивно квалитативно менува сè со цел отворен, флексибилен развој на надарените ученици. Со овој значаен вид комуникација надарените ученици се интризично мотивирани, знаењата ги стекнуваат и усвојуваат по пат на истражување и висок степен на самостојна работа на решавање проблеми, идентификација на проблеми со формулирање на творечки хипотези, собирање релевантни податоци по пат на автоиндивидуализирана работа. Со системната мотивираност од страна на наставникот надарените доаѓаат до разновидни знаења со сопствени напори, ангажираност и во различни услови, објекти како што се специјализирани училишта, библиотеки, лаборатории, медијатеки со цел проширување на нивниот мултидимензионален видокруг.

5.1. УЧИЛИШНА АКЦЕЛЕРАЦИЈА

Училишната акцелерација е познат модел на педагошко водење кој овозможува оптимална и значајна шанса за развојот на надарените ученици. Овој модел имплицира забрзано напредување и завршување на задолжителното основно образование за пократок временски период.

За да се сфати суштината на овој модел потребно е негово дефинирање. Има повеќе дефинирања меѓу кои и Енциклопедискиот речник на педагогијата (Enciklopedijski riječnik pedagogije, 1963) истакнува дека училишната акцелерација е забрзано напредување на ученикот од одделение во одделение, т.н. “прескокнување” на одделението, односно забрзано апсолвирање на семестри на виши и високи училишта ...

Во Педагошката енциклопедија 1 (Pedagoška enciklopedija 1, 1989) се укажува дека училишната акцелерација е забрзано напредување на најуспешните и најспособните ученици во текот на школувањето, кое се спроведува како еден од видовите на индивидуализација на наставата за надарените.

Според Педагошкиот лексикон (1996) овој модел на педагошко водење означува забрзано напредување на ученикот во совладување на училишно градиво кое обично се манифестира со учениковото прескокнување на поедини одделенија. За ова одлучува стручен тим на училиштето, со уважување на интелектуалните, емоционалните, мотивациони и социјални аспекти на учениковата личност, со согласност на родителот. Со тоа се овозможува адекватно користење и развој на интелектуалните потенцијали на талентираните ученици.

Во Лексиконот на темелни педагошки поими (Mijatović, A., 2000) акцелерацијата е забрзување, општ забрзан раст, забрзано напредување во поедини академски и/ или дисциплинирани подрачја на знаење. Акцелерацијата се искажува во пораната животна возраст, а особено помеѓу 10 и 16 години живот. Акцелерацијата се изразува во физички, когнитивен, конативен или афективен развој.

Според Педагошкиот речник (2002), училишната акцелерација ја толкува како забрзано напредување на учениците од одделение во одделение, што се остварува како вид на индивидуализација на наставата со надарени и успешни

ученици твр. прескокнување на одделенија, односно забрзано апсолвирање на семестри на високите и вишите школи.

Во педагошката литература т.е. теорија и практика постојат повеќе варијабилни мислења во контекст на едукативната вредност на овој модел на педагошко водење, поттикнување на надарените ученици. Во САД овој модел за прв пат е предложен во 1933 година од P.A. Witty во соработка со W. L. Wilkinson (Furlan, Kobola 1971).

Експерименталните истражувања за овој проблем извршени во САД покажуваат дека овој начин на прилагодување на наставата учениците имаат повеќе позитивни отколку негативни ефекти. Се смета дека негативните страни на акцелерацијата се јавуваат тогаш кога се применува на ученици кои не се способни односно кога има погрешки во идентификацијата и слабата социјална адаптација на акцелерираниот ученик во новата средина.

Во поранешниот Советски Сојуз (Дамјановски, А. 1979) се пројавуваат спротивставени мислења, ставови во врска со акцелерацијата. Сепак доминантна е тенденцијата според која, сите ученици треба да напредуваат од одделение во одделение со еднакво темпо, а поспособните да се упатуваат на проширување и продлабочување на содржините од постојните наставни предмети, како на основен начин за задоволување на нивните натпросечни можности и потреби. Меѓутоа, постои став дека треба да им се дозволи побрзо напредување на оние ученици кои имаат натпросечни потенцијали, како и развиени креативни вештини.

Прескокнување на одделение како модел на педагошко водење – училишна акцелерација освен во САД се остварува и во некои други земји во светот како: Полска, Франција, Германија, Швајцарија, Израел и др.

Суштинската акција на училишната акцелерација е на надарените ученици да им се овозможи побрзо напредување по свое темпо, можности, способности, ритам, интереси, мотивација, сопствена слика за себе. Со ова се остварува дидактичкиот принцип на индивидуализација во наставата – почитување на индивидуалните разлики меѓу учениците во наставата од аспект на нивната психофизичка развиеност, темпо на работа, можност за деблокадно оригинално усвојување на знаењата.

Можноста за училишна акцелерација е *озаконета* и кај нас во Р Македонија. За првпат во Македонија, со Законот за предучилишно и основно воспитание и образование од 1976 година член 58, стр. 205 е истакнато “На редовниот ученик на основното училиште кој има одличен општ успех и се истакнува со способностите, знаењата и работните навики, наставничкиот совет на училиштето во согласност со соодветниот завод за унапредување на предучилишното и основното образование и воспитание, заради побрзо напредување може да му одобри покрај одделението што редовно го завршил, со вонредно полагање на испити на крајот или на почетокот на учебната година, да го заврши и наредното одделение, но најмногу двапати во текот на школувањето во основното училиште. На ваквите ученици училиштето им дава посебна помош“. Во продолжение на Законот во член 62, стр. 206 се прокламира: во I одделение на основното училиште се запишуваат сите деца кои до крајот на календарската година ќе наполнат 7 години.

Во I одделение на основното училиште, според можностите на училиштето, а врз основа на позитивно мислење на лекар, педагог и психолог, можат да се запишат и деца кои се физички и психички развиени и кои до крајот на календарската година ќе наполнат шест и пол години”.

Со Законот за предучилишно и основно воспитание и образование од 1983 година во членот 79, стр. 344 е детерминирано дека:

“Во прво одделение на основното образование се запишуваат сите деца кои до крајот на календарската година ќе наполнат 7 години.

Во прво одделение на основното образование, според можностите на основното училиште и доколку се опфатени сите деца училишни обврзници, и врз основа на позитивно мислење на лекар, педагог и психолог, може да се запишат деца кои се физички и психички развиени и кои до почетокот на учебната година ќе наполнат 6 години.

Во членот 115, стр. 346 од истиот Закон се истакнува дека: “на редовните ученици во основните училишта кои имаат одличен општ успех и посебно се истакнуваат со способности, знаење и работни навики, за побрзо напредување може да им се одобри вонредно полагање на испити од наредното одделение. Ова право учениците можат да го користат најмногу два пати во текот на учењето во основното воспитание и образование.

Одлука за завршување на основното образование во покус временски период донесува наставничкиот совет на училиштето на предлог на одделенската заедница, одделенскиот наставник и одделенскиот совет.

Одделенскиот и наставничкиот совет имаат обврски најмалку два пати во учебната година да разгледаат дали има ученици што се истакнуваат посебно со знаења и способности за да им се овозможи напредување”.

И во двата закона се потенцира редовниот ученик со одличен општ успех кој се истакнува и со способности, знаења, работни навикки претставува потенцијален кандидат за побрзо напредување.

И во двата закона е предвидено забрзано напредување најмногу двапати во текот на школувањето во основното училиште.

Во Законот од 1976 година е предвидена посебна помош за учениците кои забрзано напредуваат, додека во другиот Закон (1983) тоа не е потенцирано.

И во двата закона е верифицирано дека во прво одделение на основното училиште се запишуваат сите деца кои до крајот на календарската година ќе наполнат 7 години.

Интересно е што во Законот од 1976 година физички и психички развиени деца, а со позитивно мислење од стручни лица може да се запишат со шест и пол години, додека со Законот од 1983 година ваквата категорија на деца може да се запишат со 6 години кои ќе наполнат до почетокот на учебната година. Овој Закон (1983) дава поголема можност за напредување за овие деца со порано започнување на школувањето.

Според членот 115 од Законот од 1983 година е истакната улогата на наставничкиот совет во училиштето кој донесува одлука за завршување на основното образование за покус временски период. Оваа значајна улога не е истакната во Законот 1976.

Специфично е во Законот од 1983, член 115 е обврската на одделенскиот и наставничкиот совет најмалку два пати во текот на учебната година да разгледаат и дискутираат дали има ученици кои посебно се истакнуваат со знаење и способности за да се поддржат во напредувањето. На овој начин со овој член се посветува поголема грижа, внимание на надарените ученици за нивно акцелерирано насочување.

Најново законско афирмирање на овој модел на педагошко водење е Законот од 2008 година, член 75 кој содржи 6 става, стр. 10.

Во овој контекст ја цитираме содржината на членот 75.

- (1) Ученик кој има одличен општ успех и посебно се истакнува со способност, знаења и работни навики може побрзо да напредува
- (2) Ученик од прво до трето одделение, по предлог на одделенскиот наставник, а по мислење на стручните соработници на училиштето и согласност на родителот може забрзано да напредува и премине во наредното одделение, за што одлука донесува наставничкиот совет.
- (3) Ученик од четврто до деветто одделение, по предлог на одделенскиот раководител, а по одобрување на наставничкиот совет и согласност на родителот може забрзано да напредува, за што одлука донесува наставничкиот совет.
- (4) Ако ученикот побрзо напредува во првиот период преминува без полагање на испити за побрзо напредување, а ако побрзо напредува во вториот, односно третиот период полага испити за побрзо напредување.
- (5) Правото од ставовите (2) и (3) на овој член, ученикот може да го користи најмногу двапати во текот на основното образование.
- (6) Основното училиште има обврска да организира менторска и консултативна помош од наставниците по соодветните предмети за ученикот кој побрзо напредува”.

Овој Закон е во насока на деветгодишното основно образование кој конституира три периоди во кој првиот период ученикот кој забрзано напредува преминува наредно одделение по одлука на наставничкиот совет. Во вториот и третиот период ученикот полага испити за побрзо напредување, а по одлука на наставничкиот совет.

Значајна предност, позитивност на овој Закон е организирањето на менторска и консултативна помош од наставниците по соодветните предмети за ученикот кој побрзо напредува, односно успешно да ги положи испитите од наредното одделение. Во оваа смисла се согледува законската регулираност,

насоченост за потребата од грижа, третман и поддршка на надарените ученици во основното образование.

Во нашата досегашна едукативна практика имплементирани се три модели на училишна акцелерација кои го задоволуваат квантитативниот аспект на надареноста.

Видови модели на педагошко водење се:

- порано запишување на поразвиените деца во училиштето
- забрзано напредување на надарените ученици во системот на првиот период
- забрзано напредување на надарените ученици во системот на вториот и третиот период.

Во овој контекст, во процесуалната експликација на овој модел се елаборираат овие видови модели посебно.

ПОРАНО ЗАПИШУВАЊЕ НА ПОРАЗВИЕНИТЕ ДЕЦА ВО УЧИЛИШТЕ

До 2007 година, до почеток на деветгодишното образование функционираше овој модел кој беше законски заснован.

Примарен, основен услов за предвремено запишување е високата зрелост и подготвеност на детето за училиште, односно процесуира интегрална структура на неговиот физички, говорен, интелектуален и социо-емоционален развој. Интегралното проучување на личноста на детето е основен критериум во проценување на неговата подготвеност за предвремено ангажирање, извршување на поставените едукативни задачи во училиштето.

Во оваа насока се истакнуваат аспектите на предвремено запишување, односно училишна акцелерација.

Физичка зрелост и подготвеност на дејствието – е основен индикатор што означува поседување на сила и издржливост за подолго активно следење на наставниот процес и исполнување на едукативните задачи и обврски во училиштето и во семејниот дом. Релативната значителна телесна височина е 118 см., а тежината изнесува 18 кг. Во овој период се јавува процесот на менување на млечните заби, има стабилност во одење и стоење, сигурност во движењето и седењето, има постојана навика за нормална исхрана, има добар вид и слух.

Говорна развиеност на дејствието – имплицира развиеност од културно влијание на детската околина. Со оптималното усвојување на говорот и зголемувањето на фондот на зборови детето ги комбинира зборовите. Овој вид на комбинирање е предуслов, основа за посложено мислење. Кај детето се јавува потреба, љубопитност за проширување на комуникацијата со лица од различни возрасти, надвор од непосредната околина. Според Фурлан И., Кобола А. (Furlan, I., Kobola, A.) говорната развиеност процесуира преку усвојување на речник што се однесува на секојдневните настани, предмети и суштества од непосредната околина, тие зборови да ги комбинира во смислени, логични реченици од неколку зборови; да го разбира говорот на возрасните; да знае да одделува од говорот поедини зборови, на пример, имиња на предмети или броеви; да може во зборовите да забележи барем некои гласови, на пример вокалите и покарактеристичните консонанти; точно и јасно да ги изговара сите гласови; во секоја прилика да биде подготвено за разговор со своите врстници и

познати возрасни лица за теми кои му се блиски и разбирливи; да има елементарни познавања од читање и пишување.

Од изложеново може да се констатира дека е направен темелен преглед на индикатори на говорна развиеност со кои може флексибилно да се идентификуваат понапредните, поразвиените деца.

Како значаен факт на говорната развиеност на детето е и неговата логичка смисла за прераскажување.

Интелектуална развиеност на дејствио – е многу важна, фундаментална форма на подготвеност на детето за поаѓање на училиште. За објективно утврдување на степенот на интелектуална зрелост на детето се применуваат два начина.

Првиот начин е утврдувањето на оваа значајна компонента преку тестови на интелигенција. Оваа постапка има значајна примена во САД, Англија и во некои западни земји. Во нашата земја се применува поретко преку странски тестови кои не се доволно приспособени за наши услови и стандарди.

Вториот начин за утврдување на степенот на интелектуална зрелост на детето е од аналитичка природа. Во оваа смисла се испитува развиеноста на интелектуалните компоненти како што се: внимание, помнење, мислење и сл. За утврдување интелектуалната зрелост на детето импликации се следниве интелектуални квалитети:

- внимателност на детето;
- обемот на времето за занимавање со иста активност;
- обемот на времето за набљудување;
- помнење на најважни појави од околината на детето;
- сеќавање на најважни настани;
- знаење на основните податоци за себе;
- знаење на песнички, бројки;
- продолжување на започнато раскажување;
- определување на прв и последен збор во зададени реченици;
- составување реченици од два или три зададени збора;
- определување заедничко кај две или повеќе слични работи;
- информираност на детето за најважни настани од неговата околина;
- логичко заклучување;

- математички предзнаења;
- љубопитност (постојано поставување различни прашања);

Со високиот степен на усвоеност на истакнативе интелектуални квалитети детето е развиено и може да го почне порано школувањето.

Емоционална и социјална зрелост претставува степен на усвоени норми на однесување.

Емоционалната зрелост имплицира контролирање на емоциите, односно реакциите на страв, гнев, болка, лутина. Почесто детето е расположено и насмеано. Поразвиеното дете чувствува одговорност за учење преку различни игровни активности, како и исполнителност на задачите.

Социјалната зрелост се утврдува со следниве индикатори на социјални вредности;

- прифатеност во комуникацијата со другите деца, со возрасните;
- соработката со децата во различни активности;
- брзо адаптирање во непознати нови ситуации;
- толерантно однесување кон своите врстници и возрасните.

Обично родителите предлагаат детето пред време да оди во училиште, а може и по препорака од предучилишната установа која детето го едуцирала.

Од овие индикатори стручниот тим конституиран од наставници, педагог, психолог и лекар можат успешно да ги применат испитните постапки, мерните инструменти и тестови. Ваквото сестрано комплексно прочување на детето е основен параметар за порано, предвремено запишување на училиште.

ЗАБРЗАНО НАПРЕДУВАЊЕ НА НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ ВО СИСТЕМОТ НА ПРВИОТ ПЕРИОД

Во досегашнава практика на надарените ученици им се овозможуваше вонредно да напредуваат за едно одделение во насока на директно стартување во второ одделение да се запишат, по завршувањето на второ одделение да преминат во трето одделение, по завршувањето на трето одделение да преминат во петто одделение.

Основен критериум за предвременно преминување во повисокото одделение е одличниот општ успех, односно натпросечните занења, совладаноста на претходните наставни содржини, како и натпросечните високо развиени интелектуални способности и умења. Во оваа смисла пред постапката на вонредно поминување се применува сестрано, темелно, објективно испитување во следните едукативни подрачја:

Читање – се испитува брзината, течноста и јасноста на гласното читање. Исто така, се испитува и тивкото читање во себе и пред сè точност и разбирливост во читањето. Се даваат непознати литературни текстови прилагодени на возраста на учениците и на нивните можности од аспект на сфаќањето, конкретно учење со разбирање.

Писменост на учениците се испитува со одредени објективни испитни постапки преку тестови со задачи од правопис и граматика во насока да ги исправат грешките намерно направени од испитувачот, како и да изработат слободни писмени состави кои се оценуваат, вреднуваат.

Математичките знаења се испитуваат знаењата и владеењето на четирите основни математички операции, се утврдува автоматизираноста на математичките операции, математичкото логичко мислење преку решавање математички проблемски задачи за таа возраст.

Општа информираност на учениците имплицира познавање на основни поими од запознавање на околината и познавање на јазикот, информираност за случки и настани од секојдневието во нивната потесна и поширока околина.

Испитните материјали ги подготвува одделенскиот наставник со педагогот. Содржински испитниот материјал се состои од кратки тестови од запознавање на околината, како и елементарен граматичко-правописен тест.

Треба да се води грижа за временското распределување на проверувањето на знаењата од одделни испитни подрачја, за да не дојде до оптеретување, тензијата на учениците.

Врз основа на овие испитувања се врши изборот на ученици кои ќе преминат во повисокото одделение.

Во овој контекст многу е значајно да се има во предвид и социјалната и емоционалната зрелост на ученикот, способност за адаптирање. Потребно е да се истакне дека секое предвременно напредување на учениците може да се реализира само со објективни проучувања, следење и поддршка на надарените ученици. За овој вид акцелерација, модел на педагошко водење предуслов е предлогот на одделенскиот наставник, мислење на стручните соработници, согласност на родителот, одлука од наставничкиот совет. Самата процедурална постапка се реализира или на почетокот на учебната година, на крајот на првото полугодие (што е редок случај) или на крајот од учебната година.

Надарените ученици можат без поголеми тешкотии да прескокнат една од пониските одделенија и тоа во ретки случаи може негативно да се одрази визави нивната социјабилност.

Во оваа смисла за да се избегнат одредени слабости неминовна е улогата на одделенскиот наставник од повисокото одделение кој ќе го прифати надарениот ученик со создавање на поволна социоемоционална клима во одделението преку отворени интерактивни врски и односи.

ЗАБРЗАНО НАПРЕДУВАЊЕ НА НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ ВО СИСТЕМОТ НА ВТОРИОТ И ТРЕТИОТ ПЕРИОД

Суштината на оваа форма, односно модел на педагошко водење на надарените ученици е полагање испити од одделението кое ученикот сака да го прескокне, а со тоа се изразува и разликата од претходниот вид на акцелерација. Во вториот и третиот период зголемен е бројот на наставни предмети, фондот на часови, самите наставни содржини се поразгранети и пообемни, а сето тоа претставува посложен проблем и потешкотија за полагањето на испитите и за одењето во повисокото одделение.

Специфичноста на овој модел се состои во тоа што надарените ученици не го прескокнуваат одделението, туку со забрзано темпо го совладуваат и го полагаат наставното градиво од различни наставни предмети предвидено во одделението што ќе сакаат да го учат побрзо, со тоа во една учебна година завршуваат две одделенија, едното со посетување на редовна настава, а второто преку полагање на испити.

Постои алтернатива, можност ученикот од петто одделение кое редовно го посетува а тендира да ги полага испитите од шесто одделение, ако покрај редовните часови постојат објективни можности да ги следи часовите од наредното одделение тоа може да го направи.

Почетната фаза на акцелерацијата, подготвителна е опсервација на предметниот наставник, односно го опсервира однесувањето на надарените ученици кои се манифестираат преку брзо и лесно учење, способност да се интерпретира наставната содржина што е усвоена на самиот час, способност за решавање на различни проблемски наставни задачи, осетливост на проблем, составување на творечки хипотези, организирање и планирање на работата, интризична мотивација, оригинално однесување и сл. Во оваа смисла следи и идентификувањето на надарениот ученик од страна на педагогот, психологот. Испитот со кој се идентификува напредувањето може да се организира на крајот или во почетокот на учебната година според можностите и активностите во училиштето.

На надарените ученици кои потенцијално планираат полагање на испити од следното повисоко одделение неопходни се стручни психо-дидактички-методски совети, упатства и поддршка од страна на предметните наставници, педагогот, психологот. За овој предизвик неминовен е *менторски систем на работа* кој законски е детерминиран со Законот од 2008 година, член 75, став 6. Овој систем имплицира интерактивна комуникациска компетентност на наставникот, педагогот, психологот со надарениот ученик, конкретно заедничко планирање на едукативното време за совладување на новото наставно градиво од повисокото одделение од страна на надарениот ученик. Стручниот тим реализира поттикнувачки импулс, едукативни консултации со цел успешно да се совладаат едукативните стандарди на наставните предмети кои надарениот ученик треба да ги полага. Стручниот тим треба да му ја олесни работата на надарениот ученик со временско растоварување на содржините. Во оваа насока треба да се направи економична и порационална рецептура на материјалот на битни и клучни содржини во логички континуитет и оперативност. За учењето на надарениот ученик стручниот тим треба да изготви рационални и ефикасни техники на учење во насока на учење со разбирање, самостојно решавање на проблем. На надарените им се укажува најмалку да се задржат на механичкото запомнување на податоци, а со тоа се остварува активниот когнитивен стил на учење. Преку менторскиот систем, кој го организира педагогот, се остваруваат консултациите меѓу надарените ученици и предметните наставници, просечно два пати месечно, а во зависност од сложеноста на наставниот предмет може да се организираат три до четири консултации месечно, може и два пати неделно.

После сите долготрајни подготовки следат испитите по одделните наставни предмети, кои комисијски се изведуваат, а за тоа е потребен распоредот кој го изработуваат директорот, педагогот, психологот во соработка со наставниците. Испитите се полагаат усно, а некои од испитите од наставните предмети македонски јазик, математика и странски јазик се полагаат и писмено.

За овој храбар настап на надарениот ученик му е потребно интелектуална концентрација, емоционална стабилност и креативност за да се совладаат тешките предизвици.

За формите на моделот на педагошко водење училишна акцелерација неопходни се позитивни ставови на наставниците, директорот, педагогот, психологот, наставничкиот совет.

Со остварувањето на овие форми на овој модел е изразена хуманата поддршка на педагошките стручни профили кон надарените ученици за остварување на своите животни аспирации, стил односно давање шанси за прогресивен напредок на науката, уметноста, информатичките процеси и развој.

Меѓутоа, за жал досегашната практика е проткаена со низа слабости за овој модел на педагошко водење. Во оваа насока го истакнуваме ставот на проф. Дамјановски (1989) кој го искажува своето мислење: “од искуството што е добиено досега може да се констатира дека и овој вид работа се соочува со одделни психолошко-педагошки бариери, недоволно се оценува неговото значење и не се покажува индивидуализирана грижа за успехот и напредокот на одделните ученици и студенти. Се покажува и несоодветната педагошко-психолошка подготвеност со знаење и аналитичност да се донесуваат поединични одлуки за напредување на одделни деца и младинци, а тие да бидат во интерес на нивниот развој и без ризик и негативни последици.”

Покрај анализираниве форми на акцелерација постојат и други форми на акцелерација кој ги истакнува Ѓорѓевиќ, Б (1985):

- забрзување по пат на скратено (кондензирано) време кое е “покриено” со редовниот програм;
- индивидуализиран програм кој не е фиксиран спрема одделение во текот на една година;
- планирање секвенции на забрзани курсеви во текот на летото па следи преод во наредното одделение на почетокот на учебната година;
- на постарите ученици им се организирани одредени курсеви на висока школа, како додаток на редовната работа и уписот во високата школа со помала календарска возраст.

Од изложеново може да се резимира дека училишната акцелерација како модел на педагошко водење на надарените ученици е сложена педагошка појава која треба да се третира, реализира, следи отворено, при што да се изнајдат и иновираат повеќе патишта на акцелерирање на надарените ученици што ќе им помогне на нивниот индивидуален максимум, а тоа е длабок, хуман, општествено – корисен подвиг.

5.2. ДОДАТНА НАСТАВА

Додатната настава е познат модел на педагошко водење на надарените ученици. Овој вид настава во основното училиште во Република Македонија за прв пат се вовеле со донесувањето на Општата програмска структура со наставен план во основното воспитание и образование во 1981 година во која се истакнува: “Во рамките на 42 часовна работна недела за организирање, изведување и насочување на воспитно – образовните активности се определува норма од 22 часа и тоа:

- а) за организирање и изведување на редовна настава 19 часа неделно;
- б) за организирање и изведување на часот на одделенскиот раководител 1 час неделно;
- в) за организирање и насочување на слободните активности 1 час неделно;
- г) за организирање и насочување на додатната настава 1 час неделно.

Додатната настава е и законски верифицирана со Законот за предучилишно и основно воспитание и образование 1980 со член 32 кој гласи: „За учениците кои покажуваат посебен интерес и покажуваат изразити способности по одделни воспитно-образовни подрачја се организира додатна настава”.

Од оваа правна насоченост се наметнува потребата од редовно и совесно реализирање на овој модел на педагошко водење од страна на носителите и организаторите на училиштето.

Со Законот од 2008 година во членот 25, став 3, страна 5 е истакнато:

„(3) Наставниот план за основно училиште содржи задолжителни и изборни предмети, дополнителна и додатна настава, како и часови за одделенската заедница.

„(4) со Наставниот план се определува годишниот и неделниот број на часови... часови за додатна настава”.

Во истиот закон е промовиран членот 28 кој гласи:

„Додатната настава се организира за учениците кои покажуваат значителни резултати по одделни предмети”.

Со овој закон додатната настава е фокусирана како составен, есенцијален дел на функционирање во основното училиште, односно модел на работа со надарените ученици.

Со Законот за изменување и дополнување на Законот на основно образование 2011 година (член 3, страна 2-3,) потенцира дека членот 28 се менува и гласи:

„(1) Додатна настава се организира за учениците кои постигнуваат значителни резултати по одделни наставни предмети (талентирани ученици)

(2) Додатната настава за учениците од ставот (1) на овој член наставникот е должен да им ја понуди на учениците, а учениците одлучуваат дали ќе ја посетуваат додатната настава”.

Со овој член се посветува внимание на ученикот кој според сопствена одлука одлучува дали ќе се определи и посетува додатна настава.

Во членот 4 од Законот за изменување и дополнување на Законот за основно образование се толкува дека по членот 28 се додава нов член 28-а кој гласи:

„Член 28-а

(1) Основното училиште најдоцна до 20 септември во тековната учебна година треба да истакне распоред за дополнителна и додатна настава за секој наставен предмет, на видно место во училиштето и истиот да го достави до Државниот просветен инспекторат”

Од оваа правна насоченост се наметнува потребата од редовно и совесно реализирање на овој модел на педагошко водење од страна на носителите и организаторите на училиштето.

Операционализацијата на поимот додатна настава се сретнува во педагошката литература, кај повеќе истакнати реномирани педагози во теоријата и практиката. Така на пример, во Енциклопедискиот речник на педагогијата (1963) се објаснува како специјален облик на настава за оние ученици кои покажуваат посебни склоности и интереси за поединечни предметни подрачја, па затоа за време на редовното школување се овозможува проширување и продлабочување на знаењата надвор од рамките од пропишаниот наставен програм.

Во Педагошкиот речник- 1 (1967) додатната настава е Специјална форма на настава, организирана за оние ученици кои изразуваат посебни интересирања и наклоност за поедини предметни подрачја со цел да им се овозможи за време на редовното школување проширување и продлабочување на знаењата преку рамките на предвидениот наставен програм.

Во Педагошката енциклопедија – 1 (1989) се зборува дека овој вид настава се организира за напредни ученици кои потполно ги совладале содржините во редовната настава и чувствуваат потреба и изразита склоност и интерес за некои научни и уметнички подрачја заради проширување и продлабочување на своето образование.

Според Педагошкиот лексикон (1996) додатната настава е настава предвидена за надарените ученици, односно за оние кои покажуваат изразити способности за поедини научно-наставни дисциплини или области, како и посебни потреби, склоности и интересирање. Подразбира продлабочување на знаења, согледувања на причинско-последични врски, увидување на односите помеѓу нештата и појавите, барање на причините, пронаоѓање на нови и оригинални решенија, развивање и воспитување на креативноста.

Во Лексиконот на темелни педагошки поими (Anton Mijatović, 2000) додатната настава се толкува како организациска форма на настава, се изведува за ученици кои покажуваат посебни склоности и интереси за поедини образовни подрачја или поедини предмети.

Според Педагошкиот речник (Лешковски И. 2002) година додатната настава се организира за понапредните, посебно надарените ученици кои целосно ги совладале содржините во редовната настава и чувствуваат потреба или пројавуваат посебно интересирање или склоност кон продлабочување на своето образование и проширување на знаењата од одредени науки и научни теми.

Според Владимир Пољак (1985) додатната настава е посебна настава во текот на редовното школување за оние ученици што нормално ја совладувале пропишаната програма во редовната настава и покажуваат изразити склоности и духовна потреба за некои научни подрачја заради проширување и продлабочување на образованието.

Јован Ѓорѓевиќ (1990) истакнува дека додатната настава е предвидена за надарени ученици, за оние кои покажуваат изразити способности за поедини научно-наставни дисциплини и области како и посебни потреби, склоности и интереси. Овој облик на настава не подразбира просто зголемување и проширување на знаењата, туку нивно продлабочување согледување на причинско-последични врски и односи, увидување на односите меѓу предметите-појавите, барање и пронаоѓање причини, пронаоѓање нови, други оригинални решенија.

Иван Фербежер (1987) укажува дека додатната настава опфаќа по продлабочени содржини на предметот и се насочени кон создавање употребливи, здобиени знаења.

Според Владимир Стругар (1988) Додатната воспитно-образовна работа се сфаќа како посебен облик на додатна работа чија смисла е овозможување оптимален развој на надарените ученици, додека задачата на оваа настава е третирањето на ученикот како субјект на тој развој и се изразува во екстензивно (проширено) и интензивно (продлабочено) проучување на програмските содржини.

Франц Стрмчник (1987) Додатната настава е диференциран модел не само вообичаено наставно поттикнување, туку и за интензивно, систематско и планско форсирање на оптималниот развој на надарените ученици.

Слични определби среќаваме и во трудовите на В. Мужик и Е.Арањош, Н.Филиповиќ, Б. Ѓорѓевиќ и др.

Од овие определби може да се сфати суштината, функцијата и предностите на моделот на педагошко водење – додатна настава односно функционира како специјален облик на настава која се организира за напредни односно надарени ученици кои имаат посебен интерес, афинитет. Овој модел се организира за ученици кои треба да се ангажираат со содржини кои ги надминуваат рамките на наставните програми. Овој вид настава се организира за категоријата ученици чија духовна потреба е задоволување на своите индивидуални потреби преку одредени научни подрачја. На овие ученици им е значајно акцелеративното проширување и продлабочување на знаењата т.е. одење во чекор напред со современите тенденции на науката, техниката, компјутеризацијата, информатиката, технологијата, уметноста и сл.

Од изнесените сегменти визави фундаменталните цели и задачи на додатната настава може да се констатира дека овој модел во едукативниот процес е неопходен а по својата форма на работа е специфичен вид кој се организира заради стимулирање и задоволување на креативните потенцијали на надарените ученици.

Современата едукативна организација на моделот на педагошко водење на надарените ученици – додатна настава имплицира примена на процесна дијагностика за овие ученици, развојни програми, иновативен дидактичко-методски – содржински потенцијал и перманентна евалуација на реализираниот процес. Истакнатово имплицира етапно остварување за реализација на квалитетот на додатната настава. За да се започне со процесната дијагностика која означува континуиран и отворен едукативен процес на препознавање, откривање, идентификување и следење на надарените претходи познавање на карактеристиките на овие ученици, а особено е значајно истите да ги познава наставникот кој го реализира овој модел на педагошко водење.

Следната етапа е препознавањето, откривањето и идентификацијата на надарените ученици за избор за додатна настава. За оваа интегративна активност објективно е потребно да се користат критериумите:

- следење на успехот на учениците;
- почитување на интересот на учениците;
- номинација на наставникот;
- примена на одредени тестови;
- извештај на родителите;
- оцена на другарите соучениците;
- самооценување на учениците.

За таа цел може да се применат повеќе инструменти како на пример: прашалници за наставникот, ученикот, родителот чии конструктори се педагогот, психологот од постојното училиште, а може да се применат и скали на процена, протокол на интервју и сл. Потоа се обработуваат резултатите од мерните инструменти, односно идентификацијата, сукцесивно следи изработка на програма за додатна настава. Програмата претставува основно средство и патоказ за работа на реализаторите на додатната настава за работата со

надарените ученици. Функцијата на програмата претпоставува и е фундаментална основа за напредување на овие ученици. При структурирањето на наставната програма се поаѓа од специфичните интереси на надарените од нивните способности, интризична мотивација, од квантумот на знаењата, емотивниот креативен потенцијал, вештините за логичко и дивергентно мислење и заклучување.

За да биде успешно структуриран програмот потребно е да се изведе дијагностички разговор кој ќе го води наставникот или педагогот, психологот со што ќе се утврди подрачјето во кое надарениот најмногу се интересира, а со тоа и има најмногу можности да постигне забележителен успех.

Во изготвувањето на структурните елементи на наставните програми за моделот на педагошко водење – додатната настава можат да учествуваат:

- Биро за развој на образованието;
- самиот наставник;
- наставник – ученик;
- наставник – педагог;
- наставник – психолог;
- педагог – психолог.

Наставникот може да даде повеќе алтернативни програмски ориентации, а учениците да одберат една од три можни алтернативи. За содржините на едукативните програми наставникот треба да одбере еден од следниве едукативни аспекти.

- а) проширување и продлабочување на содржините на одделни наставни предмети што учениците одделно ги изучуваат;
- б) изучување на нови подрачја од постојните наставни предмети.

За имплементација на иновативниот дидактичко–методски содржински потенцијал во текот на реализирањето на моделот неопходна е сложена подготовка на наставникот и на надарените ученици. За оптимален развој за овие ученици и рационализација на додатната настава потребно е покрај постојните форми на едукативна работа најфреквентно да се користи

индивидуализираната форма која диференцирано ги третира интериндивидуалните и интраиндивидуалните разлики во однос на способностите и работните навики на надарените ученици.

За развојот на системот на истражувачка работа на учениците во реализирањето на овој модел потребно е да се употребуваат: метод на лабораториска работа, метод на експериментирање, метод на самостојна работа со учебник и друг печатен текст, микро настава, мултимедијален пакет, флексибилен распоред на часови, заедничко планирање на наставникот и надарените.

Современа едукативна иновативна тенденција е користењето на ИКТ во додатната настава која овозможува изработка на проекти и користењето на интернет во тековната реализација.

Едукативните функции на наставникот за примена на ИКТ во овој вид на настава се:

- ❖ прилагодување методи на работа кон секој надарен ученик
- ❖ создавање услови за учење преку решавање проблеми
- ❖ пребарување на интернет
- ❖ користење електронска пошта
- ❖ планирање обемот на активностите на надарените ученици со примена на ИКТ
- ❖ дизајнирање на активно истражување кои надарените самостојно го реализираат
- ❖ барање Web информации
- ❖ вклучување во разновидни едукативни видео конференции
- ❖ дизајнирање Web страници

Кај надарените ученици кои користат ИКТ на часовите на додатна настава се поттикнуваат, стимулираат:

- Интризична мотивација за работа со компјутер
- Самоиницијативност за истражување, пребарување на интернет
- Способност за анализирање и синтетизирање на информациите кои водат кон решавање на проблеми
- Висок степен на самостојно истражувачка работа
- Развивање висок степен на творечко мислење

- Одговорност во извршување проектни задачи
- Стекнување трајни, трансфербилни, апликативни знаења од различни научни подрачја

Во процесуалниот тек на работа на додатната настава е завршната етапа – евалуацијата.

По секој остварен наставен час на овој модел следи вреднувањето кое придонесува, служи за:

- систематско следење на напредокот на надарените ученици;
- средство за мотивирање за понатамошен напор и успех со надарените;
- трансфербилност на стилот на учење и знаења;
- стимулирање на креативното однесување на овие ученици.

Додатната настава како модел на педагошко водење проникнува со единство на разновидности на едукативни начини и ја проникнува потребата од зголемување на седмичниот фонд на часови (минимум 3 часа неделно) како и перманентно стручно информирање, оспособување и усовршување на наставникот за реализација на едукативната работа со надарените ученици во својата професионална педагошка дејност.

5.3. СЛОБОДНИ УЧЕНИЧКИ АКТИВНОСТИ

Слободните ученички активности како модел на педагошко водење на надарените ученици е интегрален дел на организацијата на современото основно училиште. Пред егзистирањето на додатната настава беа најмасовна форма за работа со надарените, а тоа значи имаат долга традиција.

Оваа педагошка појава во Енциклопедскиот речник на педагогијата (1963) се презентира како: активности како ученички организации, здруженија, клубови и сл. во училиштето организирани на принципот на самостојност на учениците поради развивање на нивното творештво.

Од истакнатото се согледува дека овие видови активности по пат на принципот самостојност го развиваат творештвото на учениците.

Во Педагошката енциклопедија 2 (1989) слободните активности на ученикот се третираат како посебна форма на воспитно-образовната работа со учениците која ја организира училиштето надвор од наставата во слободното време на ученикот. Тоа се колективни активности на ученикот кој се засноваат на принципите на слободен избор, самостојност и самоуправа, во кое учениците ги задоволуваат своите интереси, ги развиваат способностите, го изразуваат творештвото.

Оваа дефинираност истакнува дека слободните активности се организираат во слободно време на ученикот при што се засноваат на слободен избор и придонесуваат за проширување на знаењето, како и развивање творечки способности.

Според Педагошкиот лексикон (1996) слободните активности се посебна форма на воспитно-образовна работа со учениците, кое училиштето ја организира вон наставата.

Од ова толкување се согледува дека слободните активности се организирани вон редовната настава.

Во Педагошкиот речник (2002) слободните активности се дефинираат како активности во ученичките организации, здруженија, клубови, секции во училиштето, организирани врз принципот самостојност на учениците, заради развивање на нивното творештво.

Оваа дефинираност ја имплицира квалитативната вредност и предност на слободните активности, а тоа е развивање на творештвото кај учениците.

Според Превишиќ, В. (1987) Слободните активности пред сè се активности на ученикот кој наставниците ги насочуваат, координираат и водат спрема детските интереси во склад со општите цели и задачи на воспитанието и образованието во целина.

Оваа дефинираност имплицира дека слободните активности се организираат според детските интереси во соодветност со целокупните цели и задачи на воспитанието и образованието.

Шевкушиќ, С. (Ševkušić, S. 2000) смета дека слободните активности се форми на воспитно-образовна работа која училиштето ја организира во слободното време на ученикот со цел да овозможи откривање, задоволување и развој на нивните интереси, склоности и способности.

Оваа експликација е во насока на развојот на интересите, склоностите и способностите кај ученикот во неговото слободно време.

Според Арнаудова, В. (2009) слободните активности претставуваат значајна воспитно – образовна форма за развојот на креативноста на сите ученици, за проширување на нивните знаења и интереси.

Во основата на оваа дефинираност е дека овој вид активности се во процесуален развој на креативноста на сите ученици, а тоа се однесува и на категоријата надарени ученици.

Најтемелно поимање на поимот слободни активности е дека тие се множество на разновидни форми на воспитно-образовно процесуирање кој во основното училиште се нејзин систем на воспитание, а ги развиваат постојните и создаваат нови интереси, продлабочуваат трансфербилни знаења на учениците, развиваат самостојна култура на работа и сл. Со своите содржини и форми на работа слободните активности многу придонесуваат за интеракцијата на училиштето и локалната средина.

Со ова оперативно поимање можеме да додадеме и уочиме дека со реализацијата на слободните активности има шанси да се постигне оптималниот максимум кај учениците воопшто, а кај надарените посебно. Со задоволувањето на нивната интризична мотивација и интерес се постигнува и развивање на креативното однесување преку употреба на креативните вештини, како што се:

- ❖ *Флуенцијност* (продуктивност) - способност за продуцирање идеи
- ❖ *Флексибилност* (еластичност) - способност за брзи промени во мисловниот тек
- ❖ *Оригиналноста* – способност за необично пристапување кон проблемите

Слободните активности како педагошка појава се верифицирани и со Општата програмска структура (1981) со наставен план каде е потенцирано со нормата на часови за наставниците во рамките на 42 часовната работна недела за изведување на воспитно-образовна дејност се верифицирани 22 часа, а овде спаѓа и „... г) за организирање и насочување на слободни ученички активности еден час неделно”.

Со Законот за основно образование од 2008 година број 103, член 34, став 1, став 2, стр. 6 се истакнува функционирањето на слободните активности:

- (1) За развивање на различните интереси на учениците основното училиште организира слободни ученички активности коишто се определени со годишната програма за работа на училиштето.
- (2) Учениците во слободните ученички активности се вклучуваат доброволно.

Со оваа законска верифицираност слободните ученички активности се интегрален, составен, структурален дел на пулсирањето, работењето, дејствувањето на училиштето.

Со слободните ученички активности се остваруваат образовни, развојно – формативни и воспитни цели и задачи на училиштето. Во овој контекст се истакнуваат примарните оперативни цели и задачи на овој вид активности:

- развој на разновидни интереси на сите ученици, посебно на надарените
- поттикнување на развојот на разновидните способности
- иницирање на креативните потенцијали на учениците до најоптимално ниво
- градење на повисоко ниво на социјализација на учениците
- развој на критичко мислење на учениците
- стимулирање за квалитетно организирање на слободното време

- следење и евалуација на реализираните активности
- овозможување на повратна информација на учениците за продуктивноста на нивното учество

Во училишната практика постои голем спектар на ученички слободни активности реперкуирани и во првиот, вториот и третиот период.

Така на пример, во досегашната практика во првиот и вториот период предвидени се и се реализираат следните слободни ученички активности - секции: литературна, математичка, музичка, ликовна, секција за заштита на човековата средина, ритмичко-балетска, млади спортисти, играорна, сообраќајна, противпожарна.

Според досегашната практика слободните ученички активности- секции во вториот и третиот период се диференцирани според критериумот на разновидните наставни подрачја, како на пример:

- а) Секции за стекнување на знаења: млади литерати, млади математичари, млади биолози - еколози, млади физичари, млади хемичари, млади историчари, млади географи, љубители на странските јазици.
- б) Слободни-културно уметнички активности: драмска секција, рецитаторска, новинарска, библиотекарска, хор, оркестар, ликовна секција.
- в) Слободни технички активности: фототехника, сообраќајна техника, градежна техника, радиотехника, ракетно моделарска, воздухопловно моделарство, астрономија, агротехника, конструктори
- г) Слободни спортски активности: кошарка, фудбал, ракомет, одбојка, атлетика, пинг понг, шах, ритмика, стрелачка, акробатика.

Слободните ученички организации кој ги опфаќа сите ученици од училиштето се: Детска организација, Подмладок на Црвениот крст, извидници проникнуваат, иницираат активност за сите ученици, особено на надарените, ученици кои имаат развиени раководни способности.

Во овој контекст се истакнува примерот за видовите секции предидени во Годишната програма за работа на основното училиште “Свети Кирил и Методиј” – Скопје во учебната 2011/2012 година.

Во првиот и вториот период ќе се организираат следните секции:

- Млади математичари од петто одделение
- Млади музичари од прво до петто одделение
- Литературна секција за четврто и петто одделение
- Ликовна секција за четврто и петто одделение
- Слободни спорти активности од прво до петто одделение

За учениците од вториот и третиот период ќе се организираат следните секции:

- Литературно – новинарска секција
- Библиотекарска секција
- Драмска секција
- Секција за странски јазици
- Секција за млади хемичари
- Секција за млади географи
- Секција за млади биолози
- Секција за млади математичари
- Секција за млади физичари
- Историска секција
- Слободни технички активности
- Слободни спортски активности
- Секција за екологија
- Играорна секција”

Од истакнатата програма на училиштето може да се согледа дека ова училиште има богатство на разновидни секции со цел да се задоволат и развијат интересите на учениците, а се разбира и потенцијалите на надарените ученици.

Со разновидните секции кај учениците се развива нивниот индивидуалитет, а посебно кај надарените се развиваат разновидните способности, како на пример, со секциите за стекнување на знаења се развиваат општите интелектуални способности и специфичните училишни способности.

Културно-уметничките секции имплицираат развој на творечките способности.

Со техничките и спортските активности се развиваат психомоторните способности.

Темелната основа на конституирање и едукативна работа на слободните активности започнува со *слободниот избор на учениците*, односно слободното определување. Слободните активности придонесуваат во дополнувањето на целокупното образование и воспитание во училиштето првенствено воспитната дејност која базично се врши преку наставата. Со постепено реализирање на овие активности се остварува примарната задача задоволување и развивање на интересите на учениците, а со тоа *мотивацијата за целокупна ангажираност*. Со тоа се изразуваат позитивните ставови на учениците во поглед на изборот и членувањето на одделните секции. За таа предоперативна етапа наставникот има значајна улога која се одвива преку информирање за работата на одредената секција. За успешно изведување на слободната активност наставникот на учениците им предлага повеќе содржини, а тие одбираат одредени алтернативи што им одговараат што ги интересираат.

Надарените ученици можат успешно да се вклучат во слободните ученички активности како надоградба и релаксација од додатната настава и редовната настава. За вакво мултипликативно членување се развиваат адаптабилноста, интерактивната компетентност и сл.

Со современото функционирање на слободните активности доаѓа до непосредното поврзување на училиштето со животот, односно со суштината на непосредната животна средина, што значи знаењата стануваат трансфербилни. Слободните активности значајно придонесуваат за социјализацијата на учениците, а и развој на раководните способности кај надарените. Како на пример, прифаќањето во остварувањето на целите и задачите на содржините на слободните активности, способност за добро расудување, високи очекувања од себе и од другите. Целокупната организација и реализација на овие активности имплицираат информирање, разбирање и ориентирање кај учениците посебно кај надарените кои имаат поразвиена интелектуална структура и антиципативно мислење. Типичен пример за остварување на овие функции е примената на самостојно раководење и субјективно однесување во поглед на планирањата, организацијата, самоучењето, реализирање и вреднување на слободните

активности од страна на надарените ученици. За ваквите опсежни активности претходи *интердисциплинарен пристап* во реализирањето на оваа проблематика, односно усвојување на широк квантум на општо образование, односно знаење кое го надминува наставниот програм од редовната настава, интензивно и екстензивно навлегување во проблематиката на научната методологија за одредено подрачје, дисциплина. Учениците кои ги користат слободните активности умеат активно да го користат и доживуваат слободното време.

Може да се констатира дека предноста на слободните ученички активности е во тоа што преку стимулативна средина што ја организира наставникот се иницира креативноста на надарените ученици која е дел и последица на овој модел на педагошко водење.

Наставникот во организирањето на слободните ученички активности ги поддржува надарените ученици преку:

- ❖ иницирање на интелектуална љубоптиност
- ❖ интризична мотивација
- ❖ интерес за определена наставна област
- ❖ развој на особини на личноста на надарениот ученик релевантни за творечка работа

Преку перманентна стимулативна атмосфера за креативно изразување надарените ученици на часовите по слободните активности чувствуваат задоволство манифестирајќи како на пример:

- ✓ повисок степен на самоактивност
- ✓ самонницијативност
- ✓ повисок степен на социјализираност
- ✓ квалитетна интерактивна соработка
- ✓ почитување и изразување емпатиска компетентност

Преку слободните ученички активности надарениот ученик се самопотврдува, стекнува самодоверба и сигурност во своите способности. Високото самопочитување е значаен фактор за успех во секоја поставена активност која ја извршува надарениот ученик.

Мултипликативната, динамична организација и реализација на моделот на слободните ученички активности паралелно со редовната настава поттикнува оптимален развој и креативност на надарените ученици.

5.4. МЕНТОРСКА НАСТАВА

Менторската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици по своето внатрешно функционирање е специфичен вид на настава кој суштински се разликува од вообичаениот стил на настава.

Според Алибабиќ, Ш. (2004) менторството и менторската улога од аспект на образование на надарените имплицира нови компетенции на наставникот и ученикот, претставува “интерактивно управување.”

Ова толкување импонира одговорни функции на наставникот и надарениот ученик односно поучување, поттикнување, консултирање, пријателство. Значајно е што ова се реализира како сложен интерактивен процес кој се одвива помеѓу субјекти со различно ниво на стручност, искуство, комуникативност, компетентност.

За менторската настава се ангажираат голем број афирмирани стручњаци, истражувачи од класата на истакнати наставници, професори – истражувачи од факултетите и институтите, познати уметници при галерии, колонии, музеи, сопствени ателеја и др.

Се поставува прашањето што е менторска настава, која е нејзината суштинска вредност?

На одговор на ова прашање може да се истакне дека менторската настава е мултидимензионален процес која иницира стратегии кои содржат разновидни организациони форми и методи на работа. Во основа на менторската настава е менторството кое може успешно да функционира преку импликација на мултидимензионалните улоги на менторот како што се:

- инструктор
- медијатор
- фацитатор
- советник
- водител
- сознаен ориентир
- морален ориентир
- експерт
- организатор

- обучувач
- мотиватор
- креатор
- промотор
- соработник
- пријател

Целта на менторството од аспект на работата со надарените ученици е долгорочно планиран, прифатлив начин да се поттикне, насочи развојниот потенцијал на менторираниот – надарениот со воспоставување демократски однос – партнерство. Во оваа смисла ова значи взаемна интерактивна поврзаност на менторот и менторираниот во реализација на детерминирани цели, оперативни задачи, активности, очекувани резултати. За успешно процесуирање на партнерството меѓу менторот и менторираниот – надарен ученик е нивната взаемна почит и доверба.

Менторот и менторираниот заеднички планираат, анализираат, синтетизираат, вреднуваат, предлагаат идеи за одредени проектни проблемски задачи. Во оваа насока надарените ученици слободно ги изнесуваат своите размислувања, ставови, прашања, забележувања, а имаат и можност рамноправно да дискутираат за актуелни теми од животот, животните ситуации што ги опкружуваат.

Менторството е значајна стратегија на развојот на надарените ученици при што е предуслов за процесуирање на квалитетен однос ментор – надарен ученик. За функционирање на квалитетниот однос помеѓу овие два субјекти одговорност има менторот кој треба да поседува одредени компетенции, способности и вештини. Во оваа насока се значајни *менторските водствени вештини* кои имплицираат планирање и водење на едукативните активности на надарените ученици како и предлагач и избор на едукативни начини на реализација. Ваквиот стил на едукација резултира ефективно менторство.

Значајно е менторот да има усвоена *вештина за планирање* која имплицира способност за утврдување цели, задачи, приоритети, носители, време, евалуација во работата со менторираните – надарените ученици. Во оваа смисла планирањето реперкуира стратешки пристап во работењето со оваа категорија

ученици што иницира менторова визија за целокупниот развоен едукативен процес.

Во овој контекст во логичка врска се *менторовите вештини за комуницирање* чии функционални елементи се:

- јасно изразување
- директно комуницирање со менторираниот
- активно слушање
- размена на разновидни информации
- давање насоки
- демонстрирање и објаснување на различни едукативни проблеми

Одговорноста на менторот во работата со надарените ја покажуваат и неговите *трансферни способности* кои имплицираат јасно, детерминирано пренесување на знаења, вештини за оптимален напредок на менторираните.

Преку *менторовите вештини во мотивирање* за креативна работа на менторираните – надарени ученици ги иницира целокупно да се ангажираат, посветат на поставените едукативни задачи, очекувани и остварени резултати. Со оваа менторова вештина надарените интризично се мотивираат и уште повеќе акцелеративно креативно работат.

Менторската настава импонира висок степен на самостојна работа и совладана техника на интелектуална работа на менторираните – надарените.

Оваа настава се изведува преку консултации како основен начин на комуницирање преку кој се реализираат разновидни едукативни активности. Менторот оптимално, системно го води и следи, а воедно и го влече развојот напред на младата надарена личност. Визави ова, менторот кон овие ученици има *советодавна и водителска функција* со цел со максимална аналитичност да ги активира способностите, дарбите кај овие ученици. Најфреквентен начин на работа е мисловното самоводење, учење за учење на надарениот кон одреден проблем од теоретска или практична природа и негово креативно решавање.

За успешно процесуирање, односно, афирмирање на менторскиот систем на работа според Дамјановски, А. (1989) потребно е тој законски да се санкционира, да се афирмираат критериуми за избор и работа на менторите и да се создаде соодветна материјална, финансиска основа системот да се направи стимулативен за неговите носители.

Во Законот за основно образование од 2008 год., член 75, став 6, стр. 10 е истакната значајноста на менторската и консултативната помош од наставниците по соодветните предмети за ученикот кој побрзо напредува. Оваа законска верифицираност овозможува позитивни ефекти во подобрување на квалитетот на современата настава за работа со млади креативни надарени личности. Потребно е да нагласиме дека менторската настава е значаен благодет за надарените, ученици кои сакаат да го акцелерираат одделението, односно да ги полагаат испитите од следното одделение.

Помошта на менторот се согледува во давањето насоки за совладувањето на наставните содржини и континуирано бодрење, поттикнување за понатамошно акцелерирано напредување. Ако надарените ги совладале предвидените испити тоа е и успех на менторот, односно менторите што го воделе.

Друг забележлив начин на работа со овие ученици со ментор во системот на вториот и третиот период подготовката за натпревари по одделни наставни предмети. Целиот процес се одвива во подготвување и реализирање на стратегија на учење, одбирање соодветни содржини, учење и вежбање за успешно стартување на натпреварите.

Вујасин, Б. (2009) истакнува шестостепен инструктивен модел за работа со надарените ученици:

1. Подготовка на инструкторот – ментор
2. Создавање позитивна средина за учење
3. Развивање план на инструкција
4. Идентификација на активностите за учење
5. Спроведување на учењето и надгледување на тој процес
  - дискусија
  - студија на случај
  - играње на улоги

6. Евалуација на индивидуалниот исход од учењето

Од истакнатиот модел може да се констатира дека истиот е комплексен, темелен и може да биде ориентиран во организирањето систем на менторска настава.

Најсовремена, модерна тенденција е функционирање на електронско менторство односно *менторство по електронски пат* кое ги користи сите достапни технологии. Во овој контекст ги користи:

- ❖ електронска пошта (е-маил)
- ❖ фиксни и мобилни телефонски разговори
- ❖ видео конференции за да ги поврзат менторот и менторираниот
- ❖ основната цел на менторството по електронски пат во работата со надарените ученици е начин, стил на оспособување на овие менторирани да пребаруваат на интернет како и да ги користат сите достапни модерни технологии насочувани и водени од страна на компетентни ментори, професионалци по електронски пат.

За менторската настава по електронски пат првично се гради *софтвер* кој го води и организира процесот. Софтверот содржи повеќе алатки меѓу кои:

- Алатки за развивање менторска програма. - програмата која го содржи процесуалниот организациски содржински тек на работа, водење и насочување на менторираните – надарени ученици.
- Алатки за комуникација кои имплицираат
  - форуми
  - “бели табли”
  - видео-конференции
  - електронска пошта
- Мониторинг алатки – нивната улога е следење на честотата и квалитетот на комуникацијата.

Во оваа насока постои *база* која ја чува целата комуникација при менторирање по електронски пат.

Функционираат и *обрасци* за известување и следење на успехот на менторирањето по електронски пат.

- Евалуациони алатки со кои се проценува, вреднува, целокупната електронска комуникација меѓу менторот и менторираниот – надарен ученик

Предуслови за успешно менторирање по електронски пат се:

- редовна урамнотежена комуникација

- менторираниот – надарениот ученик е во центарот на интеракцијата
- помошта и поддршката која ја дава менторот на менторираниот – надарен ученик
- заеднички интереси на двата субјекти

За квалитетно процесуирање на менторската настава по електронски пат има и *електронска архива* што ја содржи целокупната документација на оваа настава, а се прави и *електронска копија* од интерактивната комуникација. Софтверот ги организира податоците, ги чува информациите и резултатите.

Се поставува прашањето која е разликата помеѓу електронската комуникација и класичната комуникација? Разликата е во тоа што електронската комуникација не е лице во лице, а и нема невербална комуникација. Класичната комуникација е лице во лице, а содржи и елементи на невербално комуницирање.

Комуникацијата по електронски пат треба да биде отворена релација меѓу менторот и надарените ученици од која зависи успешната реализација на менторската програма.

Софтверот со електронската програма бара од менторот:

- евидентирање на тековни податоци
- пишување на известувања
- записи за комуникациите
- потребна помош и сл.

Менторството по електронски пат како динамичен, сложен комплексен процес се обликува тековно кој имплицира интерактивност проткаена со толерантност и флексибилност на менторот и надарените ученици. Менторот да го прилагодува стилот, начинот на работа според развојните потреби и интересите на менторираниот. Во оваа смисла тој ги насочува надарените ученици активно да пребаруваат на интернет за реализирање на проектни активности, задачи од теоретска и практична природа.

На менторите по електронски пат заради мултидимензионалноста на работата со надарените им е потребно перманентно професионално усовршување, подобрување, унапредување во својата работа преку комплексно осмислен систем на обуки.

Менторството по електронски пат има *заеднички карактеристики* со класичното менторство:

- ✓ взаемни релации – односи
- ✓ поттикнување на помалку искусен менториран од страна на искусен ментор
- ✓ тековна редовна комуникација
- ✓ доверба, соработка, поддршка
- ✓ изработена конкретна менторска програма
- ✓ точно определени цели на менторската програма
- ✓ евалуација на менторството

Менторската настава по електронски пат ги има сите предности на електронска комуникација како што се:

- користење различни извори
- асинхрона комуникација
- електронски алатки за следење на развојот
- електронски алатки за известување

На овој начин, стил квалитативно се подобрува комуникацијата помеѓу менторот и менторираниот и се овозможуваат шанси, услови надарените ученици акцелеративно да се развиваат, напредуваат да постигнуваат поставени цели.

Двата вида менторска настава односно класична менторска настава и менторска настава по електронски пат како модели на педагошко водење на надарените ученици е една од фундаменталните импликации на позитивни ефекти на оваа значајна едукативна проблематика.

5.5. МОДЕЛИ НА КРЕАТИВНО УЧЕЊЕ

Моделите на креативно учење како модели на педагошко водење на надарените ученици го имплицираат, поттикнуваат развојот на нивните креативни потенцијали. Оваа категорија ученици со својата независност на мислењето, флексибилност, методолошка оригиналност, инвентивност, фантазија, необичен смисол за хумор имаат потреба од работа со разновидни модели на креативно учење. Овие модели функционираат со својата мултидимензионалност на начини, принципи, насоки, патишта за поттикнувањето и стимулирање на надарените ученици. Моделите на креативно учење наоѓаат своја имплементација во сите наставни предмети.

Во основа на моделите на креативно учење е **творечката активност** на надарените, односно нејзина импликација е **креативноста** како значајна дидактичко-психолошка категорија. Во оваа смисла креативноста е елаборирана со нејзиното толкување од повеќе автори.

Торенс (1981) ја дефинира како процесно откривање на проблем или непотполни информации, формирање идеи или хипотези, испитување и модифицирање на овие хипотези и соопштување на добиените резултати. Овој процес води до било кои од разновидните производи – вербални и невербални, конкретни и апстрактни.

Алис Мајл (1968) за творечката активност зборува како процес на поврзување на порано неповрзани нешта. Тоа е мисловен процес на создавање нови комбинации или моделирање на градба, движење, зборови или симболи, идеи и овозможување производот да биде на некој начин достапен на другите, визуелно или на друг начин.

Врз основа на овие две толкувања може да додадеме дека творечката активност на надарениот ученик носи оригинални резултати за него како субјект со високи вредности кои на општеството му се познати.

Според Озимец, С. (1996) под креативност подразбира творештво со кое се создава нешто ново кое вклучува решавање на проблем на свој начин и откривање на непознатото. Креативноста се засновува на досетливост, проникливост, творечка фантазија, дивергентно и флексибилно мислење, а

плодовите на креативниот процес се оригиналните дела, рационализацијата, творечките дела.

Колка, А. (1988) креативноста ја смета како комбинација на флексибилност, оригиналност и осетливост на духот кон идеи, која му овозможува на поединецот да се отргне од вообичаените калапи на размислување делување да бара сопствени патишта за решавање на проблемот или изразување на чувствата и мислите.

Пикард (1990) ја дефинира креативноста како предоминантно квантитативен феномен, кој егзистира од повторено перцепирање на реалноста, нови проценки на веќе перцепирани решенија и нови, ненадејни и неочекувани решенија на проблемот. Креативниот продукт е резултат на трансформационалната активност управувана од селфот.

Професорот Дамјановски, А. (1970) детската креативност ја толкува како развивање на таков вид дејности, поведение и односи во кои индивидуата манифестира постојана готовност (интелектуална, емотивна и морална) да го усовршува објектот на својата дејност и сопствена личност, да се стреми да решава нови задачи, старите да ги решава на нови начини, да развива критички односи кон трудот и кон установените патишта во решавањето, да биде осетливо за проблемите и дисхармонијата во знаењата, да насетува, поставува, модифицира и верифицира разновидни хипотези, да користи адекватни извори и средства за решавање и продуцирање, да доаѓа до идеи, постапки, сознанија што отстапуваат од конвенционалните, општоприфатливите и сл.

Од изнесените експлицирања за творечката активност можеме да констатираме дека таа е *сложена мултипликативна активност* преку која слободно се твори низ мисловните процеси и операции, преку насоченото системно делување ги надминува перцептивните, емоционалните блокади, а со тоа нонконформистички, самокритички бара, истражува, експериментира и решава теоретски и практични проблеми.

За развојното процесуирање на творечката активност на надарените е функционирањето на **креативни вештини** кои неопходно е да ги познава и имплементира наставникот кој работи со овие ученици.

Во овој контекст ги операционализираме разновидните креативни вештини во насока на функционирање во моделите на креативно учење како основа на

педагошко водење на надарените ученици. Како значајни креативни вештини се: оригиналноста, флексибилноста, флуентноста, елаборацијата, творечката фантазија, креативната генерализација и др.

Оригиналноост

е способност за произведување на необични, ретки, изворни, неповторливи, проникливи, духовити идеи. Ваквите идеи се раѓаат по пат на спонтано слободно комбинирање, по пат на асоцијативна игра, реконструкција и трансформација на постојните структури.

Оригиналноста својот висок квалитет го изразува во:

- Способноста да се произведуваат одговори кои се ретки и невообичаени
- Способност да произведува далечно поврзани одговори
- Способност да се произведуваат проникливи и духовити одговори

Оригиналноста може да се квалификува како покрај способност и како особина на личноста која се однесува на структурираноста на личноста која вградува низа особини кои се поврзани со креативно однесување, а со тоа доаѓа до израз индивидуалноста и единственоста на личноста.

Постојат четири критериуми за одредување на оригиналноста.

- степенот на утврдување на необичност
- степенот на применливост на знаењата во стварноста
- се земаат во предвид случајни необични одговори
- оддалеченост, реткост, изворност и неповторливост во одговорите.

Проучувајќи ја темелно содржината на оригиналноста Квашчев, Р. (1971) истакнува дека таа е составена од:

- пронаоѓање и откривање на нешто необично
- методолошка оригиналноост
- пронаоѓање на оддалечени решенија и одговори кои се резултат на креативна генерализација
- духовитост на одговорите и решенијата на проблемот

Според проф. А.Дамјановски (1989) оригиналноста, односно иновативноста во творечката дејност на ученикот, меѓутоа, се изразува не толку во создавање на нови начини на решавање на проблем, колку во своевидна комбинација на

веќе познатите начини на дејствување или во откривање на непознати начини во познатите комбинации што ученикот ги користи.

Врз основа на истакнатите толкувања може да се констатира дека оригиналноста во творечката активност на надарениот ученик имплицира адекватна комбинација на информации, податоци кои се предуслов во процесот на самостојното решавање на проблемот.

Флексибилноста

како компонента на мислењето постојано е во промена и се состои од непрекинато, континуирано прифаќање и одбивање на факти. Флексибилното мислење е специфично зошто се продуцираат голем број одговори и асоцијации од различни категории и класи. Зголемената еластичност во мислењето доведува до зголемена можност за оригинално гледање на нештата.

Флексибилноста се карактеризира со: еластичност, прилагодливост, способност за промена, а поседува и алтернативни можности во мислењето, резонирањето.

Постојат два вида флексибилност: спонтана и адаптивна.

Спонтаната флексибилност претставува способност да се промени насоката на мислењето во текот на решавањето на проблемот. Оваа способност се манифестира во релативно неструктурирани ситуации кога индивидуата самостојно ги варира различните групи одговори, создава идеи од нови класи, преминува од една класа во друга. Се јавуваат голем број идеи, решенија и одговори, како во рамките на една категорија, така и меѓу различни категории. Се применуваат различни стратегии. Колку повеќе варијации и промени постојат, толку повеќе мислењето е флексибилно. Мислењето се движи во повеќе различни насоки, развива широки класи и поткласи, категории и подкатегории врз основа на високото ниво на апстракција на индивидуата.

Адаптивната флексибилност се манифестира во решавање релативно структурирани ситуации кои бараат варијации во мислењето. Се бара да се напуштат старите идеи и асоцијации и да се изградат нови, да се изврши ревизија на стратегиите што пред тоа биле употребувани и да се откријат нови. Заради неуспешно приспособување во новата ситуација се бара брза и ефикасна промена која може да се постигне со ослободување од инерцијата во мислењето.

Флуентност

подразбира произведување што е можно поголем број различни идеи и асоцијации за некој конкретен проблем, ситуација. Може да биде од различен вид како на пример: флуентност на зборови, идеи, асоцијативна, експресивна.

Флуентност на зборови претставува способност за брзо произведување зборови во определен временски рок. Ова произведување на зборови потребно е да исполни одредени барања во врска со значењето.

Флуентност на идеи претставува способност за произведување и комплетирање односи, синоними, аналогии, сличности како и нивно вклучување во определени класи, категории. Таа произведува и зборови со спротивно значење.

Експресивна флуентност е способност за организирање и развивање идеи во соодветни нови системи или структури. Најчесто се однесува на брза конструкција на реченицата.

Елаборација

е способност со леснотија да се прошират, разработат и подобрат идеите. Постојат фигуративно и семантичко елаборирање кои претставуваат способности на дивергентна продукција кои и овозможуваат на индивидуата да ги разработи деталите, да планира истражување, да создаде идеи и да разработи планови за истражување на определен проблем во целост.

Осетливост за проблем

претставува способност да се согледаат недостатоците или потребите поради кои е неопходна промена во она што веќе постои. Оваа способност е структурирана врз особено развиено општа перцептивна осетливост, а се манифестира на различни начини, како на пример, во менување на постојните и развивање на нови методи, откривање определени недостатоци во предметите и појавите.

Редефинирање

е способност да се напушти стариот начин на толкување на познати објекти, а пронаѓање на нови функции на објектите или нивните делови, односно способност познатите предмети да се употребат на нов необичен начин.

Творечка фантазија

е значајна компонента на креативното мислење која го користи имагинативното мислење при што ја одразува способноста за замислување објекти и појави што претходно никогаш не биле доживевани во искуството. Оваа компонента му овозможува на субјектот да заземе отворен став кон она што не е реално и невозможно и може особено да дојде до израз во ситуации кои дозволуваат, овозможуваат слободно и спонтано асоцирање. Оваа компонента е насочена кон пронаоѓање нешто ново во различни гранки во уметноста, по пат на измислување и фантазија.

Толеранција спрема неодреденост

ја сочинуваат следните компоненти:

- истражување нови патишта на решавање на проблемската ситуација
- толерирање на неусогласеност, неодреденост, несогледување
- толерирање на искуство кое не е во согласност со постојните факти, искуство
- отвореност на искуството – личност која прифаќа алтернативни решенија и гледа неструктурирано на дадени податоци, отфрла вообичаени толкувања и решенија

Отвореност кон новите искуства

содржи способност за создавање нови сознајни системи од различни видови елементи (перцептивни, естетски и др.) тоа дозволува слободен прием на информации, прифаќање нови сознанија и искуства. Синтетизирањето на новите факти во нов сознаен систем овозможува зголемување на творечката моќ на творечката личност.

Креативна генерализација

овозможува поврзување на одалечените факти што пред тоа не биле поврзани во една целина. Информациите се воопштуваат и синтетизираат на нов начин кој е заснован врз индуктивното мислење кое дозволува разликите и спротивностите да се вклопуваат во една хармонична целина.

Креативна перцепција и сензитивност

подразбираат отворено и активно набљудување на светот, без ограничувања од страна на реалната перцепција. Суштината на овие компоненти се состои во воочување поврзаност меѓу факти и идеи кои претходно биле неповрзани и далечни.

Од изложениве видови на креативни вештини може да се согледа дека со нивна поддршка можат успешно да процесуираат моделите на креативно учење.

Постојат разновидни модели на креативно учење како начини, модели на педагошко водење на надарените ученици. Попознати модели на креативно учење се моделите од авторите Трефингер, Крачфилд, Торенс, Радевска и др. Визави ова осветлуваме, операционализираме неколку модели на креативно учење.

Како модел на креативно учење може да се истакне моделот на креативно учење кој го изработил Трефингер (1980). Овој модел е изграден од три области кои се функционално поврзани, а се акцентираат когнитивните и емоционалните димензии на личноста.

Првата област е *дивергентнојно функционирање* кое се должи на разновидност на когнитивните и емоционалните фактори. Од аспект на когницијата оваа област е изградена од флуентност, флексибилност, оригиналност, елаборација, когниција, меморија, додека емоционалната сфера е заснована на љубопитност, готовност да се одговори на предизвик, отвореност на искуствата, чувствителност за проблем, толерантност на двосмисленост, самодоверба.

Втората област на моделот е попоширена и попродлабочена и е наречена *комплексно мислење и процеси на чувствивувања*, притоа од когнитивните фактори се вклучени примена на анализа, синтеза, евалуација, методолошки истражувачки вештини, трансформации, метафори, аналогии, а од емоционалната сфера вклучени се развојот на свесноста, отвореност кон комплекси, чувства и конфликти, релаксација, растеж, развој на вредностите, психичката сигурност во креирањето, фантазијата, имагинацијата. Оваа област се надоградува од првата област и претпоставува системност и комплексност во остварувањето на овие сложени функции.

Третата област е насочена кон *учење на реални проблеми во секојдневниите животи ситуации*. Когнитивните елементи, во оваа област, се со самостојна насоченост, организациона снаодливост, стручно вежбање, а емоционалните елементи се насочени кон интернализација на вредностите, продуктивно живеење и висок степен на самоактуелизација.

Овој модел се карактеризира со плурализам на методи, постапки *когнитивно-емоционален континуум* што предизвикува развој на креативен индивидуалитет односно надарените ученици со што секоја област има определена оперативна цел и задача. Овие три области претставуваат компактна целина, не може да се применат во изолирани целини. Најдобро е наставникот во наставата на одделните часови да применува одделен елемент од одредена област во зависност од видот на часот, на пример, флексибилноста да ја поврзе со методолошки и истражувачки вештини преку вежбање на час за експериментирање. Сето ова имплицира разновидност во примената на моделот, но, сепак треба да се отпочне од првата област па кон наредните. Овој модел не е единствен и не треба да се униформира, укалупи, туку да се пронајдат и други алтернативни модели во насока на унапредувањето на развојот на надарените, а со тоа и на самиот изведувач реализатор на оваа програмска настава.

Торенсовиот модел на креативно учење (Петров, Н., Михајловски, В. 1995) кој се состои од:

- пишување на раскази со различни завршетоци;

- составување на математички проблеми и оспособеност на различни начини да се приоаѓа во решавањето на проблемските ситуации во воспитно-образовниот процес;
- конструкција на реченици врз база на дадени зборови и подготовка на материјал за развивање на имагинацијата кај учениците;
- истражување на различни можности на примена на информациите (давање на информации за креативниот процес, охрабрување преку инструкции и принципи кои стимулираат нови идеи);
- елаборација на идеите, нивна експлорација, учење на систематско тестирање на секоја идеја и охрабрување на учениците да ја бележат секоја своја идеја;
- формирање на флексибилни модели на учење на учениците за сфаќање на вредностите на сопственото креативно мислење;
- развивање на толеранција кон новите идеи и поттикнување на учениците различно да посматраат;
- развивање на креативна атмосфера во одделението и ослободување од конформизмот и претерано делување на авторитети;
- развивање на истражувачко учење, составување на проекти, мали истражувања со вклучување на целокупната дивергентна продукција;
- развивање на креативно учење (осетливост за проблеми, истражување на нови релации, разгледување на информации на различни начини, репродуцирање на она кое се чита со што повеќе имагинација и сл.

Во овој модел преовладуваат разните креативни вештини меѓу кои и оригиналноста, толеранцијата кон новите идеи, осетливоста за проблеми и сл. Надарените ученици можат лесно да го сфатат, прифатат и применат во својата креативна истражувачка работа.

Интересен е моделот на креативно учење на Крачфилд (Тодорова, И., 1994) чии когнитивни етапи – структурни елементи се:

1. Произведување невообичаени, ретки и оригинални но, употребливи идеи.
2. Согледување и објаснување суштината на проблемот.

3. Изработка и развој на план за решавање на проблемот
4. Проширување бројот на необични и ретки идеи.
5. Систематизирање на откриените идеи.
6. Воздржаност во воведувањето на исправноста и вредноста на идеите.
7. Потрага по нови податоци за оценка на хипотезите.
8. Употреба на најважните податоци – нивна примена.
9. Обид проблемите да се согледаат на нов начин.

Овој модел му овозможува на надарениот ученик непречена структурирана истражувачка работа во која преовладува креативната вештина оригиналност.

Значаен ориентационен модел на креативно учење, а и има третман како модел на педагошко водење на надарените ученици може да се истакне и моделот на Радевска Н. (Радевска, Н., 2000). Овој модел ги содржи следните компоненти:

1. **Самостојна подготовка на ученикот за метакогниција** (знаење за знаење, односно сознание за сопственото знаење од страна на ученикот) метакогницијата го имплицира и развивањето на метазнаењето кое е знаење на ученикот за себе како ученик. Тоа резултира развој на самокритичноста за сопствените можности, способности, навики за работа, творештво.
2. **Имплементација на слободни асоцијации** преку креативните вештини: оригиналност, флуентност, рedefинирање, осетливост за проблеми, флексибилност, творечка фантазија, креативна генерализација, како и непосредно, активно користење на мисловните операции како на пример: анализа – синтеза, индукција-дедукција, апстракција, генерализација, споредување, конкретизација, аналогича и сл.
3. **Самостојна евалуација, самооценување**

Овој модел дава предност на самостојната работа на надарениот ученик всушност, негова самостојна подготовка односно избор на содржини на работа. Се користат разновидни креативни вештини кои го развиваат неговиот

креативен истражувачки дух. Значајна предност на овој модел е што надарениот ученик самостојно може да си ја вреднува и самооцени својата работа.

Како пример на моделот на Радевска може да се истакне имплементација во наставата по музичко образование во кој овој модел наоѓа смисла. За успешна концептивна реализација на овој модел наставникот неопходно е да ги познава и препознава *карактеристичките на поиненцијално музички надарените ученици* (Радевска Н., 2002, стр.33)

За функционирањето на моделот на креативно учење со музичко надарените ученици може да послужи примерот на имплементација во IV одделение осумгодишно образование, односно работа со учебник по музичко образование од авторите Радевски Т., Радевска Н. (2008). Овој модел практично се реализира во учебната година 2009/2010 година. Моделот на креативно учење започна со тоа што музички надарениот ученик со заедничко планирање и инструкции на наставникот самостојно ја обработи и усвои музичката содржина од Лудвиг ван Бетовен “За Елиза” – пиеса за пијано. Со првиот сегмент од моделот односно самостојната подготовка за метакогниција музичко надарениот ученик самоиницијативно, самомотивирачки преку пребарување на интернет се запозна со животот и делото на Бетовен. Самостојно системно усвои знаења за композиторот Бетовен со што конципира и кратка биографија за овој композитор. Кратката биографија ја презентираше на наставниот час со цел да ги заинтересира и запознае сите ученици со композиторот Бетовен. Во вториот сегмент имплементација на слободни асоцијации музички надарениот ученик самостојно повеќе пати ја слушаше пиесата за пијано За Елиза и со помош на дидактичката апаратура од учебникот (стр. 42) во контекст на пиесата направи музичка анализа. На оваа етапа ученикот се обиде и да отсвири дел од пиесата За Елиза на пијано. Со третиот структурен интегрален дел од моделот самостојна евалуација, самооценување музички надарениот ученик самостојно ги анализираше и синтетизираше сите постапки и начини на неговото креативно учење на музичката содржина и си постави цел и задачи за понатамошно проучување на музичкото творештво на Бетовен.

Со овој музички пример и уште многу други музички примери моделите на креативно учење даваат широки можности на музичко надарените ученици прогресивно музички да напредуваат и да ги поддржат другите ученици да ја

сакаат и доживуваат музиката. Со процесуално функционирање на овој модел се подобрува интерактивната музичка комуникација на наставникот – музичко надарениот ученик – учениците во одделението.

Разновидните модели на креативно учење даваат оптимални можности шанси за напредување на надарените ученици за кои е примарно одговорен наставникот. Креативниот наставник кој употребува дидактичко-методски плурализам самиот според сопствен оригинален когнитивен стил може да изгради разновидни модели на креативно учење во интерес на развојното напредување на своите надарени ученици.

5.6. ФОРМИРАЊЕ ПОСЕБНИ ОДДЕЛЕНИЈА ИЛИ УЧИЛИШТА ЗА НАДАРЕНИ УЧЕНИЦИ

Современите тенденции на педагошката наука кои се бават со проучување на проблемот на надарените ученици ја наметнуваат и проблематиката на функционирање на посебни одделенија или училишта како модел на педагошко водење на овие ученици.

Во третирањето на овој актуелен проблем се јавуваат спротивставени погледи. Одредени погледи наполно ја одречуваат потребата од формирање посебни одделенија особено посебни училишта за надарени ученици. Тие спротивставени гледања сметаат дека со овие одделенија или училишта ќе се јави елитизмот, дуализмот, недемократичноста, ќе се изгубат карактеристиките на природната хетерогена микро училишна средина. Од друга страна се јавуваат погледи и тенденции како реакција на првите, ја застапуваат и нагласуваат потребата од формирање посебно одделение и училишта за надарените. Имајќи ги во предвид особеностите на надарените ги презентираат своите ставови дека на овие ученици во редовната настава со останатите две категории на ученици им се стеснува, ограничува нивото и перспективите на работа, не може соодветно креативно да се однесуваат како и да им се стимулира дивергентното мислење. Во овој контекст сметаат дека овие ученици со своите природни дарби, способности се подложни на конформистичко однесување и дејствување. Тие истакнуваат дека егалитаристичката филозофија има предизвикано штетни последици и кризни состојби во едукативната дејност, односно негирање на субјективитетот, индивидуалитетот.

Сето тоа наметнува да се неутрализираат слабостите и едностраностите. Потребно е да се истакне дека специјалните одделенија и училишта за надарени, се интегрален органски дел на еден развиен и флексибилен систем на грижа и работа. Современата едукативна тенденција преферира формирање посебни паралелки кои нема да бидат во голем број, за разлика од функционирање на посебни училишта. Тоа е всушност, можност да се прошират и интензивираат организираниите активности со надарените. Потребно е да се примени акциона аналитичност во афирмирањето на методологија на откривање и идентификување на надарени деца за посебни паралелки и евентуално училишта.

Основен акцент за критериум за откривање и идентификација се става на дарбата на потенцијално надарените ученици. Со завршената идентификациона постапка на надарените пред да се почне со работа неопходно е да се почитува принципот на компатибилност односно процесуирањето на разновидни форми, методи, стратегии на работа да се во соодветност со разновидноста на одделни дарби на учениците.

Овој сложен систем имплицира повисоки едукативни барања и стандарди во споредба со работата во редовните паралелки при што ќе се применуваат *диференцирани предметни и курсеви* во зависност од интересите и способностите. Во рамките на овој вид предмети и курсеви значајно е надарените да се ангажираат во изработка и реализирање на проектни иновативни активности кои се со високи програмски импликации. Со сложеноста на програмските барања кај надарените се развива висока интелектуална концентрација и интризична мотивација за творење и креативно комуницирање со координаторот, раководителот на проектите, универзитетски професори и со други надарени ученици. За успешноста на работата на надарените ученици во овој модел на нивно педагошко водење е воспоставување, обезбедување единство во конципирањето и практичната реализација на висок степен на интензивност за оживотворување на функционалниот развој, напредок на истите.

За оваа проблематика аналитички зборува професорот Анатоли Дамјановски во неговото научно дело "Индивидуализација во наставата" (1993) при што вели дека е потребен соодветен избор на најспособни наставници и соработници за работа со надарените деца и младинци. Нагласува дека е потребно создавање потребни материјално технички услови кои треба да обезбедат и да овозможат работа со современа опрема и со најразновидни средства и извори од современата образовна технологија; реализирање студиски проекти, научни и други посети, теренска настава, студиски престој, комуницирање со истакнати научници, уметници и други творци, разновидни облици на самостојна работа, решавање теоретски и практични проблеми и др.

Во понатамошната експликација професорот Дамјановски истакнува и создавање услови од организациска и комуникациска природа за соработка со

други училишта од земјата и странство, како и во факултети и научни институти, претпријатија и установи од стопанството и општествените дејности.

Специјалните одделенија и училишта за надарени ученици како иновативен зафат од перспектива ќе станат стварност за унапредување на едукативниот потенцијал, циркулирање во современата настава. За овој иновативен циклус веќе има изградено соодветна теоретска научна основа за функционирање на нов, апликативен систем за грижа и работа со надарените ученици.

5.7. ИНДИВИДУАЛИЗАЦИЈА НА НАСТАВАТА

Индивидуализацијата на наставата како модел на педагошко водење на надарените ученици е едукативен динамичен процес кој имплицира диференцирање на едукативните својства и развојноста на образовните потреби на оваа категорија ученици, што значи почитување на различната брзина на напредување, мотивацијата, нивото на аспирација, темпото и брзината на учењето, интересите и ставовите, достигнувањата, емотивниот потенцијал на овие ученици.

Во врска со овој проблем ќе ги проследиме појмовните определби на значајни педагози за овој проблем. Така на пример, Петар Мандиќ (1987) смета дека Индивидуализираната настава содржи такво планирање, организација и реализирање на наставниот програм со секојдневни секции и целокупни воспитно-образовни дејности кои ги уважуваат интересите, потребите и можностите на секој ученик, максимално да ги развиваат нивните сили и способности и обезбедуваат услови за творечко вклучување во наставните процеси.

Јован Ѓорѓевиќ (1979) индивидуализацијата ја третира како дидактички принцип кој содржи: Три суштински аспекти: 1. динамична надареност, 2. мотивација и нејзините можности и 3. темпо на учење и созревање на ученикот.

Современи научни дидактички сознанија за индивидуализацијата на наставата ги потенцира професорот Анатоли Дамјановски (1993) кој вели дека суштината на индивидуализацијата на наставата се состои, главно, во почитување на индивидуалитетот на секој ученик и во создавање соодветни наставни и други услови за негово оптимално и севкупно развивање.

Во овој контекст проф. Дамјановски во својата научна теоретска анализа заклучува дека индивидуализацијата и во својата суштина и основа е дидактички принцип чија основна функција е да обезбеди наставни услови за оптимален развој на севкупните психофизички потенцијали на секоја индивидуа за поттикнување, пројавување и развивање на секој вид и степен на дарби и таленти кај одделни групи ученици; за напредување на сите категории ученици (просечни,

потпросечни, натпросечни, бавни, брзи, со посебни дарби и др.) во согласност со нивните развојни можности, способности и афинитети; за неутрализирање на секој вид наставен униформизам и нивелирање на знаењата и способностите кај учениците, односно развивање конформизам и едноумие во мислењето и постапувањето; за подобрување ефикасноста и квалитетот на резултатите што ги постигнуваат сите ученици; за задоволување како на заедничките и општествените потреби и интереси, така и на посебните, индивидуалните потреби и интереси и др.

Индивидуализацијата како модел на педагошко водење на надарените ученици им овозможува:

- ❖ акцелеративен развој на интелектуалните способности и психички функции;
- ❖ подобрување на квалитетот на знаењата, односно трајноста, трансфербилноста;
- ❖ развивање висок степен на самостојност;
- ❖ иницирање зголемена мотивација;
- ❖ развивање на творечки способности;
- ❖ поттикнување и истражување кај овие ученици;
- ❖ негување инвентивност, оригиналност и осетливост за проблеми;
- ❖ негување на перзистентна упорност;
- ❖ развивање интерактивна компетентност со повеќе субјекти.

Секој надарен ученик со овој модел решава различни видови задачи односно диференцирани според неговите потенцијали, неговата природа и потреба за развој на продуктивното, дивергентното мислење, како и развивање на неговите едукативни барања, стандарди и резултати.

Највисок степен на индивидуализација е *а в ѝ о и н д и в и д у а л и з а ц и ј а ѝ а* која претставува модел на педагошко водење на надарените ученици на кои им е овозможено да напредуваат врз сопственото одредување на индивидуалниот пат во соодветност со сопствените критериуми и способности. Суштината на овој модел на педагошко водење е внатрешната диференцијација која е изразена преку учениковата дејност на самопланирање, самопрограмирање, самоиницијатива, самоактивност, самоучење и самовреднување. Тоа е

квалитативна диференцијација која се должи на слободата на изборот на екстензитетот и интензитетот на развојните едукативни содржини, темпото на работа и интелектуалните способности. Автоиндивидуализацијата квалитативно ја менува организацијата на работата на надарените, се адаптира на нивните потреби и нивните потенцијални можности и активности. Со тоа се обезбедува оптимално формирање на перманентно учење и самообразование. Автоиндивидуализацијата се применува низ четири развојни етапи во кои надарениот ученик ја самопланира и самопрограмира својата работа во која поставува проблем од теоретска или практична природа кои самостојно го истражува и решава, а исто така сам ја евалуира својата работа.

5.8. ЗАЕДНИЧКОТО ПЛАНИРАЊЕ НА НАСТАВНИКОТ И НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ

Овој модел на педагошко водење на надарените ученици се должи на двонасочната комуникација за наставникот и надарените ученици. Наставникот квалитативно ја менува својата функција, наместо посредник помеѓу ученикот и наставните содржини, наместо хиерархиското однесување тој сè повеќе станува креатор на творечките способности на надарените ученици. Тој е градител на соработнички односи, иницијатор, истражувач, регулатор и програмер на процесот на учењето. Со таа нова функција на наставникот може флексибилно да се примени заедничкото планирање на наставникот и овие ученици.

Индивидуалната ангажираност на надарените ученици се должи на пробудување љубопитност за содржините кои доаѓаат од зголемена компарација со оние што веќе се познати и накнадни сознанија, чувствување на нонконформизам (несоодветност со авторитети и готови факти), зголемување на критичкото мислење, наспроти вербата се јавува сомнение, плурализам на идеи, борба на мислење, полемика, алтернативни пристапи во толкувањето на објективниот свет и појави, конфронтации на ставови итн.

Овие ученици презентираат свој план на работа, а исто така и наставникот предлага план за работа и со заедничка дискусија ги прифаќаат позитивните вредности и заеднички планирања и програмираат работа за подолг временски период. Со тоа надарените ученици се оспособуваат во самопланирање и самопрограмирање, како на пример, се планираат активности во додатната настава, слободните активности, училиштата акцелерација (за кои наставникот и надарениот го планираат времето на наставни содржини за совладување на испитите од наредното одделение).

За комплексноста на оваа иновација можеме да ги истакнеме и нејзините предности:

- полесно и функционално применување на современите форми и методи на работа;
- поголема демократичност во наставната работа;

- пошироко вклучување на ученикот во наставната работа и соодговорност на резултатите;

- се предизвикува интризична мотивација;

- зголемена интелектуална ангажираност кај надарените ученици;

- развивање на креативните способности;

Според временскиот критериум постојат повеќе видови планирања:

- годишно, глобално или макро планирање;

-месечно;

- неделно;

- дневно;

- во рамките на еден час;

- во рамките на еден детал.

Сите овие планирања имаат ориентационен карактер за активностите кои се должат на заедничката работата на наставникот со надарените ученици.

5.9. МИКРО НАСТАВА

Оваа настава како модел на педагошко водење е специфична која квалитативно се разликува од редовната настава (со временско траење на еден час од 40 минути) и ја интензивира едукативната работа со оваа категорија ученици.

Нејзината специфичност проникнува од нејзината временска димензија 5 до 20 минути, а групата на ученици е 4 до 6, во парови и поединечно. Нејзините предности во реализирањето се:

- ја упростува сложеноста во процесот на наставата;
- обезбедува наставата да се прилагоди на можностите, потребите, интересите и психолошките особености на ученикот;

- ја збогатува работата на наставникот со нови постапки, го инспирира да користи што повеќе наставни средства, ја динамизира работата и го поттикнува активитетот на ученикот;

- дава зголемена можност за истражување и експериментирање.

Основни карактеристики според Мандиќ (1987) на микронаставата се:

- постигнува висока мотивација во работата со ученикот;
- обезбедува повратна информација;
- висока трајност на знаењата;
- е модерна форма на наставна работа;
- можна е примена во сите наставни области;
- учениците работат на строго дефинирани задачи;
- бараат од наставникот висока стручност и демократичност во работата.

Овие карактеристики ги проникнуваат иновативните сегменти на оваа современа настава, а со тоа се афирмира потребата од соодветно нејзино користење.

Според Мандиќ микронаставата може да се искористи и во работата на наставникот кој стекнал квалификација кога сака кај ученикот да развива вештини, да ги поттикнува да истражуваат и откриваат, решаваат проблеми и поинтензивно да совладуваат одредени наставни содржини кои им се неопходни во изведувањето на експеримент и други активности во наставата и вон

наставата. Секогаш кога сакаат остваруваат специфични задачи, микронаставата може да се примени да дава можности учениците да даваат конкретни задачи; да им се дадат упатства како ќе ги решат, да се следи процесот на решавањето задачи и да се дава помош ако е неопходно. Овде е полесно отколку во голема група да се оствари двострана комуникација која во наставниот процес е многу значајна.

Со примената на микронаставата надарените ученици можат да решаваат кратки диференцирани задачи, задачи и за пет минутно проверување и напредување, анкета, задачи од објективен тип, изработување на компоненти на истражувачки инструменти и компоненти на проекции.

Овој модел е значаен и за примената на менторскиот систем на работа во кои надарените ученици ги остваруваат консултациите со менторот.

По остварувањето на задачите во микронаставата следи и евалуацијата која дава сигурна претпоставка за идниот развој на успех на надарениот ученик.

6. КОМПЕТЕНЦИИ НА НАСТАВНИКОТ ВО РАБОТАТА СО НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ

Наставникот е значаен фактор во развојното функционирање на поддршката и работата со надарените ученици. Тој поседува одредени компетенции за работа, комуницирање со оваа категорија ученици. Се поставува прашањето што се подразбира под поимот компетенции на наставникот?

Николиќ, Р. (Nikolić, R., 2009) ги експлицира наставниковите компетенции како способности за ефикасно дејствување во сложени ситуации на современото училиште, кои се темелат на знаења, умеења, вештини и практично дејствување.

Ова гледиште е во насока на ефикасноста на процесуирањето на компетенциите на наставникот како услов за работа со надарените ученици.

Хавелка, Н. (Havelka, N., 2000) Компетенциите на наставникот ги гледа како збир на многу сложени активности кои од него се очекуваат и бараат во кои се содржани бројни специфични улоги, во насока на: во однос на наставата; во однос на наставната програма; во однос на форми и методи на работа; во однос на учениците како поединци; во однос на одделенските групи; улога на соработка со родителите; улога на наставникот во училиштето; улога и учество во социо-културни програми на училиштето, улога на наставникот во стручни професионални организации.

Овој автор дал аналитички преглед на разновидните улоги на наставникот кои значајно имплицираат активно дејствување во училиштето.

Даниловиќ, М. (Danilović, M., 2011) компетенцијата ја дефинира како збир на знаења, способности, вештини и вредности т.е. меродавност, надлежност, оспособеност, квалификуваност на наставникот за квалитетно вршење на својата професија и позив.

Интересен е ставот на овој автор дека наставникот во современата настава треба да врши преку 195 улоги и функции односно 155 улоги и 40 разни функции. Во овој контекст тој истакнува и таксономија на улогите и функциите на наставникот.

Наставникот во работата со надарените ученици претставува стручно – педагошки оспособена личност која преку примарните функции – планирање, програмирање, реализација, верификација, евалуација промовира активен развивачки процес на градење, насочување квалитетен напредок на истите.

Се поставува прашањето кои улоги ги реализира наставникот во работата со надарените ученици. Тој реализира поливалентни улоги при што ги осветлуваме следниве:

Организаџор

Наставникот ја концепира, системно организира насочува и евалуира работата со надарените ученици преку разновини модели на нивно педагошко водење.

Планер

Умешно аналитички ја планира процесната дијагностика во следењето на надарените ученици. Ги планира моделите на педагошко водење за работа со оваа категорија ученици.

Програмер

Конципира и развива флексибилни индивидуализирани збогатени наставни програми соодветни за задоволување на интересите, потребите и потенцијалите на надарените ученици.

Моџиваџор

Наставникот ја насочува, гради интризичната мотивација кај надарените ученици, односно нивната определба и работа со моделите на педагошко водење.

Водиџел

Одговорно ги води и насочува надарените преку планирање разновидни модели со цел нивните диспозиции да се развијат во творечки способности.

Испиражувач

Наставникот го истражува целокупниот психофизички развоен потенцијал на надарените, како и нивното активно работење. Тој истражува различни методи, техники, инструменти за препознавање, откривање и идентификација на надарените. Ја истражува адекватноста, соодветноста на функционирањето на моделите на педагошко водење во самата наставна практика. Ги истражува ставовите, мислењата на надарените во поглед на нивната работа имплицирана преку разновидните модели.

Експериментатор

Наставникот експериментира различни методи, стратегии и постапки за ефикасна процесуална активност во работата со надарените.

Анализатор

Наставникот ја анализира целокупната процедура на препознавање, откривање и идентификација на надарените. Ги анализира програмите за работа со овие ученици. Ја анализира работата на одделните модели на педагошко водење. Ја анализира работата на наставниците кои работат со надарените.

Ментор

Интензивно се посветува на водењето и имплементацијата на индивидуализирана работа со надарениот ученик при што го охрабрува и му нуди можности за неговото забрзано напредување. Наставникот – ментор е личност со објективизирана афирмација и креативност кој советодавно и водителски интерактивно комуницира со менторираниот преку објективизација на моделите на педагошко водење.

Акцелератор

Го поттикнува, насочува, го забрзува развојот, напредувањето на надарениот ученик.

Иноватор

Ги следи, проучува и ги применува разновидните иновации кои соодветствуваат, ја унапредуваат работата односно функционирањето на моделите на педагошко водење на надарените ученици.

Креатор

Наставник на кој творештвото му е есенцијална карактеристика во работата со надарените ученици. Со својата едукативна уменост предвидува најефикасни услови за развивање на творечките потенцијали на овие ученици. Ги навикнува учениците на оригинално решавање на поставени проблеми, како и флуентно продуцирање на идеи. Со неговото непосредно поттикнување надарениот со сопствен мисловен напор доаѓа до продуктивни знаења, резултати.

Информатор

Наставникот надарените ученици перманентно ги информира за нивната целокупна воспитно-образовна активност. Ги информира за најновите достигнувања во научните подрачја кои ги следат, проучуваат овие ученици. Во оваа смисла исто така ги информира за информации од интернет, веб-страници.

Инспириатор

Ги инспирира, ги поттикнува надарените ученици на самостојна истражувачка творечка работа.

Педагошки дијагностичар

Наставникот ја утврдува фактичката состојба за третманот на надарените ученици. Преку различни методи, техники, инструменти ги открива надарените и за развој на нивниот потенцијал утврдува одредени модели на нивно педагошко водење.

Педагошки прогностичар

Наставникот аналитички претпоставува, односно дава претпоставки за напредокот на надарените ученици. Тоа се должи на непрекинато следење на работата на различните модели на педагошко водење на овие ученици.

Раководител

Системно организирано ги насочува надарените ученици во работата со моделите на педагошко водење. Перманентно го следи континуитетот на развојното напредување на овие ученици и дава насоки за понатамошно продолжување на работниот тек.

Координатор

Наставникот ја усогласува целокупната организирана воспитно-образовна работа со надарените ученици. Дава насоки, предлози за понатамошно квалитетно функционирање на моделите на педагошко водење на оваа категорија ученици.

Помаѓач

Наставникот врз основа на непрекинато перцепирање, следење на работата на надарените ученици им помага на истите во одредени педагошки ситуации да ги совладаат наметнатите тешкотии. Им помага во изборот на модели на педагошко водење кои се во функција на поддршка на развојот на нивните потенцијали, способности, интереси.

Воспитувач

Наставникот кај надарените ученици гради систем на општествени вредности кои се значајни за нивниот целокупен интегрален развој, напредување. Во оваа насока кај нив ги иницира, структурира позитивните лични особини како што се: одговорност, упорност, точност, храброст, издржливост, самопочитување, самодоверба и сл. Кај нив поттикнува развивање на позитивни ставови, мислења за животното опкружување.

Соработник

Наставникот интерактивно учествува во работата со надарените ученици. Преку непосредна соработка им помага и ги насочува во совладување содржинските активности и решенија на моделите на педагошко водење. Во овој контекст се стимулира отворена соработка која се заснова на взаемна доверба и одговорност помеѓу наставникот и надарените ученици. На овој начин се зголемува квалитетот на продуктивна работа помеѓу овие два субјекта.

Рационализаџор

Наставникот со одмерени постапки, методи, стратегии имплементира функционирање на моделите на педагошко водење со цел за оптимален развој на надарените. Рационализацијата е битен фактор во наставниковата креативна работа со овие ученици за иницирање на реализација на нивниот креативен потенцијал

Советник

Со советодавни инструкции ги поддржува надарените во нивниот избор и работа на одредени флексибилни модели на педагошко водење. Наставникот ги

советува овие ученици за имплементирање рационални ефикасни методи за истражувачка активност за постигнување високи резултати.

Демократски стилај

Наставникот со отворен, флексибилен интерактивен однос ги поттикнува надарените да ги изразат своите ставови, мислења, заклучоци, генерализации. На овој начин тој толерира различност на субјективитетот на надарените ученици. За постигнување нивни врвни резултати тој нив ги пофалува и наградува.

Регулајор

Системно ја опсервира, следи организацијата и реализацијата на функционирањето на различните модели на педагошко водење на надарените ученици. Со регулирањето се мотивираат овие ученици да постигнуваат максимални резултати.

Дидактичар

Наставникот кој работи со надарените ученици добро ја познава организационата структура на наставата во интерес на функционален развој на истите. Вешт е во изборот и имплементацијата на наставен инструментариум кој содржи наставни принципи, методи, форми, средства, стратегии имплицирани во процесуирањето на моделите на педагошко водење на надарените ученици.

Оценувач

Наставникот кој темелно ја познава методологијата на препознавање, откривање, идентификација и работа со надарените ученици компетентен е објективно да ја оценува целокупната работа и постигањата на истите. Тој ги оценува програмите за работа со надарените како и процесуирањето на активностите на моделите на педагошко водење на истите.

Современите модерни, иновативни, едукативни тенденции ја афирмираат потребата на нови компетенции на наставникот кој ги бара Европската унија. Во овој контекст Даниловиќ, М. (Danilović, M., 2011) ги истакнува следниве барања на Европската унија:

1. Нов начин на делување во одделението кои ги уважува социјалните, културни, етнички, возрасни и индивидуални способности на ученикот.
2. Извршување нови улоги во врска со развивањето на курикулумот, евалуација и соработка со колегите и други на себе рамни партнери.
3. Развивање на компетенциите кај ученикот кој му овозможуваат да учи, сознава и успешно да се снаоѓа.
4. Развивање професионалност во смисла истражувачки пристап кон проблемите, целоживотно напредување и постојано зголемување на нивото на својата ефикасност при што учениците на тој начин го остваруваат своето право да имаат добри учители кои ги учат.
5. Употреба на информациско - комуникациска технологија.

Во продолжение на осветлувањето на барањата на Европската унија се истакнува дека наставниците треба да ги **развијат, поседуваат и познаваат** следните компетенции.

- **Употреба и развој на професионално знаење и вредности.** Овие компетенции се однесуваат на тоа наставникот да ги познава содржините, образовните цели, да го разбира **односот** помеѓу процесот на истражување и содржината, да ги разбира процесите на **знаења во конструктивистичка рамка**, да делува во склад со етичките стандарди на професијата, ги почитува **различностите** и сл.
- **Комуникација и интеракција со учениците, родителите, колегите и локалната заедница.**
- Наставникот треба да ги **препознава индивидуалните разлики** и да **реагира во склад со нив**, прифаќа **одговорност** за образование на ученикот, конструктивно соработува со колегите, родителите и локалната заедница итн.
- **Планирање, програмирање и управување со наставата и учењето** (ускладување на содржината, наставните стратегии и пристапот со **предзнаењата, потребите и особините на учење на ученикот**, креирање на наставниот процес, мотивација на ученикот, **флексибилност, поттикнување кооперативно учење** итн.);

- **Планирање, евалуација и оценување на напредувањето на ученикот** (примена на различни стратегии на оценување, **континуирано следење** на напредување на ученикот итн.);
- **Планирање и евалуација на континуирано професионално усовршување (проценување** на програмата на наставата и учењето, ускладување на личните цели со целите на училиштата и општеството, осмислување на сопствената практика, развивање професионални вештини и компетенции итн.);

Од изложеново може да се согледа дека барањата за компетенции на наставникот се сложени, комплексни во интерес на функционирање и остварување работа на квалитетно училиште со постигнување високи резултати на учениците.

Наставникот во работата со надарените ученици неопходно е да поседува:

- ❖ солидна, општа и стручна образование;
- ❖ педагошка – психолошка информираност;
- ❖ дидактичко-методска оспособеност;

Аврамовиќ, З., Вујачиќ, М (Avramović, Z., Vujačić, M.2010) во едно свое истражување истакнуваат дека наставниците кои работат со надарените ученици треба да ги поседуваат следните професионални квалитети:

1. исклучиво добро да го познаваат својот предмет
2. да имаат високи квалификации
3. да имаат објавено стручни трудови

Од ова стручно гледање може да се констатира дека наставникот кој работи со надарените ученици има голема одговорност кон нив. За подобрување на квалитетот на својата работа потребно е да се бави и со научно – истражувачка работа која ја објективизира преку објавени стручни трудови од стручната литература.

Предуслов за успешна работа на наставникот со надарените ученици е неговиот **позитивен став** за оваа значајна комплексна проблематика.

Тој треба добро да ги познава:

- образовните потреби на надарените
- карактеристиките на надарените ученици
- специфичностите и карактеристиките за учење на овие ученици
- содржински стандарди на разновидните модели на педагошко водење на надарените
- наставни програми за работа со овие ученици
- дидактички инструментариум односно методи, форми, стратегии, принципи на имплементирање како основа во процесуалната работа со надарените
- современата стручна литература за оваа проблематика
- примена на информационо - комуникациска технологија во функционирањето на моделите на педагошко водење.

Наставникот е еден од водечките учесници на континуираниот тек на процесната дијагностика на надарените ученици, односно будно ги следи индикациите на овие ученици. Во соработка со педагошко-психолошката служба на училиштето, односно педагогот, психологот ја спроведува идентификационата процедура на потенцијално надарените ученици. Тој е и активно вклучен во микро истражувачки проекти на училиштето во поглед на третманот на надарените ученици.

Наставникот активно учествува во реализирањето на програмата на стручниот актив на наставниците, реализатори во самото училиште, а е и ентузијаста кој перманентно се информира, оспособува и усовршува преку следење на педагошко-психолошка литература, учество со свои трудови на семинари, симпозиуми, научни собири за оваа значајна проблематика.

Тој непосредно соработува и со родителите на овие ученици, при што ги информира за напредокот и резултатите постигнати од нивните деца.

За оптимално напредување на надарените ученици односно нивното акцелеративно учење значајно е да пулсира добар однос помеѓу нив и наставникот. Во оваа смисла Гордон (Gordon, 1998) дава своја експликација за постоењето добар однос помеѓу овие два субјекта, со следниве параметри:

- отвореност (директен и искрен однос еден спрема друг)
- грижливост (сознание дека другиот субјект го почитува)

- меѓузависност (спротивно од зависноста)
- самостојност (секој развива своја единственост, креативност и индивидуалност)
- взаемно задоволување на потреби (во смисла ниедна потреба не е задоволена на сметка, на штета на другиот субјект).

Овие параметри служат за конституирање добар однос меѓу наставникот и надарениот ученик. Отвореноста, грижливоста меѓузависноста, самостојноста и сл. имплицираат флексибилност во нивното интерактивно комуницирање, а со тоа надминување на крутиот ригиден однос. На овој начин се овозможува квалитетен активен однос на работење меѓу овие два субјекта.

Во работата на наставникот со надарените ученици значаен е неговиот стил на воспитание со која ја гради надарената личност, односно нејзините карактерни особини, ставови, вредности. Овој значаен педагошки проблем го истражувал Бојевиќ (Musić, H., 2009) кој на примерок од 410 тестирани испитаници идентификувал 4 стила на воспитание меѓу кој и *конџуренцијниот стил* на воспитание чии елементи на концепираност се:

- вистински партнерски однос
- взаемно помагање
- еднаквост
- отвореност
- вклученост

Овој стил го објективизира партнерството меѓу наставникот и надарениот ученик и ја гради толерантноста меѓу нив. На овој начин функционира толерантноста на различност, како и имплицирање на зголемување на самодовербата кај надарените која овозможува со интризична мотивираност акцелеративно креативно да создаваат, учат.

Арнаудова, В., Ачковска-Лешковска, Е., (2000) истакнуваат истражувања за надарените ученици од повеќе автори меѓу кои и од Кателсон и Коли (Kathelson, A & Colley, L.). Тие ги истражувале ставовите на надарените ученици за приоритетноста на личните особини на наставникот наспроти нивото на знаење и интелектуалната супериорност. Одговорите кои испитаниците ги дале,

рангирани според фреквенцијата, се прикажани во следнава листа според која наставникот треба :

1. Да ги разбира
2. Да има смисла за хумор
3. Да може да го направи учењето забавно
4. Да е весел
5. Да ги поддржува и да респектира
6. Да е интелегентен
7. Да е трпелив
8. Да е флексибилен
9. Добро да го познава наставниот предмет
10. Да ги објаснува внимателно нештата
11. Да е вешт во групните активности

Освен мислењето на учениците во истата студија било консултирано и мислењето на нивните родители и на наставниците. Како врвни приоритети во рангирањето на *професионалните компетенции* на наставниците тие ги наведуваат следниве: знаења за природата и потребите на надарените, вештини за развивање на сликата за себе, вештини за интегрирање на когнитивните, афективните, сензорните и интуитивните способности. Во однос на *личните особини* за нив најважни се: разбирањето, прифаќањето, почитувањето, довербата, себепочитувањето, отвореност за нови идеи, флексибилноста.

Од ова истражување може да се согледа дека на надарените ученици примарно значајни им се личните особини на наставникот, односно тој да ги разбира, да ја знае нивната природа, како и потреби, да има смисла за хумор со што позитивно ги расположува им создава релаксирачка атмосфера за мотивирано учење. Со наставниковата отвореност за нови идеи ја поттикнува креативноста кај нив.

Арнаудова, В., Ачковска – Лешковска, Е. (2000) познати македонски психолози, универзитетски професори ја истакнуваат класификацијата на Кларк (Clark, В.) за третманот на наставникот. Оваа класификација е конципирана од три аспекти:

- лични особини

- персонално професионални особини
- однесување како наставник

Лични особини

- има разбирање, прифаќа, почитува, верува, се почитува себеси, има исклучителна его-снага;
- сензитивен е за другите, помалку преокупиран со себеси;
- има натпросечна интелигенција, покажува личен стил на концептуализирање, генерализирање, креирање, иницирање, поврзување, организирање, замислување;
- флексибилен, отворен за нови идеи;
- има интелектуален интерес, литературен и културен;
- сака да учи да го збогатува знаењето, има високи потреби за постигнување;
- ентузијаст, интуитивен, перцептивен, посветен;
- се чувствува одговорен за сопственото однесување и последиците.

Персонално професионални особини

- да води наместо да создава притисок;
- да биде демократичен наспроти автократичен;
- покрај на содржината, да се фокусира и на процесот;
- да биде иновативен и да експериментира, наместо да се конформира;
- да користи поставки за решавање проблеми, наместо да дава незасновани заклучоци;
- да ги вклучува учениците во откривање, наместо да дава готови одговори;

Однесување како наставник

- развива флексибилна, индивидуализирана програма, креира топла, сигурна и пермисивна атмосфера;
- дава повратни информации;
- користи разновидни наставни стратегии;

- ја почитува сликата за себе на секој ученик и ја зајакнува позитивната, ги почитува личните вредности;
- ја почитува креативноста и имагинативноста;
- ги стимулира менталните процеси од повисок ред;
- ја почитува индивидуалноста и личниот интегритет.

Од оваа класификација се потврдува мултидимензионалноста на улогата на наставникот имплицирана како сложена, комплексна детерминанта која процесуира во интерес на развојниот напредок на надарените ученици.

За оптимално циркулирање на интерактивната работа на наставникот и на надарениот ученик услов е имплицирање на *отворена – соработничка одделенска клима*. Функционални елементи на овој вид клима се:

- ускладеност на разновидните содржини и активности со интересите на надарените ученици;
- во текот на нивната работа владее взаемна доверба, взаемно почитување, соработка;
- двата субјекта во работата се непосредно весели, расположени, духовити;
- во работата преовладува соработничка атмосфера, за успешниот работен тек наставникот го пофалува и наградува надарениот;
- наставникот во текот на работата со неговиот оригинален смисол за хумор создава релаксирачка опуштена атмосфера;
- во работењето во ваков вид клима нема крутост, ригидност на наставникот, нема притисок, крути наредби, строгост туку преовладува негова отворена емпатиска компетентност кон овие субјекти.

Во отворената – соработничка одделенска клима се остварува **демократска комуникација** меѓу наставникот и надарените ученици. Во основата на овој вид комуникација функционира демократски тип на наставник за кој елаборира проф. Дамјановски, А. (1989) и кој истакнува дека овој тип на наставник се изразува преку:

- со вистинска дијалектика на интеракцијата меѓу наставниците и учениците, како и меѓу самите ученици;
- со фиксираност и на наставниците и на учениците во улогата на субјекти во наставата. Ова означува дека признавањето на автономија на учениците во наставата е во согласност и со автономијата на наставникот;
- со поттикнување, прифаќање и респектирање на правата, желбите, потребите, плановите, иницијативите и мотивите на учениците во наставата со што се создава основа – слобода на поединецот да ја гарантира слободата на сите и обратно, слободата на сите да ја гарантира, слободата на секој поединец;
- со создавање услови и атмосфера за дијалектичко најизменично манифестирање и потврдување на учениците во наставата (обезбедување единство помеѓу раководењето и осамостојувањето на учениците);
- пренесување на знаењата и други воспитно – образовни вредности и самостојно барање, истражување и решавање на проблеми од учениците;
- оценување и самооценување, контрола и самоконтрола;
- импресија и експресија;
- посредно и непосредно влијание на наставникот;
- со поттикнување на повеќенасочна комуникација помеѓу сите учесници во воспитно-образовната работа во согласност со целите и задачите, степенот на развиеноста на учениците, изворите и средствата на знаења што се користат и применуваат;
- со развивање практика на соработка, заедничко договарање и одлучување и друго.

Во демократската комуникација наставникот на надарениот ученик му дозволува и овозможува непречено да ги изнесе своите ставови, мислења, заклучоци, генерализации, фреквентно му поставува прашања на наставникот, дискутира на одредени теми, расправа за сложени проблеми кои се над неговото когнитивно ниво, елаборира и сл. Со овој вид на комуникација наставникот

успешно ги интегрира знаењата и креативноста на надарените. Овој наставник кој професионално истражувачки е детерминиран е личност која континуирано се усовршува и менува. Тој одлично ги познава моделите на педагошко водење на надарените ученици и со ентузијазам, висока мотивираност, непрекинато бара нови решенија, принципи. Неговата успешност се објективизира со неговото иницирање на заедничко планирање на работата, заедничко договарање со надарените ученици, односно взаемна креативна работа. Неговиот истражувачки когнитивен стил го проектира, пренесува на своите ученици кои како повратна информација истите му ги презентираат врвните успеси во различни научни и уметнички подрачја. Со успешноста на неговите надарени ученици се афирмира и неговата успешност, дигнитет, творештво.

7. ПРЕГЛЕД НА ИСТРАЖУВАЊА НА РАБОТАТА СО НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ

Првото систематско истражување и следење на надарените е направено од Терман и неговите соработници во 1921 година во САД. Во текот на истражувањето, предлози за испитување на учениците во писмена форма давале наставниците и тоа предлагајќи по три ученика од секое одделение, кои по нивно мислење се: прв најбистар ученик во одделението, втор најбистар, трет најбистар ученик во одделението.

Така именваните ученици биле собрани во посебна училишна зграда каде им било даден групен тест на интелигенција. Овие испитаници кои постигнале високи резултати на групниот тест биле испитани со индивидуален тест СТАНДФОРД - БИНЕ. Критериум за надареноста бил IQ 140 и над него. Заради некои други причини издвоени се 65 ученици со IQ 135-139. На тој начин е издвоено 1528 ученици (857 машки и 671 женски) или 1% училишна популација со највисока интелигенција. Просечната возраст на учениците во време на испитувањето била 11 години. Ранг спрема IQ бил 135-200 со 77 субјекти чии IQ бил 170 и повеќе.

Покрај резултатите на тестовите на општи способности биле земени и информации:

1. Прашалник за родителите (12 страни) - кој ги содржел сите релевантни информации за детето, од раѓањето па понатаму, на основа на кое е извршено рангирање на 25 особини.

2. Прашалник за наставникот (8 страни) за детето, на која е извршено рангирање на истите 25 особини, како што е направено со прашалникот за родителот.

3. Резултати на едновремено медицинско здравствено испитување на секое дете.

4. 37 антропометриски мерења близу 600 субјекти.

5. Резултати на батерија тестови на знаења од: читање, употреба на јазикот, аритметичко мислење, природни науки, литература, уметност, (за ученици од II до IX одделение).

6. Прашалник наменет за надарените ученици за нивните различни

интересирана (4 страни), што е спроведено со широката група неселектирана популација.

7. Податоци за прочитани книги за период од два месеца (исто така спроведено со неселектирана група).

8. Тест за интересирање за игра, информации за играта (споредено со неселектираната група).

9. Батерија од 7 тестови за карактерот (споредено со неселектирана група).

Овие надарени ученици следени се во својот понатамошен развој при што, се користени нови тестирања, анкети, интервјуа, а извештаи се објавени во 1930 година, 1935, 1947, 1950, 1959 и понатаму.

Уште во рамките на иницијалното испитување во кои се идентификувани надарените ученици утврдено е дека тие во физички и здравствени поглед се надпросечни, имаат висок социјален статус во група и се најдобри ученици. Покасно како возрасни и понатаму го зачувале статусот на најспособни (од нив 211 станале доктори на науки, повеќе од стотина инженери со помали и поголеми пронајдоци на подрачјето на својата работа итн.), мал број на поединци останале незабележани во границата на просечноста. Од овие податоци можеме да заклучиме дека лонгитудиналното истражување на Терман и соработниците е комплексно и претставува образец за понатамошни истражувања.

Галагер (Ђорђевиќ, В.1990) извршил истражување од аспект на идентификацијата на надарените ученици. Тој земал примерок од 54 ученици (29 машки и 25 женски) од второ до петто одделение на основното училиште во Шампеин и Урбани применил методот на "проучување на случај". За ова истражување децата биле предложени на основа на посматрањата од страна на наставникот и другиот училишен персонал или на основа на постигнати високи резултати на групни тестови на знаења и тестови на интелигенција. Потоа се испитувани со БИНЕ-СИМОНОВА скала. Во испитувањето е употребено широка батерија на тестови за секое дете кое вклучува:

а) Ментални способности

1. Бине-Симонова скала

2. Векселер - Белви скала за деца

б) Постигнувања

1. Стандфорд тест на постигнувања
2. Други дијагностички постигнувања

в) Социјално прилагодување

1. Социометриски тест даден на целото одделение во кое се наоѓа надареното дете.

г) Личност

1. Роршахов тест
2. Милиген тест за расказ во слики
3. Тест на сфаќања на само - идеал
4. Додатни информации:
  - интервју со родителите;
  - интервју со наставниците.

Во испитаната група влегле ученици кои со тестот Бине-Симонова скала постигнале IQ 150 и повеќе. На наставниците и директорот на училиштето им е презентирano резимето на релевантните информации на секое дете, а со цел на обрнување на особена грижа за надарените деца од страна на наставникот.

Интересен е и обемниот проект со кој раководела Рут Мартисон, професор на државниот Калифорниски универзитет. Во рамките на овој проект составени се и применети 17 различни програми за основно и средно училиште кои се групирани во три групи.

1. Обогатени програми применувани во редовното одделение.
2. Програми за различни форми на акцелерација, кои имале различно темпо на применување во различни одделенија.
3. Оваа група ја сочинувале програми за специјално групирање на учениците.

Овој проект опфаќа 929 надарени ученици од I до XII одделение во градски и селски училишта. Учениците биле распоредувани во бројни експериментални групи и секоја експериментална група имала соодветна контролна група. Групите биле изедначени спрема: интелигенција IQ. 130 и над тоа), спрема возраста,

социјално-економскиот статус. Единствена разлика била програмот во експерименталните групи. За да може да се процени влијанието на експерименталниот програм, утврдена е почетна состојба, односно разликите во постигнувањето на ученикот. Експерименталните програми траеле една учебна година. Врз основа на разновидната организирана работа, спрема 17 различни програми за надарени и резултатите биле разновидни и значајни.

Значајно е и истражувањето на Босилка Ѓорѓевиќ (1985) кое е експериментално (иницијално и завршно) чии предмет на истражување е додатната настава и другите форми на работа со надарените ученици во основното училиште. Целта на истражувањето е да се утврдат условите за оптимално образование и воспитание на надарените ученици во редовните одделенија на основното училиште и меѓу врсниците со различни способности. Таа со цел за потполно откривање на надарените ученици како и утврдувањето на дејствувањето на посебно организираната додатна работа и делувања во рамките на редовната настава употребила три групи на инструменти:

1. Тестови кои ги утврдуваат интелектуалните способности.
2. Тестови кои ги утврдуваат некои од творечките потенции на ученикот.
3. Дополнителни инструменти кои го прикажуваат мислењето на врсниците и наставниците за надарените и креативни ученици, како и процената на одделението и самите ученици за популарноста и положбата на ученикот во одделението.

Босилка Ѓорѓевиќ (1990) истакнува дека бил применет експериментален програм што содржел теми за додатна работа и вежби за развивање на критичкото и творечкото мислење на ученикот. Примерокот на истражувањето го сочинувале 4 училишта, две од Белград и две села од околината на Белград во кои биле опфатени 831 ученик од кои IV одделение 403 ученика, од VII одделение 428.

Од ова истражување добиени се повеќе резултати при што ќе истакнеме неколку од добиените резултати, како на пример:

- резултатите од иницијалното истражување, (испитување преку примената на експерименталниот програм), покажале дека учениците од градските училишта во сите употребливи тестови биле пред учениците од селските училишта. Во поглед на успехот кој го постигнувале машките и женските

ученици постигнале подеднакви резултати, во еден биле подобри машките и во еден биле девојчињата само од градската средина;

- едногодишните резултати од работата на редовната настава и додатната настава покажале дека многу се проширени можностите во задоволувањето на потребата на посposобните ученици, посебно учениците на село. Учениците на експерименталните одделенија од селските училишта повеќе напредувале но, само во однос на учениците на контролните одделенија на селските училишта, туку и на крајот од учебната година ги стигнале резултатите на градските контролни училишта;

- експерименталниот програм влијае на подобрувањето на општите способности на учениците. На крајот од учебната година, учениците од експерименталните одделенија на тестот од општи способности постигнале подобри резултати и во град и во село;

- експерименталниот програм допринел и за подобрување на положбата на сите ученици и нивните меѓусебни односи.

Познатиот психолог д-р Радивој Квашчев во својата научна работа го има обработено и проблемот за креативност, креативни вештини, процесот за создавање и пронаоѓање. Оваа своја научна работа ја има објективизирано во делата:

- Развивање на творечките способности; (Развијање стваралачких способности код ученика, 1971);

- Развивање на критичкото мислење кај ученикот; (Развијање критичког мишљења код ученика, 1969);

- Психологија на творештво; (Психологија стваралаштва, 1981);

- Развивање на креативното однесување на личноста; (Развијање креативног понашања личности, 1972);

- Поттикнување и попречување на творечкото однесување на личноста; (Подстицање и спутавање стваралачког понашања личности, 1975);

- Како да се развијат творечките способности; (Како развити стваралачке способности, 1977).

Овие негови дела се индикатор за апликативни истражувања.

Меѓу значајните психолози во Хрватска е д-р Иван Корен (1988) кој врши

лонгитудинално истражување на идентификација на интелектуално надарените ученици во основното училиште. Тоа истражување започнало уште 1969 година на Сисачко-Банска регија и трае се до денес. Во овој проект опфатени се досега 10 генерации (испитаници од VII и VIII одделение на сите основни училишта), а постапката се вршела секоја втора година. Самата постапка е двоетапна процедура што подразбира во првата етапа Наставничкиот совет на основното училиште применува стандардизирана постапка, а на темелни долгогодишни перцепирања и ги предлагаат потенцијално надарените ученици, а втората етапа е идентификацијата по пат на стручен тим (на дводневно испитување примена на батерија од 17 тестови на интелектуални способности, тест на професионални интереси, прашалник на личност, интервју, анализа на педагошката документација, лекарски прегледи и сл.), кои исто така со стандардизирана постапка се утврдува подрачјето и степенот на надареноста. Според искуството Корен вели дека стручниот тим, на основа на унапред утврдени критериуми се потврдило дека 40 до 60% од случаите на наставничката дијагноза се точни.

Антун Розмариќ (1980) извршил истражување во врска со проблемот на организацијата на додатната воспитно-образовна работа со учениците во основното училиште. Во истражувањето користи прашалник за наставници. Примерокот на истражувањето е со систематско одбројување на секое десетто основно училиште во Република Хрватска т.е. 94, од тие 54 училишта го потполниле прашалникот, при што дошол до следните заклучоци:

- изборот на ученици се обавува на основа на претходни дефинирани услови и идентифицирани ученици кои задоволуваат утврдени услови за додатна воспитно-образовна работа;

- организацијата и спроведувањето на додатната воспитно-образовна работа ориентирана е повеќе на реализација на дадениот заеднички програм, а помалку на соработката на наставникот и ученикот на развивањето на ученикот преку додатна воспитно-образовна програма и внимателно следење на неговиот напредок;

- сегашната организирана додатна настава не води сметка за програмот на професионалното информирање и професионалната ориентација.

Владимир Стругар (1988) извршил емпириско истражување во поглед на работата со надарените ученици чии предмет е експериментално да се испита во

која мера додатната работа може да биде фактор на рационализација на воспитно-образовниот процес. Тој ја применува експерименталната метода за да утврди во која мера се применува додатната воспитно-образовна работа. Во постапката на откривање на надарените ги користел следните инструменти:

1. Анкетен прашалник за откривање на надарени ученици.
2. Тест на читање со разбирање за учениците од одделенската настава.
3. Тест по математика за учениците од III одделение.
4. Задачи од општа информираност за учениците од одделенска настава.
5. Векслеров тест на интелигенција - вербална и невербална скала.

Во понатамошните испитувања ги користел и инструментите:

1. Тест за испитување на иницијална и финална состојба во моделот А.
2. Тест за испитување иницијална и финална состојба во моделот Б.

Во истражувањето биле вклучени 386 ученици, односно 13 одделенија од градска и селска средина на подрачјата на Бјеловар.

Педагошкиот експеримент бил имплициран преку експериментален програм во модел А и експериментален програм во модел Б во учебната 1985/86 година во второ полугодие. Во овој експеримент добил повеќе резултати, но ние ќе наведеме само неколку:

- учениците од експерименталната група во моделот А значајно напредувале во однос на учениците од контролната група во усвојувањето на програмата на додатна воспитно-образовна работа, која е реализирана во рамките на редовната наставна работа;

- надарените ученици во III одделение во моделот Б значајно напредувале во усвојувањето на наставното градиво по математика од наредното одделение;

- примената на одредените работни налози, во едниот и другиот модел, во усвојувањето на програмата за додатна работа, придонела за значајно напредување на учениците кои работеле со помош нивна во однос на учениците кои работеле на традиционален начин.

Загребскиот психолог Гордана Хигреџ (1991) зборува за акцелерирање надарени ученици во едно Загребско училиште во периодот од 1976/77 до 1979/80) година, акцелерирани се три ученика во одделенска и еден во предметна настава. Пред да се започне со акцелерацијата биле извршени објективни испитувања кои опфаќале:

- испит на читање;
- испит на писменост;
- знаења од граматика и правопис за одделението кое кандидатот го следи, како и одделението во кое треба да се премине;
- математичко знаење за одделението кое кандидатот го следи, како и за одделението во кое треба да премине;
- тест за општа информираност;
- Векслеров тест на интелигенција за деца.

По овие опсежни испитувања се спровела акцелерацијата на кандидатите.

Даница Вргоч (1991) зборува за работата со надарените ученици која се извела во Загребското основно училиште "Август Шеноа" во текот на март, април и мај во 1990 година во IV одделение. Претходно психологот спровел идентификација на надарените ученици и во соработка со наставниците ги ставила во работа 28 ученици од пет паралелки од четвртите одделенија. На учениците им биле понудени програми за работа од предметите хрватски јазик, ликовна култура, природа и општество, информатика и поучување на компјутерот. Авторката понатаму вели дека во работата со групата надарени ученици темелни основи на работа биле индивидуализацијата, исто така работата со учениците е степенеста и прогресивна, воедно и планска работа.

По тримесечната работа со учениците истражувачите дошле до одредени заклучоци и прашања:

- училиштата треба да бидат современо опремени;
- училиштето мора да се подготви за ученикот, а не ученикот за училиштето;
- да се оспособат наставниците за препознавање на надарените ученици;
- да се оспособат наставниците за поттикнување и развивање на способностите на надарените ученици;
- да се оспособат родителите за разбирање на децата;
- да се доработи системот на следење на напредувањето на надарените ученици.

Словенечкиот педагог Иван Фербержер (1990) теоретски и практично ја обработил училишната акцелерација и кажува дека во 1983 година во оваа Република имало популација од 46 акцелерирани надарени ученици во основните

училишта. Тој изработил анкета со прашања од затворен тип на кој одговарале наставниците, акцелерираниите ученици, родителите и училишните советници. Во понатамошното излагање ќе наведеме неколку резултати добиени од неговата анкета:

- на анкетното прашање за наставниците за примената на индивидуализацијата во развивањето на надарените ученици на соодветен начин одговориле со не 65,2%, со да 32,6%, делумно одговориле 2,2%;

- на анкетното прашање за училишните советници на прашањето за мислењата на наставниците колку тие се грижат за надарените ученици со помош на индивидуализација и внатрешна диференцијација во наставата и домашните задачи одговориле за поедини наставници 34,8%, мал број наставници 32,6% приближно половина наставници 17,4%, многу наставници 15,2%.

Во Македонската педагошка литература први значајни придонеси за педагошкиот третман на надарените и талентираниите ученици дадоа со своето педагошко творештво професор Анатоли Дамјановски и професор Љупчо Копровски кои даваат суштинска теоретска анализа на овој проблем со своите стручни, научни, автентични трудови:

- (1989) Откривање, идентификување и педагошка работа со нат-просечните и талентираниите ученици;

- (1972) Неки предувјети за стимулирање и идентифицирање талентираних ученика;

- Анатоли Дамјановски (1970) - Креативноста, нејзиното поттикнување и формирање кај децата;

Анатоли Дамјановски (1989) - Општествени и педагошки основи за изградување систем на воспитно-образовната работа со надарените и талентираниите деца и младинци;

- Анатоли Дамјановски (1993) - Индивидуализација на наставата.

Овие значајни оригинални трудови ја изразуваат теоретската фундаменталност на проблемот на надарените и талентираниите ученици и ја проникнуваат основата за вршење емпириски истражувања за оваа сложена проблематика.

Душко Ачоски (1989) истакнува едно свое истражување за состојбите во организацијата и реализацијата на додатната настава во основното воспитание и

образование во Република Македонија на популација од 40 основни училишта и тоа во 20 училишта од развиена градска средина, 10 од помали градски и приградски населби и 10 од селски населби. За оваа цел применил анкета. Според податоците добиени од анкетата додатната настава е организирана 80,64% од училиштата, меѓутоа, истакнува авторот дека овој податок треба да се прими со резерва, бидејќи според истите извори 40,25% од училиштата што организираат додатна настава ја организираат во рамките на слободните ученички активности или поточно додатната настава ја поистоветуваат со слободните ученички активности.

Други податоци на ова истражување е и аспектот на критериуми за идентификација на надарените ученици и е презентирano дека во 32% од училиштата, единствен критериум во идентификацијата е мислењето на предметниот наставник, без примена на стандардизирани инструменти. Училишниот педагог-психолог учествува во идентификацијата само во 18% од училиштата каде што се прибираат податоци и од соучениците и ученичките родители. Дури 50% од училиштата немаат изградени критериуми и завземени ставови кон овој проблем. Најфреквентен меѓу критериумите во идентификацијата на учениците е постигнатиот успех на ученикот во училиштето 80% од училиштата, потоа посебните способности на учениците во 72%, мислењата на предметниот наставник во 48%, интересот на учениците во 40% и општите способности на ученикот во 32% од учениците. Меѓутоа, отсуствува примената на стандардизирани инструменти.

Проф. д-р Снежана Адамческа (1989) има извршено истражување за учениците кои посетуваат додатна настава во основното училиште. Таа ги испитувала ставовите и мислењата на учениците со цел да ги открие мотивите и причините за нивното ангажирање во додатната настава, содржината на активностите во неа, ставовите за физиономијата и моделите на нејзиното организирање, идентификацијата на изворите на знаења и утврдувањето на мислењето на учениците во врска со нивниот успех и ангажирањето во додатната настава. За таа цел користела прашалник - скалер композиран од 10 прашања од затворен тип. За ова истражување користела популација од 196 ученици од предметна настава во 4 основни училишта во Скопје. Од испитувањето авторката добила резултати кои велат дека учениците имаат изграден систем од позитивни

ставови во однос на сите испитувани ставови на додатната настава, како на пример, својата ангажираност учениците претежно ја означуваат како често, повремено и многу често посетување на часовите по додатна настава но има присутност и со значително понизок и најнизок степен на интензитет. Најголем дел на учениците, кои посетуваат додатна настава по истиот предмет биле ангажирани и претходната учебна година, а значителен број посетувале додатна настава по друг наставен предмет. Исто така, при ова истражување се добиени и други резултати.

Д-р Верица Стаменкова - Трајкова (1990) прави теоретска психолошка анализа за статусот на талентираниите ученици и нивната интегрираност во групата. Аналогно на истото прави емпириско истражување чиј предмет на истражување е степенот на интегрираноста на талентираниите ученици во училишниот колектив и нивниот статус во групата, а целта на истражувањето е откривање на особините на цртите на личноста на талентираниите ученици кои придонесуваат тие да бидат прифатени, неприфатени, омилени и бирани во училишниот колектив. Во истражувањето ја користи техниката "Погоди кој" и прашалник за наставници по математика и одделенски наставници во одделенијата во кој се наоѓа талентираниот ученик. За испитувањето користеле 15 основни училишта, 24 паралелки со 547 ученици и 32 ученика математички таленти. Во испитувањата биле опфатени и 60 наставници. Од испитувањето авторката дошла до заклучоци дека најголем број од талентираниите ученици се успешно адаптирани и интегрирани во одделенскиот колектив. Кај нив доминантни карактеристики се: високи умствени способности, висока емоционална стабилност, изразена потреба за независност, наклоност кон апстрактното мислење. Според статусот талентираниите ученици не се разликуваат значително од другите ученици, не се разликуваат ни по популарноста, омиленоста и др. Овие ученици кои освен постигнувањата што високо котираат во математика имале и други интереси и забележителни поттикнувања и други области од училишните и вонучилишните активности.

Моделот на педагошко водење училишна акцелерација во македонската педагошка теорија и практика го има истражувано професорката д-р Вера Стојановска со објавување на нејзиното научно дело "Акцелерација на учениците во основното училиште" (1995). Теоретски го има елаборирано овој

проблем имплициран преку концептуализацијата на надареноста, расветлување на формите на работа со надарените и талентирани ученици, операционализација на поимот училишна акцелерација, законска регулираност на овој проблем. Темелно се експлицирани формите на училишна акцелерација. За овој значаен проблем авторката извршила и емпириско истражување во кое поставила генерална хипотеза и десет помошни хипотези. Во истражувањето е имплементирана техниката анкетирање имплицирано преку прашалник за наставници, прашалник за родители. Следствена техника во истражувањето била и техниката на проучување педагошка документација. По изнесените емпириски резултати Стојановска истакнува констатации и предлози како појдовна основа во изнаоѓање решенија за отстранување на причините кои ја отежнуваат и оневозможуваат примената на училишна акцелерација. Меѓу повеќето предлози се и следниве:

- да се пристапи кон изготвување правилник за училишна акцелерација кој би содржел основни начела по кои би се изведувала целата постапка на забрзаното напредување на учениците во основното училиште
- да се изработат мерни инструменти со кои би се утврдвало зрелоста и способноста на учениците за акцелерација во основното училиште

Афирмираните македонски психолози универзитетски професори проф. д-р Виолета Арнаудова и проф. д-р Елена Ачковска - Лешковска долго време тандемски работат на овој значаен проблем надарени ученици. Во нивната перманентна научно-истражувачка работа имаат учествувало на голем број научни собири во земјата и странство, имаат организирано голем број семинари, обуки на наставници. Во овој контекст потребно е да се истакне дека во 2002 година направија пионерски обид да се актуелизира оваа област преку реализација на проектот Обука на наставници за идентификација и едукација на надарените ученици чии автори и реализатори беа тие. Значајно е да се напомене дека имаат објавено голем број научни трудови од оваа проблематика. Од д-р Арнаудова е познато нејзиното оригинално научно дело Поттикнување и развивање на креативното мислење со техники на дивергентна продукција (1996).

Од овие психолози нивно познато научно апликативно дело е Надарено дете (2000). Во него го елаборираат проблемот надареност, истакнуваат различни концепции за природата на надареноста, видовите надареност, карактеристики на надарените , развојот на надареноста, препознавање и идентификација на надарените, едукација на надарените ученици. Во ова научно дело цитирана е актуелна странска литература која го следи и обработува овој проблем.

Д-р Елена Ачковска – Лешковска има објавено научен труд Надареност (2009) во кој е елабориран поимот надареност, дадена е темелена анализа на имплицитни и експлицитни теории на надареност, презентирани се разновидни карактеристики на надарените поединци, а е експлицирана идентификацијата на надарените деца и адолесценти. Во процесуалниот тек на трудот истакната е едукацијата на надарените ученици. Овој научен труд оживотворува основа за понатамошни научни истражувања во македонската педагошка и психолошка теорија и практика.

II. МЕТОДОЛОШКИ ДЕЛ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

1. Предмет на истражувањето

Надарените ученици во основното училиште се активна категорија која функционира со голем потенцијал. За успешна нивна развојност примарен услов, цел, мотив се моделите на педагошко водење. Овие модели со своите мултидимензионални импликации овозможуваат едукативна поддршка на оваа категорија ученици. На овој начин се осветлува предметот на истражувањето кој се однесува на *моделите на педагошко водење* на надарените ученици. Проблемот се проучува преку ставовите и мислењето на наставниците за одделните релевантни аспекти на проблемот.

2. Цел и карактер на истражувањето

Целта на истражувањето е да се утврдат ставовите, мислењата на наставниците за разновидните модели на педагошко водење на надарените ученици, нивно функционирање, карактеристики и можности за примена.

Во овој труд се поставува прашањето каков карактер има истражувањето? Истражувањето има *современ карактер* конституиран со теоретски и емпириски импликации. Истражувањето отвара можности за унапредување на теоријата и практиката за овој значаен комплексен проблем – педагошко водење на надарените ученици во основното училиште.

3. Задачи на истражувањето

1. Да се утврди односот на наставниците кон грижата и работата со надарените ученици.
2. Да се утврди познавањето на наставниците за карактеристиките на надарените ученици.
3. Да се утврди ставот на наставниците во поглед на работата со надарените ученици.

4. Да се утврди познавањето на наставниците за причините за организирана работа со надарените ученици.
5. Да се испита мислењето на наставниците за изборот, идентификација на модели на педагошко водење на надарените ученици.
6. Да се испита мислењето на наставниците за изборот на носители на изготвување на програми за работа со надарените ученици.
7. Да се испита мислењето на наставниците за степенот на застапеност на работа со надарените ученици.
8. Да се испита мислењето на наставниците за носителите на педагошкото водење на надарените ученици.
9. Да се испита мислењето, ставот на наставниците за функционирањето на видот на моделот на педагошко водење – училишна акцелерација.
10. Да се испита мислењето на наставниците за употребата на менторска настава како вид на модел на педагошко водење на надарените ученици.
11. Да се испита мислењето на наставниците за степенот на значајност на видовите модели на педагошко водење, односно дидактичките форми на работа со надарените ученици.
12. Да се испита мислењето на наставниците за степенот на значајност на методите на работа како модели на педагошко водење со надарените ученици.
13. Да се испита мислењето на наставниците за степенот на значајност на начините на индивидуализација како модели на педагошко водење во работата со надарените ученици.
14. Да се испита мислењето на наставниците за нивната подготвеност за работа со надарените ученици.
15. Да се испита мислењето на наставниците за степенот на задоволство од работата со надарените ученици.
16. Да се испита мислењето на наставниците за креативноста како основа за работа со надарените ученици.

4. Хипотези

Генерална хипотеза

Наставниците имаат позитивен однос кон грижата и работата со надарените ученици.

Помошни хипотези

1. Наставниците ја познаваат дефинираноста на поимот надарени ученици
2. Наставниците сметаат дека треба посебно да се работи со надарените ученици
3. Наставниците ги познаваат карактеристиките на надарените ученици како основа за работа со нив.
4. Наставниците го познаваат степенот на значајност на употреба на моделите на педагошко водење на надарените ученици.
5. Наставниците го познаваат начинот на вршење на изборот, идентификација на надарените ученици за нивно учество во моделите на педагошко водење .
6. Наставниците сметаат дека програмите за работа со надарените ученици треба да ги изготвува самиот наставник.
7. Наставниците сметаат дека недоволно се работи со надарените ученици во наставната практика.
8. Наставниците сметаат дека педагошки водач - носител на организираната работа со надарените ученици треба да биде предметниот наставник.
9. Наставниците сметаат дека е потребно актуелизирање на училишната акцелерација како модел на педагошко водење кој овозможува забрзано напредување на надарените ученици.
10. Наставниците сметаат дека менторската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици треба да се употребува во наставната практика.

11. Наставниците сметаат дека најзначајна дидактичка форма како модел на педагошко водење на надарените ученици е индивидуализираната работа.
12. Наставниците сметаат дека методот на самостојна работа со учебник и друг печатен текст како модел на педагошко водење треба да преовладува во работата со надарените ученици.
13. Наставниците ја сметаат проблемската настава како најзначаен модел на педагошко водење на надарените ученици.
14. Наставниците сметаат дека не се доволно подготвени за работа со надарените ученици.
15. Наставниците не се задоволни од работата со надарените ученици.
16. Наставниците имаат позитивни ставови за креативноста како основа за работа со надарените ученици

5. Варијабли на истражување

Во ова истражување независна варијабла се моделите на педагошко водење, а зависна варијабла се ставовите, мислењата на наставниците во поглед на функционирањето на моделите на педагошко водење на надарените ученици.

6. Методи, техники и инструменти на истражување

Во ова истражување се користи *дескриптивно-аналитичкиот метод* на истражување. Во овој контекст се користи анализата како методолошка постапка во насока на анализирање на видовите модели на педагошко водење. За истражување ставови, мислења на наставниците се користат методолошките техники: анкетање, интервјуирање, тестирање.

За осмислување на ова истражување се користат три истражувачки инструменти меѓу кои:

- анкетен лист – скалер;
- протокол на интервју;
- тест на творечки ставови.

Овие инструменти се наменети за испитување на ставовите на наставниците за

функционирањето на моделите на педагошко водење на надарените ученици. Во овој контекст ќе се опишат инструментите кои се значајни за истражувањето.

Во почетокот на инструментот **анкетен лист скалер** има вовед, па следи првото прашање со кое треба да се утврди мислењето на наставниците за поимот надарени ученици.

Второто прашање се однесува на потребата од работа со надарените ученици во основното училиште.

Третото прашање е во насока на определување на причините – карактеристиките поради кои треба да се организира работа со надарените ученици.

Четвртото прашање имплицира избор на модели на педагошко водење на надарените ученици.

Петтото прашање се однесува на начинот на вршење на избор на модели на педагошко водење на надарените ученици.

Шестото прашање е во насока на утврдување изготвувачи на програми за работа со овие ученици.

Седмото прашање ги имплицира содржинските елементи на посебните програми за работа со надарените ученици.

Осмото прашање се однесува на степенот на работа со надарените ученици.

Деветтото прашање го имплицира изборот на носител на педагошкото водење на надарените ученици во основното училиште.

Десеттото прашање е во насока на актуелизација на акцелерацијата како модел на педагошко водење на оваа категорија ученици.

Единаесеттото прашање имплицира мислење за употреба на менторска настава како модел на педагошко водење на надарените ученици.

Дванесеттото прашање е во насока на подготвеност на наставникот за работа со оваа категорија ученици.

Тринаесеттото прашање се однесува на рангирањето на степенот на значајност на дидактичките форми на работа кои треба да преовладуваат во работата со овие ученици.

Четиринаесеттото прашање имплицира оценување на степенот на значајност на методите на работа како модели на педагошко водење со

надарените ученици.

Петнаесеттото прашање содржи оценка на степенот на значајност на начините на индивидуализација на наставата како модели на педагошко водење на надарените ученици.

Шеснаесеттото прашање е во насока да се истакне искуството во работата со надарените ученици.

Седумнаесеттото прашање е отворено кое се однесува испитаникот да објасни зошто е задоволен или зошто не е задоволен во работата со надарените ученици.

Осумнаесеттото прашање следствено е отворено на кое треба да се истакнат причините за недоволна примена на работата со надарените ученици во училиштата.

Протоколот на интервју се состои од девет прашања кои се наменети за одделенските раководители на паралелките.

Првото прашање се однесува на определбата на одделенскиот раководител кои ученици спаѓаат во категоријата на надарени ученици, без разлика на нивниот училишен успех.

Второто прашање е во насока на истражување на причините на мислењето на наставникот за оваа категорија ученици.

Третото прашање имплицира кои ученици во одделението изразуваат најмногу необични, фантастични идеи.

Четвртото прашање се однесува на избор на ученици за реализација на училишна акцелерација како модел на педагошко водење.

Петтото прашање се однесува на изборот на надарени ученици на кои им е потребно вклучување во моделот на педагошкото водење – додатна настава.

Шестото прашање имплицира избор на надарени ученици на кои им е потребно вклучување во моделот на педагошко водење – слободни активности во училиштето и надвор од него.

Седмото прашање е во насока на избор на надарени ученици кои им е потребен моделот на педагошко водење – менторски систем на настава.

Осмото прашање се однесува на одделните модели на педагошко водење кои се применуваат во училиштето на испитаникот.

Деветтото прашање имплицира избор на степен на омиленост на надарените ученици во училиштето.

Тестот на творечки ставови се состои од 50 тврдења, од кои 49 тврдења содржат три алтернативи, а – точно, б- делумно, в- не е точно. Во педесетото тврдење се истакнати повеќе изрази со кои се опишуваат луѓето, испитаниците треба да изберат десет за кои сметаат дека најдобро ги опишуваат. Во овој контекст ќе се елаборира содржината на тврдењата.

Првото тврдење се однесува на работењето и цврстата убеденост дека се користи вистинскиот начин за решавањето на проблемот.

Второто тврдење го осветлува аспектот на мислењето дека губење време е ако се поставува прашање на кое не може лесно да се одговори.

Третото тврдење се однесува на мислењето дека субјектот може да се концентрира подобро за она што е во домен на неговиот интерес.

Четвртото тврдење е во насока на мислењето дека проблемите најдобро се решаваат постапно „чекор по чекор“.

Петтото тврдење се однесува на изнесување на мислење за одреден проблем во кој субјектот во одредена ситуација ги одбива од себе некои од соработниците.

Шестото тврдење имплицира трошење на многу време на субјектот размислувајќи што мислат другите луѓе за него.

Седмото тврдење е во насока на субјектот му е многу поважно сопственото мислење дека работи правилно отколку признанијата што може да ги добие од другите луѓе.

Осмото тврдење се однесува на неценењето на субјектот на луѓето кои се неподготвени и кои често се сомневаат во се.

Деветтото тврдење е во насока на споредбата во однос на другите луѓе субјектот има потреба од интересни и возбуждачки нешта.

Десеттото тврдење имплицира контролирање на внатрешните импулси на субјектот.

Единаесеттото тврдење се однесува на занимање на субјектот со некој тежок проблем при што тој не го жали потрошеното време и продолжува да работи и по истекувањето на предвиденото време.

Дванаесеттото тврдење имплицира мислење на субјектот за некој аспект што премногу го воодушевува.

Тринаесеттото тврдење е во насока на мислењето дека често најдобрите идеи паѓаат на ум кога субјектот не работи ништо особено.

Четиринаесеттото тврдење се однесува на мислењето дека најчесто субјектот кога решава некој проблем се раководи од претчувството дека работи правилно и неправилно.

Петнаесеттото тврдење го имплицира мислењето на субјектот дека при решавањето на некој проблем работи побрзо тогаш кога го анализира, а побавно кога ги синтетизира прибраните податоци.

Шеснаесеттото тврдење се однесува на одредена ситуација кога субјектот го прекоруваат бидејќи не ги почитува правилата или затоа што се меша во работи кои не се негови.

Седумнаесеттото тврдење е во насока на мислење на субјектот дека му се допаѓаат оние видови хобија во кои нешто се собира.

Осумнаесеттото тврдење се однесува на мислењето дека дневното фантазирање дава поттик за многу идеи.

Деветнаесеттото тврдење го имплицира мислењето на испитаникот за неговото допаѓање на реални и рационални луѓе.

Дваесеттото тврдење го содржи мислењето за избор на занимање во насока да се преферира да се биде лекар, отколку истражувач;

Дваесет и првото тврдење се однесува на полесното согласување на субјектот со луѓето кои имаат приближно еднаква социјална положба и слично занимање како занимањето на субјектот.

Дваесет и второто тврдење го имплицира мислењето за високо развиено естетско чувство на субјектот.

Дваесет и третото тврдење е во однос на мислењето на субјектот да постигне висока положба и моќ во животот.

Дваесет и четвртото тврдење е во насока на мислењето на субјектот за допаѓање на луѓе кои се цврсто уверени во правилноста на своите постапки.

Дваесет и петтото тврдење се однесува на мислењето дека за успешното решавање на проблемите не зависи од инспирацијата.

Дваесет и шестото тврдење имплицира ситуација кога субјектот доаѓа во

судир со некогo, тој е во состојба да попушти да остане и понатаму пријател со него.

Дваесет и седмото тврдење е во насока на мислењето дека многу поголемо задоволство на субјектот е да создава нови идеи, отколку да ги убедува луѓето во нивната правилност.

Дваесет и осмото тврдење го имплицира задоволството на субјектот цел ден да се помине во размислување.

Дваесет и деветтото тврдење е во однос на избегнувањето ситуации во кои субјектот може да се чувствува потчинет.

Триесеттото тврдење се однесува на мислењето на субјектот дека во оценувањето на некои информации поважно му е од кого ги добил, отколку нивната содржина.

Триесет и првото тврдење е во насока на мислењето на субјектот дека не се плаши од изненадни и непредвидливи работи.

Триесет и второто тврдење имплицира мислење на испитаникот дека му се допаѓаат луѓето за кои „работата има предност над уживањето“.

Триесет и третото тврдење е во однос на мислењето дека поважно е колку секој сам си се почитува, отколку колку другите го почитуваат.

Триесет и четвртото тврдење имплицира мислење на субјектот дека луѓето кои се стремат кон совршенство не се разумни.

Триесет и петтото тврдење е во насока на мислењето на преферирање на работа во група, отколку субјектот сам да работи.

Триесет и шестото тврдење е во однос на саканата работа во која може субјектот да влијае врз другите.

Триесет и седмото тврдење имплицира мислење на субјектот дека повеќе проблеми со кои се сретнува во животот немаат само добри или само лоши решенија.

Триесет и осмото тврдење е во насока на мислење дека важно е да се има определено место и се да е на свое место.

Триесет и деветтото тврдење се однесува на мислење за писателите кои употребуваат странски и необични зборови при што сакаат да се покажат важни и учени.

Четириесеттото тврдење имплицира мислење дека кај многу луѓе

главниот проблем е во тоа што работите ги земаат премногу вистинито.

Четириесет и првото тврдење е во насока на мислењето дека субјектот за своите намери е доволно мотивиран без оглед на тоа што другите му прават пречки и му се спротивставуваат.

Четириесет и второто тврдење се однесува на мислење дека луѓето кои размислуваат за „луди“ непрактични работи губат време.

Четириесет и третото тврдење имплицира мислења на субјектот дека повеќе го интересира она што се уште не го знае, отколку она што веќе го знае.

Четириесет и четвртото тврдење е во насока на интересирање на она што би можело да биде, отколку на она што веќе било.

Четириесет и петтото тврдење е во однос на честите размислувања на субјектот за неговите изјави дадени на брзина, кои можеби ги погодиле другите луѓе.

Четириесет и шестото тврдење е во насока на мислењето на субјектот дека ужива во губење време со нови идеи, и па дури и да се без практична вредност.

Четириесет и седмото тврдење го имплицира сложувањето на субјектот дека „идеите сами по себе“ не се доволно вредни.

Четириесет и осмото тврдење се однесува на тврдењето на субјектот дека обично не поставува такви прашања кои би ги откриле неговите намери.

Четириесет и деветтото тврдење е во однос на мислењето на субјектот дека кога остварува некоја замисла, цврсто се одлучува до крај да ја оствари и потоа може да биде во ситуација на разочараност.

Во педесеттото тврдење се истакнати 54 особини на личност при што испитаникот треба да избере 10 особини кои смета дека најдобро го опишуваат.

7. Примерок на истражувањето

Во истражувањето се применува *стратификуван примерок* од 9 училишта од градско и селско подрачје.

Табела 1. Структура на примерок испитаници по основно училиште

Реден број	Основни училишта	Број на испитаници
1.	“Св. Кирил и Методиј”- Центар	16
2.	“11 Октомври”	12
3.	“Вера Циривири Трена”	10
4.	“Јан Амос Коменски”	11
5.	“Владо Тасевски”	13
6.	“Јохан Хајнрих Песталоци”	12
7.	“Кирил и Методиј”-Стајковци	10
8.	“П.П.Његош”-Идризово	11
9.	“Ристо Крле”- с. Кадино	10
	В к у п н о:	105

Табела 2. Структура на примерокот според образованието на наставниците

Образование	f	%
а) Више	16	15,24
б) Високо	89	84,76
В к у п н о:	105	100,00

Табела 3: Структура на примерокот во однос на работното искуство на наставниците во наставата

Работно искуство	f	%
а) до 10 год.	32	30,48
б) од 10 до 15 години	24	22.86
в) од 15 до 20 години	20	19.05
г) од 20 до 25	10	9,52
д) над 25 години	19	18,09
В к у п н о :	105	100

8. Статистичка обработка на податоците

Анализата на податоци е базирана на пресметување фреквенција, процент, аритметичка средина, ранг.

III. АНАЛИЗА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА НА РЕЗУЛТАТИТЕ ОД ЕМПИРИСКОТО ИСТРАЖУВАЊЕ

За верификација на хипотезите се употребуваат резултатите од инструментите анкетен лист скалер и тестот на творечки ставови.

Во оваа насока се започнува со интерпретација на резултатите за првата помошна хипотеза која гласи:

1. *Наставниците ја познаваат дефинираноста на поимот надарени ученици.*

Содржински оваа помошна хипотеза имплицира наставниците пред да почнат да работат со надарените ученици примарно е да ги познаваат нивните карактеристики. Значајно е да го познаваат процесуирањето на суштинските елементи на карактеристиките. Со познавањето на карактеристиките на надарените ученици наставниците можат да ги препознаат, откријат, сфатат и поддржат овие ученици.

Во овој контекст се истакнува аналитички пристап во првото прашање од анкетниот лист – скалер.

1. Сѐред Вашето мислење надарените ученици се:
(заокружи една алтернатива)

- a) Ученици кои постигнуваат континуиран одличен успех
- б) Ученици кои поседуваат особини со кои во едно или повеќе подрачја на активност постигнуваат високи надпросечни резултати
- в) Ученици со високо развиени општи интелектуални способности
- г) Ученици со високо развиени специфични способности
- д) Ученици кои победуваат на натпревари, олимпијади на знаења

Резултатите од првото прашање се процесуирани во табела 4.

Табела 4. Дефинираност на поимот надарени ученици

Дефинираност	f	%
а) Ученици кои постигнуваат континуиран одличен успех	6	5,83
б) Ученици кои поседуваат особини со кои во едно или повеќе подрачја на активност постигнуваат високи натпросечни резултати.	59	57,28
в) Ученици со високо развиени општи интелектуални способности	13	12,62
г) Ученици со високо развиени специфични способности	20	19,42
д) Ученици кои победуваат на натпревари олимпијади на знаења	5	4,85
В к у п н о:	103	100,00

На ова прашање 103 испитаници одговориле, два испитаника не одговориле.

Најголемиот дел 59 испитаници, односно 57,28% одговориле дека надарените ученици се ученици кои поседуваат особини со кои во едно или повеќе подрачја на активност постигнуваат високи, натпросечни резултати.

Оваа определба е во согласност со карактеристиките на надарените ученици кои ги надминуваат просечните интелектуални способности, со функционирање на разновидни особини, високо ниво на аспирација, зголемен интерес за постигнување, интризичната мотивација тендира на постигнување високи натпросечни резултати по различни наставни предмети.

20 односно 19,42% од испитаниците одговориле дека надарените ученици се ученици со високо развиени специфични способности.

Појмовната детерминираност ученици со високо развиени специфични способности имплицира изразување на способностите во посебни научни подрачја како што се: математика, физика, хемија, биологија, мајчин јазик, странски јазици, литература, како и уметнички подрачја, музика, глума, игра, ликовни уметности.

13 односно 12,62% одговориле дека надарените ученици се со високо развиени општи интелектуални способности.

Високо развиените општи интелектуални способности имплицираат висок степен на интелигенција, висока интелектуална љубопитност, лесно учење богатство на речникот и се значаен индикатор за наставникот во познавањето на однесувањето и развојното функционирање на надарените ученици. Од овој нумерички показател се потврдува дека помал број наставници ја познаваат оваа значајна карактеристика.

6 односно 5,83% одговориле дека надарените ученици се ученици кои постигнуваат континуиран одличен успех.

Оваа дефинираност го истакнува фактот дека надарените ученици учат систематски, перманентно и постигнуваат високи резултати – одличен успех.

5 односно 4,85% одговориле дека надарените ученици се ученици кои победуваат на натпревари, олимпијади на знаење.

Оваков низок нумерички показател го имплицира фактот дека оваа карактеристика ја познаваат, прифаќаат почесто наставници кои ги поттикнуваат, организираат надарените ученици на натпревари, олимпијади на знаења и постигнуваат највисоки резултати, победа.

Од петте истакнати карактеристики на надарените ученици најсеопфатна карактеристика е поседувањето особини со кои во едно или повеќе подрачја на активност постигнуваат високи натпросечни резултати. Другите карактеристики се интегрален дел на оваа комплексна мултидимензионална проблематика, развојно процесуално функционирање на надарените ученици.

Врз основа на квантитативните показатели може да се прифати првата помошна хипотеза наставниците ја познаваат дефинираноста на поимот надарени ученици.

За оптималниот процесуален развој на надарените неопходна е *посебна работа* со нив. Со имплементација на разновидни едукативни модели, форми и методи на работа може да им се даде шанса на надарените непречено да напредуваат, да се надградуваат. Со посебната работа со надарените ученици се иницира изразување на нивните потенцијали како и поддршка за постигнување на нивни високи резултати, натпросечни успеси.

Во оваа смисла е и випоратна помошна хипотеза која гласи:

Наставниците сметаат дека треба посебно да се работи со надарените ученици.

Оваа хипотеза може да се проучи со второто прашање од анкетниот лист - скалер.

<p>2. Според Вашето мислење со надарените ученици во основното училиште: (заокружи една алтернатива)</p> <p>a) треба посебно да се работи   б) не треба посебно да се работи   в) немам определено мислење за тоа</p>
--

Резултатите за овој аспект се проследуваат од табела 5.

Табела 5. Потреба за работа со надарените ученици

Потреба од работа со надарени ученици	F	%
а) треба посебно да се работи	89	86,41
б) не треба посебно да се работи	2	1,94
в) немам определено мислење за тоа	12	11,65
В к у п н о:	103	100,00

Од 105 испитаници само два испитаника не одговориле.

Најголемиот дел 89 испитаници односно 86,41 сметаат дека треба посебно да се работи што значи дека испитаниците ја сфатиле, разбрале суштината на потребата од посебна работа со надарените ученици. Овие испитаници штом сметаат дека треба посебно да се работи ја почитуваат посебната работа и сакаат да работат со надарените ученици, да го поддржат и забрзаат нивниот развој.

Два испитаника односно 1,94% сметаат дека не треба посебно да се работи, што покажува дека овие испитаници не сакаат посебно да работат со надарените, односно нивните негативни ставови може да го попречат мислењето за посебна работа со надарените. Но, факт е дека ова е минимална застапеност на негативно мислење.

12 испитаници односно 1,65% немаат определено мислење за работата со надарените ученици. Овој податок покажува дека овие испитаници не го познаваат доволно значењето за посебна работа со надарените ученици, нивниот третман и развојно функционирање.

Од овие показатели, односно најголемиот број на испитаници позитивно го сметаат посебното работење со надарените ученици, па затоа може и да се прифати втората помошна хипотеза.

За функционирање на организираната работа со надарените ученици примарен услов е познавањето на причините за оваа активност. Основни аспекти на причините се познавањето на карактеристиките на надарените ученици кои поради нив е потребно посебно да се работи, односно да се поддржи нивниот непречен развој.

Во оваа насока е и ипретиаиаа иомоина хиооиеза која гласи:

Наставниците ги познаваат карактеристиките на надарените ученици како основа за работата со нив.

За оваа хипотеза може да се проследат резултатите од третото прашање на анкетниот лист - скалер

3. Оценете ги причините - карактеристиките поради кои сметате дека треба посебно да се организира работата со надарените ученици: (заокружете 3 алтернативи што сметате дека се најзначајни)

- a) учат брзо и лесно, без принуда
- б) бојат се во на речнички и високо ниво на говорна развиеност
- в) интелектуално се љубопитни и незадоволни
- г) способност за планирање и организација на работата
- д) способност за поставување на хипотези
- е) склони се кон исцрпување
- ж) високо ниво на аспирација
- з) продуцираат оригинални идеи
- и) иницијативни се, самостојни, критични
- с) способност да ги применат стекнатите знаења и творечки да ги користат во нови ситуации
- и) способност да ги користат креативните вештини

Во овој контекст ги презентираме резултатите од табела 6.

Табела 6. – Карактеристики на надарените ученици како основа за работа со нив

Причини – карактеристики	F	N	%	R
а) учат брзо и лесно, без принуда	36	105	34,28	2
б) богатство на речникот и високо ниво на говорна развиеност	13	105	12,38	11
в) интелектуално се љубопитни и незадоволни	20	105	19,05	8
г) способност за планирање и организација на работата	22	105	20,95	7
д) способност за поставување на хипотези	16	105	15,24	10
ѓ) склони се кон истражување	30	105	28,57	4
е) високо ниво на аспирација	18	105	17,14	9
ж) продуцираат оригинални идеи	26	105	24,76	6
з) иницијативни се, самостојни, критични	31	105	29,52	3
с) способност да ги применат стекнатите знаења и творечки да ги користат во нови ситуации	60	105	57,14	1
и) способност да ги користат креативните вештини	28	105	26,66	5

60 испитаници односно 57,14% сметаат дека способноста да ги применат стекнатите знаења и творечки да ги користат во нови ситуации е како причина, карактеристика посебно да се организира работа со надарените ученици.

Оваа карактеристика според значењето е рангирана прва зошто е најочигледна, најсеопфатна, најприменлива на надарените.

36 испитаници односно 34,28% сметаат дека учењето брзо и лесно без принуда е карактеристика посебно да се организира работа со надарените ученици.

Според значењето оваа карактеристика е рангирана втора зошто во наставната практика е потврдено дека надарените во однос на другите соученици побрзо учат лесно, без принуда, и затоа повеќето од нив постигнуваат континуиран одличен успех.

31 испитаник, односно 29,52% сметаат дека причина за посебно организирана работа со надарените ученици е нивната иницијативност, самостојност, критичност.

Оваа карактеристика според значењето завзема трет ранг. Надарените ученици се иницијативни, иницираат разновидни активности и со највисок степен на самостојност успешно ги завршуваат поставените задачи и критички ги вреднуваат.

30 испитаници, односно 28,57% сметаат дека надарените ученици се склони кон истражување и тоа е причина да се работи посебно со нив.

Во овој контекст карактеристикава според значењето е рангирана на четврто место. Надарените ученици по различните наставни предмети сакаат да истражуваат, односно да трагаат, испитуваат, проверуваат, оценуваат одредени истражувачки проблеми како и проекти.

28 испитаници, односно 26,66% сметаат дека способноста да ги користат креативните вештини е причина, карактеристика за посебно организирана работа со надарените ученици.

Основните креативни вештини кои ги употребуваат надарените во својата истражувачка работа се оригиналност, флексибилност, флуентност, редесфинирање, елаборација. Во оваа насока според значењето оваа карактеристика е рангирана на петто место.

26 испитаници, односно 24,86% сметаат дека продуцирањето оригинални идеи е карактеристика, основа за посебна работа со надарените ученици. Визави ова овие ученици со својата необичност, создаваат несекојдневни ретки идеи кои се значајни за разновидни истражувања и за динамиката на наставните часови во редовната настава. Според резултатите оваа карактеристика завзема шести ранг.

22 испитаници, односно 20,95% способноста за планирање и организација на работата ја сметаат за основа за посебна работа со надарените ученици.

Овие ученици се одлични планери, умеат рационално да ја испланираат одредена активност во одредено време и истата да ја организираат и реализираат. Во овој контекст оваа карактеристика е рангирана на седмо место.

20 испитаници, односно 19,05% ја сметаат за значајна карактеристика за посебна работа со надарените ученици нивната интелектуална љубопитност и незадоволство. Во прилог на оваа констатација е и фактот дека надарените

ученици со својата интризична мотивација перманентно трагаат по непознатото за нив и откриваат. Тие не се задоволуваат со една откриена извршена активност, односно постојано се незадоволни и работат со својата креативна енергија и имаат непрекината жед за знаење, учење.

Оваа карактеристика од испитаниците е рангирана на осмо место.

18 испитаници, односно 17,14% сметаат дека основа за посебно организирана работа со надарените ученици е нивното високо ниво на аспирација.

Овој став го истакнува фактот дека високото ниво на аспирација на надарените е основна за креативна, истражувачка работа на истите. Оваа карактеристика е рангирана на деветто место.

16 испитаници, односно 15,24% ја сметаат за значајна карактеристиката способноста за поставување на хипотези. Оваа способност е основна вредност, фундамент за почнување на истражување на надарените.

Оваа карактеристика од испитаниците е рангирана на десетто место.

13 испитаници, односно 12,38% сметаат дека богатството на речникот и високото ниво на говорна развиеност е причина, карактеристика за посебно организирана работа со надарените.

Оваа карактеристика е значајна основа за надоградба на разновидни динамички креативни активности на надарените. Според значењето оваа карактеристика е рангирана на единаесетто место.

Според нумеричките показатели односно фреквенцијата, процентот и рангот со кои е истакната вредноста на секоја карактеристика на надарените ученици се констатира и прифаќа третата помошна хипотеза дека наставниците ги познаваат карактеристиките на надарените ученици како основа за организирана работа со нив .

Моделите на педагошко водење како на пример:

- додатна настава
- акцелерација
- изборна настава
- учество на натпревари, олимпијади на знаења
- користење на мотивациони средства: пофалби, награди

се есенцијални елементи на работата со надарените ученици кои имаат

фундаментална цел откривање, развој и поддршка и успех на истите. Секој поединечен модел на педагошко водење си има своја значајност, вредност која е потребна да ја знае наставникот кој работи со надарените ученици. Во оваа насока е четвртата хипотеза која гласи:

Наставниците го познаваат степенот на значајност на употребата на модели на педагошко водење на надарените ученици.

Оваа хипотеза се експлицира со помош на четвртото прашање од анкетниот лист – скалер

4. Ако сметате дека со надарените ученици треба посебно да се работи наведете преку кои модели на педагошко водење треба да се реализираат: (Оценете ја значајноста на реализацијата на модели на педагошко водење)

	Модели на педагошко водење	Воопшто не	понекогаш ретко	секогаш многу често
а.	додавна настава	1	2	3
б.	акцелерација	1	2	3
в.	слободни активности	1	2	3
г.	изборна настава	1	2	3
д.	учество на натпревари, олимпијади на знаења	1	2	3
ѓ.	користење на мотивациони средства: пофалби, награди	1	2	3

Во оваа смисла процесуираат резултатите од табела 7.

Табела 7. Модели на педагошко водење

Модели на педагошко водење	Воопшто не			Понекогаш			Секогаш			M
	f	N	%	f	N	%	F	N	%	
Додатна настава	/	/	/	26	84	30,95	58	84	69,05	2,69
Акцелерација	16	84	19,05	42	84	50,00	26	84	30,95	2,12
Слободни активности	/	/	/	34	84	40,48	50	84	59,52	2,59
Изборна настава	11	84	13,09	33	84	39,29	40	84	47,62	2,34
Учество на натпревари, олимпијади на знаења	4	84	4,76	28	84	33,34	52	84	61,90	2,57
Користење на мотивациони средства, пофалби, награди	3	84	3,57	40	84	47,62	41	84	48,81	2,45

На четвртото прашање од 105 испитаници 84 испитаници одговориле, а 21 не одговориле.

26 испитаника, односно 30,95% сметаат дека додатната настава треба понекогаш да се реализира.

58 испитаника, односно 69,05% сметаат дека додатната настава како модел на педагошко водење треба секогаш да се реализира.

Пресметаната аритметичка средина за додатната настава изнесува 2,69.

16 испитаника, односно 19,05% смета дека акцелерацијата како модел на педагошко водење воопшто не треба да се реализира.

42 испитаника, односно 50% сметаат дека акцелерацијата треба да се реализира понекогаш.

26 испитаника, односно 30,95% сметаат дека акцелерацијата треба секогаш да се реализира.

Пресметаната аритметичка средина за акцелерацијата изнесува 2,12.

34 испитаници, односно 40,48% сметаат дека слободните активности како модел на педагошко водење треба понекогаш да се реализираат.

50 испитаници, односно 59,52% сметаат дека слободните активности треба да се реализираат секогаш.

Пресметаната аритметичка средина за овој модел изнесува 2,59.

11 испитаници, односно 13,09% сметаат дека изборната настава како модел на педагошко водење воопшто да не се реализира.

33 испитаника, односно 39,29% сметаат дека изборната настава понекогаш да се реализира.

40 испитаници, односно 47,62% сметаат изборната настава секогаш да се реализира.

Пресметаната аритметичка средина за изборната настава изнесува 2,59.

4 испитаника, односно 4,76% сметаат дека моделот на педагошко водење учество на натпревари, олимпијади на знаења воопшто да не се реализира.

28 испитаника, односно 33,34% сметаат дека овој модел понекогаш да се реализира.

52 испитаника, односно 61,90% сметаат дека учеството на натпревари, олимпијади на знаења секогаш треба да се реализира.

Аритметичката средина за овој модел изнесува 2,57.

3 испитаника, односно 3,57% сметаат дека моделот на педагошко водење користење на мотивациони средства: пофалби, награди воопшто не треба да се реализира.

40 испитаника, односно 47,62% сметаат дека овој модел треба понекогаш да се реализира.

41 испитаник, односно 48,81% сметаат дека користењето на мотивациони средства: пофалби, награди секогаш треба да се реализира.

Аритметичката средина за овој модел изнесува 2,45.

Од табелава 7 се гледа дека највисока аритметичка средина 2,69 има моделот на педагошко водење додатната настава што значи дека таа во наставната практика е значајна, апликативна и најзачестено се реализира.

По зачестеност, следствено следуваат слободните активности со аритметичка средина 2,59 кои се значаен модел на педагошко водење и кој се употребува во наставната практика.

Учеството на натпревари, олимпијади на знаења имаат скоро идентична вредност на аритметичка средина 2,57 со слободните активности.

Во однос на другите модели најниска аритметичка средина има моделот на педагошко водење акцелерацијата што според резултатите поретко се реализира

во наставната практика.

Од истакнативе показатели се потврдува, прифаќа четвртата помошна хипотеза дека наставниците го познаваат степенот на значајност на употребата на моделите на педагошко водење на надарените ученици.

За апликативно процесуирање на моделите на педагошко водење примарен услов е наставникот да го познава начинот на избор, идентификација на надарените ученици кој активно ќе учествуваат, учат во истите.

За оваа комплексна проблематика значајно е мислењето на наставниците и затоа во овој контекст следи петтиата помошна хипотеза:

Наставниците го познаваат начинот на вршење на изборот, идентификација на надарените ученици за тивно учество во моделиите на педагошко водење.

5. Според Вашето мислење како треба да се изврши изборот на моделиите на педагошко водење на надарените ученици: (Заокружете ги алтернативи)

- a) преку следење на успехот
- б) почитување на интересот
- в) номинација од предметниот наставник
- г) процена од класниот раководител
- д) идентификување на надарените со примена на одредени тестови
- е) извештај на родителите
- е) оцена од другариите, соучениците
- ж) самооценување на ученикот

Табела 8. Начини на избор, идентификација на надарениите ученици за учесство во моделиите на педагошко водење

Начини на избор, идентификација	f	N	%	R
а) преку следење на успехот	60	104	57,69	2
б) почитување на интересот	50	104	48,07	3
в) номинација од предметниот наставник	41	104	39,42	4
г) процена од класниот раководител	14	104	13,46	8
д) идентификација на надарените со примена на одредени тестови	61	104	58,65	1
ѓ) извештај на родителите	15	104	14,42	7
е) оцена од другарите, соучениците	18	104	17,30	6
ж) самооценување на ученикот	32	104	30,76	5

Од 105 испитаници еден испитаник не одговорил.

Имплементација на одредени тестови како начин на избор на надарените е значаен показател за идентификација на надарените ученици односно нивна реална слика.

Во овој контекст 61 испитаник, односно 58,65% сметаат дека избор, идентификација на надарените е со примена на одредени тестови.

Според резултатите овој начин на избор според значењето е рангиран на прво место.

Следењето на успехот значи континуиран процес на аналитички преглед на успехот во различни временски учебни периоди. Се утврдува дали надарениот постигнува континуиран одличен успех или има и отстапувања.

Во оваа смисла 60 испитаници односно 57,69 проценти сметаат дека индикатор за идентификација на надарените ученици е следењето на успехот.

Следењето на успехот е често применлив индикатор во наставната практика и во ова истражување според значењето е на второ место.

Почитувањето на интересот на надарените ученици како значаен индикатор на истражувањето имплицира осознавање, сфаќање, разбирање на интересите на надарените за активна дејност во различни научни и уметнички подрачја на едукација.

Во оваа насока 50 испитаници односно 48,07% сметаат дека почитувањето на интересот е начин на идентификација на надарените ученици за нивно учество во моделите на педагошко водење. Според значењето овој начин е рангиран на трето место.

Предметниот наставник е значаен фактор во препознавање, откривање и идентификација на надарените ученици. Тој во секојдневната наставна практика го перцепира, следи однесувањето на надарениот и има јасна претстава за него.

Во оваа смисла во ова истражување 41 испитаник, односно 39,42% сметаат дека номинацијата од предметниот наставник е начин на избор, идентификација на надарените ученици за учество во моделите на педагошко водење. Според значењето овој индикатор е рангиран на четврто место.

Самооценувањето на ученикот имплицира процена на степенот на сопствените знаења, вештини, умеања, сопствено едукативно однесување. На овој стил на оценување влијае самокритичноста на ученикот. Во оваа насока во ова истражување 32 испитаника односно 30,76% за начин на избор, идентификација на надарените ученици го сметаат самооценувањето на ученикот и е рангирано на петто место.

Оцената од другарите, соучениците е значаен показател за идентификација на надарените. Другарите, соучениците секојдневно се присутни во училишниот живот на надарениот. Тие го перципираат неговото однесување на часовите и на одморите и можат да имаат позитивни или негативни ставови за него.

Во овој контекст во ова истражување 18 испитаници, односно 17,30% го сметаат за начин на избор, идентификација на надарените за учество во моделите на педагошко водење. Овој показател е рангиран на шесто место.

Родителите се значаен показател во идентификација на надарените. Тие секојдневно го следат развојот, напредувањето на своето дете. На тој начин имаат сознание за карактеристичното однесување на своето дете, како и да го поддржат за одење напред преку различните модели на нивно педагошко водење.

Во ова истражување 15 испитаници, односно 14,42% како индикатор за идентификација за надарените ученици го сметаат извештајот на родителите. Овој показател е рангиран на седмо место.

Класниот раководител на своите часови го перцепира надарениот ученик и има своја претстава за него. Тој може да го оцени неговото однесување и да

има позитивен или негативен став за него. Класниот раководител заедно со соучениците на надарените може да го упати и поддржи истиот во учество на разновидните модели на педагошко водење.

Во ова истражување 14 испитаници односно, 13,46% за начин на избор, идентификација на надарените ученици го сметаат класниот раководител. Овој показател е рангиран на осмо место.

Високите резултати и рангот на начините на избор и идентификација на надарените ученици како на пример, примена на одредени тестови, следење на успехот, почитување на интересот, номинација од предметниот наставник и сл. го потврдуваат фактот прифаќањето на суштината на петтата помошна хипотеза дека наставниците го познаваат начинот на вршење на изборот, идентификација на надарените ученици за нивно учество во моделите на педагошко водење.

Пред да започне наставникот да работи со надарените ученици треба да концепира програма. Се поставува прашањето: Кој може и треба да изготвува програма за работа со надарени ученици?

Следствено на ова прашање следи и шестата помошна хипотеза

Наставниците сметаат дека програмите за работа со надарените ученици треба да ги изготвува самиот наставник.

За анализа на оваа хипотеза се раководиме со шестото прашање од анкетниот лист – скалер.

6. Програмите за работа со надарените ученици, според Вашето мислење треба да ги изготвуваат: (Заокружете една алтернатива)

- a) самиот наставник
- б) Биро за развој на образованието
- в) наставник - ученици
- џ) наставник - педагог
- д) наставник-психолог
- ѓ) психолог-педагог

Во оваа насока се проследуваат резултатите од табела 9

Табела 9. Изготвувачи на програми за работа со надарени ученици

Изготвувачи	f	%
а) самиот наставник	17	16,67
б) Биро за развој на образованието	49	48,04
в) наставник – ученици	10	9,80
г) наставник – педагог	18	17,65
д) наставник – психолог	3	2,94
ѓ) психолог- педагог	5	4,90
В к у п н о:	102	100,00

Од 105 испитаници три испитаника не одговориле на ова прашање.

Најмногу 49 испитаници односно 48,04% сметаат дека изготвувачи на програмите за работа со надарените ученици треба да биде Бирото за развој на образованието.

18 испитаници, односно 17,65% сметаат дека изготвувачи треба да бидат наставник - педагог.

17 испитаници, односно 16,07% сметаат дека изготвувач треба да биде самиот наставник. Овој податок укажува на фактот дека наставниците се чувствуваат недоволно информирани и оспособени за работа со надарените ученици, а можеби се и демотивирани со дополнителна работа.

5 испитаници, односно 4,90% ги сметаат за изготвувачи психолог – педагог.

Најмалку испитаници 3, односно 2,94% сметаат дека изготвувачи треба да бидат наставник – психолог.

Од изнесените податоци се отфрла, не се прифаќа шестата помошна хипотеза дека наставниците сметаат програмите за работа со надарените ученици треба да ги изготвува самиот наставник.

Во процесуалниот тек на интерпретацијата на резултатите се анализира и седмото прашање од анкетниот лист- скалер кое гласи:

7. Посебниите програми за работа со надарените ученици треба да содржат:
(Заокружете една алтернатива)

- а) проширување и продлабочување на содржините од одделни наставни предмети што учениците одделно ги изучуваат
б) изучување на нови подрачја од постојните наставни предмети

Со ова прашање се испитува видот на содржините на посебните програми за работа со надарените ученици. Овај аспект може да се проследи со резултатите од табела 10.

Табела 10. Содржина на посебниите програми за работа со надарените ученици

Содржина	f	%
а) проширување и продлабочување на содржините од одделни наставни предмети што учениците одделно ги изучуваат	54	51,92
б) изучување на нови подрачја од постојните наставни предмети	50	48,08
В к у п н о	104	100,00

Од 105 испитаници еден испитаник не одговорил.

Од табелава 10 се согледува дека за содржините за посебните програми за работа со надарените ученици испитаниците имаат приближни ставови 54 – односно 51,92% сметаат дека треба да има проширување и продлабочување на содржините од одделни наставни предмети што учениците одделно ги изучуваат. 50 испитаници односно, 48,08% сметаат дека содржини треба да бидат изучување на нови подрачја од постојните наставни предмети.

За квалитетна настава за работа со надарените ученици треба да се има *комбиниран пристап*, односно проширување и продлабочување на содржините од одделни наставни предмети и да се имплементира изучување на нови подрачја од постојните наставни предмети.

Седма помошна хипотеза

Наставниците сметаат дека недоволно се работи со надарените ученици во наставната практика.

За анализа на оваа хипотеза се користи осмото прашање од анкетниот лист – скалер.

8. Според Ваше мислење во наставната практика во основното училиште со надарените ученици се работи: (Заокружете една алтернатива)

- a) колку што е потребно
- б) се работи, но не колку што е потребно
- в) воопшто не се работи

Овој аспект може да се проследи со резултатите од табела 11.

Табела 11. – Работи со надарени ученици во наставната практика

Работа со надарени ученици	F	%
а) колку што е потребно	17	16,35
б) се работи, но не колку што е потребно	60	57,69
в) воопшто не се работи	27	25,96
В к у п н о:	104	100,00

Од 105 испитаници еден испитаник не одговорил.

Најмногу испитаници 60 односно 57,69% сметаат дека со надарените ученици се работи но, не колку што е потребно.

Ваквиот став се должи на недоволната заинтересираност и недоволниот ентузијазам на наставниците за работа со надарените ученици. Во оваа смисла е и проблемот на нивото на подготвеност на наставниците, односно едукативна информираност и умешност за комуникација со оваа категорија ученици. Во оваа насока е и прашањето за степенот на одговорноста на наставниците за работа со оваа категорија на ученици. За комплексна работа на наставникот со надарените ученици неопходна е неговата креативност, односно во работата да ги имплементира разновидните креативни вештини.

27 испитаника, односно 25,96% сметаат дека воопшто не се работи.

Овој податок не е занемарлив. Тој нè информира и опоменува дека во одредени училишта недоволно се работи со надарените ученици. Тоа се должи на недоволната мотивираност на наставниците како и недоволната нивна информираност, едуцираност за оваа сложена проблематика. На наставниците им недостигаат перманентни обуки кои ќе ги информираат, осознаат, заинтересираат за потребата, развојот, значењето, третманот на надарените ученици.

17 испитаници, односно 16,35% сметаат дека се работи колку што е потребно.

Овој податок кажува дека со надарените ученици се работи во основни просечни дидактичко-методски димензии. Овој факт укажува на потребата од едукативна надградба на наставниците за квалитетна работа со надарените ученици.

Од истакнативе показатели се прифаќа седмата помошна хипотеза дека наставниците сметаат дека недоволно се работи со надарените ученици во наставната практика.

Осма помошна хипотеза

Наставниците смејат дека педагошки водач - носител на организираната работа со надарените ученици треба да биде предметниот наставник.

За анализа на оваа хипотеза служи деветтото прашање од анкетниот лист – скалер кое гласи:

9. Според Вашето мислење кој треба да биде носител на педагошката водеша на надарените ученици во основното училиште:

(Закружете две алтернативи)

- а) предметниот наставник*
- б) други предметни наставници од училиштето*
- в) наставници од средните училишта*
- г) наставници од високо образовните институции - универзитетите*
- д) стручни лица на научни институции и други работни институции*

Резултатите се проследуваат од табела 12.

Табела 12. Носители на педагошко водење на надарените ученици

Носители на педагошко водење	f	N	%
а) предметниот наставник	80	102	78,43
б) други предметни наставници од училиштето	20	102	19,61
в) наставници од средните училишта	5	102	4,90
г) наставници од високо образовните институции – университети	14	102	13,72
д) стручни лица на научни институти и други работни институции	45	102	44,12

Од 105 испитаници 3 испитаници не одговориле.

Најголемиот дел од испитаниците 80 односно 78,43% сметаат дека носител за педагошко водење на надарените ученици треба да биде предметниот наставник кој за време на наставниот процес и надвор од него постојано комуницира со надарените и истите ги перцепира, разбира и се чувствува почестен и одговорен за нивниот напредок.

45 испитаници, односно, 44,12% за носители на педагошко водење ги сметаат стручни лица на научни институти и други работни институти кои може да ги воведат во основните аспекти на одредени научни области на повисоко ниво во однос на нивното тековно учење. Тие ги мотивираат надарените ученици да се определат за системна научна работа како и за идната професија.

20 испитаници, односно, 19,61% за носители ги сметаат другите предметни наставници од училиштето кои се активни учесници во процесот на работа со надарените ученици кои може да ги иницираат, мотивираат на креативна работа во различни проекти.

14 испитаници, односно, 13,72% ги сметаат за носители наставници од високо образовните институции – университети кои можат да ги воведат надарените ученици во различни научни домашни и меѓународни проекти кои ќе бидат и од корист за развојот на самото училиште.

Најмалку 5 испитаници 4,90% за носители ги сметаат наставниците од средните училишта кои можат да ги воведат учениците во значењето,

функцијата и улогата на средното училиште во кое работат.

Од квантитативните показатели од табела 12 се прифаќа осмата помошна хипотеза дека наставниците го сметаат за педагошки водач - носител на организираната работа со надарените ученици – предметниот наставник.

Училишната акцелерација е значаен модел на педагошко водење на надарените ученици кој обезбедува нивна оптимална шанса за забрзано напредување и завршување на задолжителното основно образование за пократок временски период. Овој модел е законски верифициран со Законот за основно образование од 2008 година, член 75.

Во овој контекст е и деветтата помошна хипотеза која гласи:

Наставниците смејат дека е потребно актуелизирање на училишната акцелерација како модел на педагошко водење кој овозможува забрзано напредување на надарените ученици.

Оваа хипотеза се толкува со помош на десеттото прашање од анкетниот лист – скалер.

10. Акцелерацијата како модел на педагошко водење на надарените ученици овозможува нивно забрзано напредување, ѝа зајќа неопходно е да се актуелизира: (Заокружете една алтернатива)

- a) се согласувам
- б) делумно се согласувам
- в) воопшто не се согласувам

Во овој контекст се проследуваат резултатите од табела 13.

Табела 13. Акцелерација модел на педагошко водење на надарените ученици

Акцелерација	f	%
а)се согласувам	58	56,86
б)делумно се согласувам	43	42,16
в)воопшто не се согласувам	1	0,98
В к у п н о :	102	100,00

Од 105 испитаници три испитаници не одговориле.

Поголемиот дел од испитаниците 58 односно, 56,86% се согласуваат акцелерацијата како модел на педагошко водење на надарените ученици неопходно е да се актуелизира.

43 испитаници – 42,16 делумно се согласуваат акцелерацијата да се актуелизира.

1 испитаник – односно, 0,98% воопшто не се согласува акцелерацијата да биде модел на педагошко водење на надарените ученици.

Од табелава, од резултатите може да се согледа прифаќање на деветтата хипотеза дека наставниците сметаат дека е потребно актуелизирање на училишната акцелерација како модел на педагошко водење кој овозможува забрзано напредување на надарените ученици.

Менторската настава е специфичен модел на педагошко водење на надарените ученици кој овозможува партнерска демократска комуникација помеѓу наставникот и истите. Наставникот со своите водствени вештини го воведува и насочува надарениот на истражувачка активност и забрзано совладување на поставените едукативни содржини од различни наставни предмети.

Визави ова следи и десеттата хипотеза

Наставниците сметаат дека менторската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици треба да се употребува во наставната практика.

Оваа хипотеза се анализира со помош на единаесеттото прашање од анкетниот лист – скалер.

11. Менторската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици е систем на насочување на истражувачките способности на овие, на за што треба: (Заокружете една алтернатива)

- a) да се употребува
- b) воопшто нема потреба
- v) немам определено мислење за што

Од табела 14 можат да се проследат добиените резултати за овој аспект.

Табела 14. Менторската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици

Менторска настава	f	%
а) да се употребува	77	74,76
б) воопшто нема потреба	1	0,97
в) немам определно мислење за тоа	25	24,27
В к у п н о :	103	100,00

Од 105 испитаници 2 испитаника не одговориле.

Од табелата 14 се гледа дека најголемиот дел од испитаниците 77 односно 74,76% сметаат дека менторската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици треба да се употребува. Ова е значаен податок со кој се согледува дека наставниците ја чувствуваат потребата од реализацијата на менторската настава. Тие го познаваат значењето на функционирањето на овој модел.

25 испитаници, односно 24,27% немаат определено мислење за употребата на менторската настава. Ова неопределено мислење се должи на недоволната информираност, незаинтересираност на наставниците за суштинската вредност и предност на менторската настава.

1 испитаник односно, 0,97% смета дека воопшто нема потреба да се употребува менторската настава. Овој испитаник нема позитивно мислење за функционирањето на менторската настава што може да се должи од неосознаеноста на суштинското значење на овој модел, како и демотивираност за дополнителна работа со надарените ученици.

Од табелираните показатели се констатира, прифаќа десеттата помошна хипотеза дека наставниците сметаат менторската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици треба да се употребува во наставната практика.

Разновидните дидактички форми се значајни модели на педагошко водење на надарените ученици. Дидактичките форми индивидуализирана работа, индивидуална, групна, парови, фронтална како модели имаат свое место и

функција во работата со надарените ученици. За да се утврди мислењето на наставниците која дидактичка форма е приоритетна како модел на педагошко водење на надарените ученици е и испитувањето на единаесеттата помошна хипотеза која гласи:

Наставниците сметаат дека најзначајна дидактичка форма како модел на педагошко водење на надарените ученици е индивидуализираната работа

Оваа хипотеза се толкува со помош на тринаесеттото прашање од анкетниот лист – скалер кое гласи:

13. Според Вашето мислење кои видови модели на педагошко водење на надарените ученици - дидактички форми на работата треба да преовладуваат (Оценете ги по степенот на значајност по нивниот редослед од 1 до 5, најзначајниот да се именува со бројот 1)

	група
	фронтална
	индивидуална
	работа во парови
	индивидуализирана работа

Во оваа смисла се проследуваат резултатите од табела 15

Табела 15. Дидактички форми како модели на педагошко водење на надарените ученици

Дидактички форми	ранг	f	N	%
група	4	46	95	48,42
фронтална	5	42	95	44,21
индивидуална	2	55	95	57,89
работа во парови	3	50	95	52,63
индивидуализирана работа	1	58	95	61,05

Од 105 испитаници 10 испитаници не одговориле.

Според 58 испитаници, односно 61,05% индивидуализираната работа ја рангирале на прво место и сметаат дека таа треба да преовладува како модел на педагошко водење на надарените ученици.

Според 55 испитаници, односно 57,89% индивидуалната работа ја рангирале на второ место по значајност.

Според 50 испитаници, односно 52,83% работата во парови ја рангирале на трето место.

46 испитаници, односно 48,42% групната форма на работа ја рангирале на четврто место.

42 испитаници, односно 44,21% фронталната форма на работа според значењето ја рангирале на петто место.

Според истакнативе табеларни резултати се согледува дека испитаниците најсоодветна форма ја сметаат индивидуализираната работа чија предност е почитување на индивидуалитетот на надарените ученици, односно почитување на нивните потреби и можности. Оваа форма создава услови за максимално развивање на нивните способности како и иницирање на нивно креативно процесуирање во наставата. Оваа дидактичка форма со негување на инвентивноста, оригиналноста и осетливоста за проблеми го влече напред развојот на надарените ученици. Со развивање на висок степен на самостојност на надарените ученици и истите се поттикнуваат на истражување на различни проблемски ситуации. Испитаниците ја сфаќаат соодветноста, предноста на индивидуализираната работа затоа и даваат примарно значење.

Според рангирањето се прифаќа единаесеттата помошна хипотеза која се однесува на наставниците кои сметаат дека најзначајна дидактичка форма како модел на педагошко водење на надарените ученици е индивидуализираната работа.

Наставните методи како модели на педагошко водење на надарените ученици означуваат плански, систематски организиран начин на работа на наставникот со овие ученици. Тие функционираат како адекватни начини за ефикасна комуникација на наставникот со надарените ученици. Наставните методи како составен дел на наставната работа на надарените ученици им овозможуваат оптимално развивање на нивните творечки способности.

Следствено на ова наставните методи со својот работен континуитет процесуираат применливост, апликативни апликации на развојност на креативните истражувачки вештини и компетенции на надарените ученици.

Со дефинираноста и истакнувањето на значајноста на наставните методи како модели на педагошко водење на надарените ученици следи дванаесеттата хипотеза

Наставниците смејат дека методите на самостојна работа со учебник и друг печатен текст како модел на педагошко водење треба да преовладува во работата со надарените ученици.

Оваа хипотеза може да се толкува со четиринаесеттото прашање од анкетниот лист - скалер кое гласи.

14. Според Вашето мислење кои методи на работа како модели на педагошко водење со надарените ученици треба да преовладуваат:
(Оценете ги по степенот на значајност)

Методи на работа	Не значајно	Малку значајно	Многу значајно
а. метод на разговор	1	2	3
б. метод на самостојна работа со учебник и друг печатен текст	1	2	3
в. метод на демонстрација	1	2	3
г. метод на лабораториска работа	1	2	3
д. метод на писмена и графичка работа	1	2	3
ѓ. метод на експериментирање	1	2	3

Во оваа насока се проследуваат резултатите од табела 16.

Табела 16 – Методи на работа како модели на педагошко водење

Методи на работа	Не значајно			Малку значајно			Многу значајно			M
	f	N	%	f	N	%	f	N	%	
Метод на разговор	5	95	5,26	36	95	37,89	54	95	56,85	2,51
Метод на самостојна работа со учебник и друг печатен текст	3	95	3,16	31	95	32,63	61	95	64,21	2,61
Метод на демонстрација	3	95	3,16	32	95	33,68	60	95	63,16	2,60
Метод на лабораториска работа	2	95	2,11	19	95	20,00	74	95	77,89	2,75
Метод на писмена и графичка работа	5	95	5,26	39	95	41,05	51	95	53,69	2,48
Метод на експериментирање	1	95	1,05	8	95	8,42	86	95	90,53	2,89

Од 105 испитаници 10 не одговориле на ова прашање.

Од табелава 16 се согледува дека 86 испитаници, односно 90,53% за многу значаен модел кој треба да преовладува во работата со надарените ученици го сметаат методот на експериментирање. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,89.

74 испитаници односно 77,89% за многу значаен модел во работата со надарените го сметаат методот на лабораториска работа. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,75.

61 испитаник, односно 64,21% за многу значаен модел го сметаат методот на самостојна работа со учебник и друг печатен текст. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,61.

60 испитаници, односно 63,16% методот на демонстрација го сметаат за многу значаен модел на педагошко водење. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,60.

54 испитаници, односно 56,85% методот на разговор го сметаат за многу значаен модел на педагошко водење на надарените ученици. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,51.

Најмалку – 51 испитаник од истражувањето, односно 53,69 % за многу

значаен го сметаат методот на писмена и графичка работа како модел на педагошко водење на надарените ученици. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,48.

Од изнесените емпириски податоци највисока аритметичка средина има методот на експериментирање, потоа следи методот на лабораториска работа, аналогно следи методот на самостојна работа со учебник и друг печатен текст. Најмала аритметичка средина има методот на писмена и графичка работа.

Од согледувањето на изнесените квантитативни показатели во кои методот на експериментирање е најзначаен модел на педагошко водење на надарените ученици и дванаесеттата помошна хипотеза во која се смета и приоритет се дава на методот на самостојна работа со учебник и друг печатен текст истата се отфрла, односно не се прифаќа.

Разновидните начини на индивидуализација како што се:

- проблемска настава
- заедничко планирање на наставникот и надарените ученици
- микронастава
- работа со компјутери
- мултимедијален пакет

се значајни модели на педагошко водење на надарените ученици. Овие начини на индивидуализација овозможуваат флексибилен стил на работа на наставникот кој го поттикнува развојот напред на надарените ученици. Секој начин на индивидуализација си има свои едукативни импликации за функционален напредок и надградување на надарените ученици.

Во оваа смисла процесуира и дванаесеттата помошна хипотеза

Наставничките ја сметат проблемската настава како најзначаен модел на педагошко водење на надарените ученици.

Оваа хипотеза се анализира со помош на добиените податоци од петнаесеттото прашање од анкетниот лист - скалер кое гласи:

15. Според Вашето мислење кои начини на индивидуализација на наставата како модели на педагошко водење на надарените ученици се особено значајни: (Оценете ги по степенот на значајност)

	Начини на индивидуализација на наставата	Не значајно	Малку значајно	Многу значајно
а.	заседничко планирање на наставникот и надарените ученици	1	2	3
б.	проблемска настава	1	2	3
в.	микронастава	1	2	3
г.	работа со компјутери	1	2	3
д.	мултимедијален пакет	1	2	3

Во овој контекст се проследуваат резултатите од табела 17

Табела 17. Начини на индивидуализација на наставата како модели на педагошко водење на надарените ученици

Начини на индивидуализација	Не значајно			Малку значајно			Многу значајно			M
	f	N	%	f	N	%	f	N	%	
заседничко планирање на наставникот и надарените ученици	1	96	1,04	30	96	31,25	65	96	67,70	2,66
проблемска настава	1	96	1,04	24	96	25,00	71	96	73,96	2,73
микронастава	3	96	3,12	48	96	50,00	45	96	46,88	2,43
работа со компјутери	1	96	1,04	27	96	28,12	68	96	70,83	2,69
мултимедијален пакет	2	96	2,08	32	96	33,34	62	96	64,58	2,62

Од 105 испитаници 9 испитаници не одговориле на ова прашање.

Од табелата 17 може да се согледа дека 71 испитаник, односно 73,96% сметаат дека многу значајна како начин на индивидуализација на наставата и како модел на педагошко водење на надарените ученици е проблемската настава. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,73.

68 испитаници, односно 70,83% сметаат дека многу значаен начин на

индивидуализација е работата со компјутери. За овој показател аритметичката средина е 2,69.

65 испитаници, односно 67,70% сметаат дека многу значајно е заедничкото планирање на наставникот и надарените ученици како модел на педагошко водење на овие ученици. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,66.

62 испитаници, односно 64,58% го сметаат за многу значаен мултимедијалниот пакет како начин на индивидуализација. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,62%

45 испитаници, односно 46,88% ја сметаат микро наставата за значаен модел на педагошко водење на надарените ученици. За овој показател аритметичката средина изнесува 2,43.

Од истакнативе емпириски показатели највисока аритметичка средина има проблемската настава, а најниска микро наставата. Од овие податоци може да се согледа дека проблемската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици испитаниците го сметаат за најзначаен кој треба да се користи во работата со оваа категорија ученици.

Од истакнативе резултати може да се прифати тринаесеттата помошна хипотеза дека наставниците ја сметаат проблемската настава како најзначаен модел на педагошко водење на надарените ученици.

Подготвеноста на наставникот за работа со надарените ученици е негова најзначајна, односно функционална едукативна компетентност. Наставникот треба да биде темелно, системно подготвен во работата со оваа категорија ученици. Подготовката на наставникот треба да има перманентен процесуален тек. Без подготвеност на наставникот нема успешна работа со надарените ученици.

Во оваа смисла следи испитување на четиринаесеттата помошна хипотеза

Наставниците сметаат дека не се доволно подготвени за работата со надарените ученици.

Оваа хипотеза се толкува со помош на резултатите од дванаесеттото прашање од анкетниот лист скалерот кое гласи:

**12. Сметате ли дека сѐе подготвени за работа со надарените ученици:
(Закружете една алтернатива)**

- a) *најолно подготвен*
- б) *подготвен*
- в) *недоволно подготвен*
- џ) *целосно неподготвен*

Во понатамошниот тек на интерпетацијата на резултатите се проследува, анализира табела 18.

Табела 18 – Подготвеност на наставникот за работа со надарените ученици

Подготвеност на наставникот	f	%
а)наполно подготвен	7	6,73
б)подготвен	36	34,62
в)недоволно подготвен	48	46,15
г)целосно неподготвен	13	12,50
В к у п н о:	104	100,00

Од 105 испитаници еден испитаник не одговорил.

48 испитаници, односно 46,15% сметаат дека недоволно се подготвени за работа со надарените ученици.

36 испитаници, односно 34,62% сметаат дека се подготвени за работа со надарените ученици.

13 испитаници, односно 12,50% сметаат дека целосно се неподготвени за работа со надарените ученици.

7 испитаници, односно 6,73% сметаат дека се наполно подготвени за работа со надарените ученици.

Од емпириските показатели се согледува дека најголем број испитаници сметаат дека се недоволно подготвени за работа со надарените ученици. Тоа е како последица на недоволната едуцираност, недоволната острученост, обученост за сложената комплексна работа со надарените ученици. Тоа се должи и на недоволното практично искуство во работата со оваа категорија ученици,

како и преголемата фокусираност и поддршка на просечниот ученик.

Во оваа смисла, следствено на овие емпириски показатели се прифаќа четиринаесеттата помошна хипотеза дека наставниците сметаат дека не се доволно подготвени за работа со надарените ученици.

Наставникот во работата со надарените ученици стекнува педагошко искуство кое му овозможува одреден степен на задоволство.

Во оваа насока е испитувањето на петнаесеттата помошна хипотеза која гласи

Наставниците не се задоволни од работата со надарените ученици.

Во насока на толкување на оваа помошна хипотеза се користат резултатите добиени од шеснаесетото прашање од анкетниот лист – скалерот.

16. Доколку сѐ учествувале во изведувањето на работата со надарените ученици какви се Вашите досегашни искуства: (Заокружете една алтернатива)

- a) многу задоволен
- б) задоволен
- в) малку задоволен
- г) незадоволен

Во оваа смисла, за овој аспект се проследуваат, анализираат резултатите од табела 19.

Табела 19. Досегашни искуства на наставниците со надарените ученици

Досегашни искуства на наставниците	F	%
а)многу задоволен	8	11,27
б)задоволен	21	29,58
в)малку задоволен	33	46,48
г)незадоволен	9	12,67
В к у п н о:	71	100,00

Од 105 испитаници 34 испитаници не одговориле на ова прашање.

33 испитаници, односно 46,48% сметаат дека се малку задоволни во работата со надарените ученици.

21 испитаник односно 29,58% сметаат дека се задоволни во работата со надарените ученици.

9 испитаници, односно 12,67% се незадоволни во работата со надарените ученици.

8 испитаници, односно 11,27% се многу задоволни од работата со надарените ученици.

Од овие показатели се согледува дека мал број на испитаници се многу задоволни и мал број испитаници се незадоволни од работата со надарените ученици. Поголем број испитаници се малку задоволни од работата со надарените ученици. Тоа може да се должи на недоволната едуцираност и сознанија за значењето и третманот на работа со надарените ученици. Недоволната едукативна информираност и оспособеност за овој педагошки проблем влијае и на квалитетот, ефектите на работата со надарените ученици. Малата незадоволност е последица и на недоволната мотивираност за дополнителна работа. Од овие показатели не се прифаќа петнаесеттата помошна хипотеза дека наставниците не се задоволни од работата со надарените ученици.

Во понатамошниот процесуален тек на интерпретацијата на резултатите од ова значајно истражување се проследуваат отворените прашања 17 а, б и 18 прашање од анкетниот лист – скалер.

17. а) До колку сѐе задоволен, објаснете зошто:

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

На ова отворено прашање 39 испитаници односно, 31,14% одговориле. Во оваа насока се проследуваат некои од нивните мислења.

- со надарените ученици имам постигнато солидни резултати и успех. Премногу сум задоволен од нивната работа, а исто така се задоволни и нивните родители;
- задоволна сум поради потенцијалот на надарените ученици кои учат брзо, лесно, совладуваат повеќе поими и факти за помал временски период. Тие се иницијативни и посамостојни во учењето;
- оваа категорија ученици постигнуваат подобри резултати, има позитивна повратна информација од нив. Тие самостојно доаѓаат до сознанија и заклучоци, инвентивни се, оригинални се во идеите, се љубопитни, склони се кон истражување, а исто така имаат високо ниво на аспирација;
- брзиот напредок на надарените ученици и нивното освојување на награди ги прави задоволни сите што комуницираат со нив;
- при тестирање надарените ученици постигнуваат повисоки резултати. Тие на учество на натпревари освојуваат награди и пофалби;
- успехот на надарените ученици како мене како наставник ме охрабрува при што со нив ефикасно се договорам и комуницирам за одредена тема или проблем;
- работата со надарените ученици за мене како наставник е вистински предизвик и одговорност. Тие предлагаат различни теми за работа и дискусија при што тие стекнуваат повеќе знаења, а стекнатите ги прошируваат;
- надарените ученици преку соработка со наставникот учат, да истражуваат, користат стручна литература, перманентно следат медиуми, а во последно време преку ИКТ правилно го користат интернетот;
- сметам дека многу е значајно да се негуваат и развиваат способностите кај оваа категорија ученици. Работата со нив е взаемен однос и процес на обостран развој во кој јас како наставник се чувствувам уште посполнета, позадоволна што сум овозможила развој на надарен ученик, да ги поттикнувам неговите креативни способности
- во работата со надарениот ученик кој постепено се надградува добива трајни знаења;
- надарениот ученик позитивно делува и на другите ученици;
- работата со надарените ученици ми причинува посебно задоволство како

наставник. Со нив може да се дискутира на повисоко ниво за разлика од останатите ученици. Нивното однесување е културно, со посебна почит кон наставникот;

- задоволство е да се работи со надарениот ученик, го следам постојано неговиот напредок, активност, интереси, желби, самосознавање, поширок поглед на светот, стекнување на широко образовно и културно ниво;
- овие ученици учествуваат на различни конкурси, манифестации, натпревари организирани од локалната заедница;
- работам со надарените ученици во рамките на редовната настава преку индивидуализирана форма, додатни домашни активности и од резултатите сум задоволна;
- обострано задоволство имам со надарениот ученик. Максимално се посветувам како ментор во водењето на неговиот развој;
- со надарениот ученик реализирам индивидуална додатна работа при што е зголемен неговиот интерес за нови знаења, истражување и решавање на проблемски задачи. Во оваа смисла е забележителна неговата самостојност, креативност, критичност и постигнатите резултати на учество на натпревари;
- овие ученици покажуваат зголемен интерес за учење на часот и на воннаставни активности со учество на натпревари добиваат награди, пофалници;
- надарените ученици имаат голема мотивација и работата со нив претставува успех за наставникот;

Седумнаесеттото отворено прашање под б од анкетниот лист – скалер гласи:

17. б) До колку не сѐе задоволен, објаснете зошто:

<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

На ова отворено прашање одговориле само 20 испитаници, односно 19,05%. Во овој контекст се истакнуваат некои од нивните мислења:

- немање доволно време, средства, услови за работа со надарените ученици;
- преобемноста на наставната програма не дозволува временски надарениот ученик повеќе да се посвети на додатните активности со својот предметен наставник;
- не сум задоволна зошто во одделенската настава не се воведени додатни часови за работа со надарените ученици и соработката помеѓу наставникот и Бирото за развој на образованието е многу мала;
- за работа со надарените ученици треба да има програма, како и поголема нагледност при работата со нив;
- нема доволно стручна литература за работа со надарените ученици;
- условите во училиштето не задоволуваат доволно за работа со надарените ученици;

Последното 18 прашање од анкетниот лист – скалер гласи:

<p>18. Доколку сметате дека работата со надарените ученици недоволно се применува во нашите училишта, наведете некои од причините за тоа:</p> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
--

На ова отворено прашање одговориле 47 испитаници односно 44,76%.

Во оваа насока се истакнуваат некои од нивните мислења:

- како причина за недоволна работа со надарените ученици е недостиг на услови – лабораториски материјали за експериментирање;
- недостиг на соодветни посебни програми;
- недостиг на соработка со стручни лица;
- потребно е многу време за подготовка на наставникот за работа со надарените ученици;

- преголемиот број на часови ги оптеретуваат надарените ученици да се работи додатно со нив;
- потребни се посебни паралелки за надарените ученици, каде би им се овозможил побрз напредок, како и поквалитетно образование;
- недоволна мотивираност и ангажираност на наставниците за работа со надарените ученици;
- недостиг на литература – енциклопедии за работа со овие ученици;
- во училиштето треба да има ментор-педагог, психолог, одделенски наставник, предметен наставник кој ќе ги поттикнува наставниците за работа и следење на оваа категорија ученици;
- големиот број на ученици во паралелката оневозможува доволно наставникот да посвети внимание на надарените ученици;
- немање слободни училници за работа со нив;
- наставниците не се доволно обучени за идентификација на овие ученици;
- не постои институт за следење и работа со надарените ученици;
- за работа со надарените ученици потребно е да работат специјализирани наставници;
- потребно е да се организираат обуки, семинари за наставниците за работа со надарените ученици.

Во процесуалниот тек на интерпретацијата на резултатите се истакнуваат и резултатите од интервјуираните наставници за аспектите за работа и моделите на педагошко водење на надарените ученици. Резултатите од *пројџектолот на интервју* го збогатува истражувањето со квалитативни сознанија за оваа проблематика.

Првото прашање од протоколот на интервју гласи:

1. Кои ученици (ученички) во одделението, во кое сте вие одделенски раководител спаѓаат во категоријата надарени ученици, без разлика на нивниот училишен успех?

Повеќето испитаници 87 – 82,46% од 105 испитаника одредија два надарени ученика во нивната паралелка и ги истакнаа следниве значајни сегменти:

- надарените ученици се оние кои имаат желба за знаења, кои се оригинални, упорни, здраво расудуваат, креативни се, извршуваат задачи од релативно високо ниво, заклучуваат и сл. ;
- ученици кои имаат самоиницијатива за повеќе учење кон одредени предмети;
- ученици кои редовно ги исполнуваат своите задачи, имаат интерес за многу работи, љубопитни се, сакаат да истражуваат;
- самостојно решаваат проблемска ситуација, имаат широки знаења;
- покажуваат посебна љубопитност кон странските јазици;
- лесно ги совладуваат предвидените наставни содржини, ги надминуваат барањата од наставната програма по определен наставен предмет;
- ученици кои имаат развиена внатрешна мотивација;
- ученици кои заинтересирано користат додатна литература, активно се вклучени во истражувања;
- ученици кои успешно решаваат сложени математички проблеми на кои тешко можат да ги решат другите ученици;
- ученици кои вешто моделираат, проектираат модели;
- ученици кои имаат многу јака перцепција, логичко размислување и способност за помнење;
- ученик посебно музичко надарен, а успехот му е многу добар;
- ученици кои отскокнуваат од другите со своите афинитети и се многу креативни
- ученици кои постигнуваат високи резултати пред генерацијата.

Второто прашање од протоколот на интервјуто гласи:

2. Врз основа на што го мислите тоа?

За ова прашање се истакнуваат одредени одговори на испитаниците:

- надарените ученици се разликуваат од другите ученици според мислењето, расудувањето, заклучувањето, креативноста;
- исполнуваат точност во работата, високо развиено усно се изразуваат и секогаш се многу понапред со знаењето од она на што се работи по наставниот предмет;

- многу се љубопитни, склони кон истражувања, самостојно работат;
- многу се активни на часот;
- имаат убав стил на пишување, интерес секогаш да се знае и повеќе да се научи;
- секогаш се подготвени да одговараат на барањата базирани со исцрпни образложенија, нудат решенија за проблемски логички задачи;
- секогаш се подготвени да одговараат на прашања кои не се дадени во учебникот и бараат воннаставна ангажираност;
- се водат од мотивот за знаења, а не се добиени одлични оценки;
- користат енциклопедии;
- надарен ученик има освоено прва награда на ниво на град и држава за модел автомобил по предметот техничко образование;
- читаат многу книги, имаат високо развиена говорна култура;
- успешно ги исполнуваат секојдневните активности во наставата, воннаставната активност и учествуваат на натпревари;
- користи и други извори на информации од наставниот предмет биологија;
- учество на балетски и музички проекти – претстави, на меѓународни натпревари, освоени награди и признанија, успешна изработка на проектни задачи;
- креативна изработка на часот по ликовно образование;
- покажуваат особен интерес, поставуваат додатни прашања, користат додатна литература.

Третото прашање од протоколот за интервју гласи:

3. Кои ученици во одделението изразуваат најмногу необични, фантастични идеи?

На ова прашање повеќе наставници, 79 - испитаници, односно 75,24% одговорија дека во нивното одделение се среќаваат по два до три ученика кои изразуваат најмногу необични, фантастични идеи. Во оваа смисла се истакнуваат одредени одговори од испитаниците:

- надарени ученици кои изразуваат најмногу необични фантастични идеи имаат големи интереси, мотиви, желба без разлика на успехот во училиштето;
- ученици кои имаат посебно развиена фантазија, логички размислуваат и способност за стекнување знаења кои ќе ги применуваат во секојдневниот живот;
- необични, фантастични идеи имаат високо креативните ученици;
- ученици кои имаат богат речник и многу прочитани книги;
- ученици кои имаат бујна, богата и неостварлива фантазија;
- ученици кои постојано истражуваат, читаат енциклопедии;
- ученици кои се поистоветуваат со личностите од научно-фантастичните филмови, видео игрите, авантуристичките романи;
- енергичните ученици се необични фантазери, во секој момент подготвено се снаоѓаат;
- добрите ученици по успех имаат фантастични идеи;
- потемпераментните ученици изразуваат необични фантастични идеи;
- поживите, поактивни ученици имаат необични, фантастични идеи;
- ученици кои имаат сопствени ставови, мислења и можат истите да ги објаснат, креативни се по секој предмет,
- оние ученици кои гледаат различни емисии за нивната возраст на пример, каналот Дискавери;
- ученици кои се со повисоко ниво на интелигенција;
- оние ученици кои повеќе слободното време го поминуваат со повозрасните;
- ученици со голем фонд на знаења за многу поголема возраст од нив;
- еден наставник од четврто одделение одговори дека нема ученици во неговото одделение кои изразуваат фантастични идеи, повеќето ги оценува како реалисти од мали нозе;
- десет наставници одговорија дека немаат искуство со ученици од одделението кои изразуваат најмногу необични, фантастични идеи;

Четврто прашање од протоколот на интервју гласи:

4. На кои надарени ученици потребно е да се изврши училишна акцелерација како модел на педагошко водење?

На ова прашање повеќето наставници 65 односно 61,90% сметаат два ученика од нивното одделение треба училишно да акцелерираат. Во овој контекст се истакнуваат одредени нивни мислења:

- училишна акцелерација да се изврши на оние ученици кои имаат натпросечни потенцијали и развиени креативни вештини за побрзо напредување во училиштето;
- ученици со голем фонд на знаење по различни предмети на кои им е досадно на часот;
- учениците кои покажуваат надареност кон повеќе образовни области;
- ученици кои поседуваат понапредни знаења и способности предвидени за наредното одделение;
- училишната акцелерација се однесува на ученици со голем број на интереси надвор од наставните програми;
- ученици кои се истакнуваат со поголем интерес да научат повеќе;
- учениците кои се издвојуваат повеќе од другите ученици;
- на посебно надарените им треба поголема стимулација;
- учениците кои покажуваат натпросечни резултати од по сите области;
- ученици кои успешно ги совладуваат природните науки;
- еден наставник смета дека нема потреба од училишна акцелерација, надарените ученици се вклопени со другите ученици, добро ги познава и за нив има повисоки барања;
- осум наставници сметаат дека нема такви ученици за кои треба да се изврши училишна акцелерација.

Петото прашање од протоколот на интервју гласи:

5. На кои надарени ученици им е потребно вклучување во моделот на педагошко водење – додатна настава?

Повеќето испитани наставници 83 односно 79,05% сметаат дека треба на два надарени ученика од нивната паралелка им е потребно вклучување во моделот на педагошкото водење – додатна настава.

Во оваа насока се проследуваат мислењата на наставниците за овој аспект. Поголемиот дел на испитаниците во додатната настава се вклучуваат:

- надарени ученици кои покажуваат посебен интерес и изразити способности по одделни воспитно-образовни подрачја;
- ученици кои со леснотија и брзо ги совладуваат предвидените наставни содржини и покажуваат поголема љубопитност кон нови повисоки образовни цели;
- во додатната настава со надарените ученици потребно е индивидуално да се работи;
- ученици кои покажуваат високи резултати;
- овој вид на настава им треба на ученици кои брзо ги завршуваат редовните задолженија и им е здодевно на часовите;
- ученици кои сакаат да истражуваат во делот на природните науки;
- ученици кои изразуваат, покажуваат посебно интересирање за историјата како предмет и како наука;
- на ученици кои имаат голем коефициент на интелигенција им е потребна додатна едукација;
- ученици кои покажуваат подобри резултати од останатите и им е препознатливо, им се познати содржините што се работат на часот;
- учениците кои сакаат да ги прошируваат своите знаења се пољубопитни, поупорни, истрајни.

Шестото прашање од протоколот на интервју гласи:

6. На кои ученици, кои сметате дека се надарени, им е потребно вклучување во моделот на педагошко водење – слободни активности во училиштето и надвор од него?

Од испитаните наставници 86 односно 81,90% сметаат дека по два надарени ученика од нивната паралелка треба да се вклучи во моделот на педагошко водење – слободни активности во училиштето и надвор од него.

Во овој контекст се истакнуваат одредени ставови на испитаниците за овој значаен аспект. Слободни активности посетуваат:

- ученици кои ги развиваат постојните и создаваат нови интереси, ги продлабочуваат знаењата, творечките способности, спортските и психомоторните способности;
- ученици кои доброволно се пријавуваат за да ги прошират своите знаења;
- ученици кои имаат креативни идеи;
- ученици кои заинтересирано креативно соработуваат во група, изработуваат проекти, успешно ги реализираат вонучилишните активности;
- ученици отворени и спремни за соработка со наставникот и со учениците;
- ученици кои постигнуваат високи резултати во училиштето и вон него;
- ученици кои посетуваат слободни активности вон училиштето како на пример музичко училиште, играорна, спорт, странски јазик;
- ученици кои се вклучени во ритмичка секција при што имаат осет за музика, чувство за ритам, подвижност и ја восприемаат и ја доживуваат музиката;

Седмото прашање од протоколот на интервју гласи:

7. На кои ученици им е потребен моделот на педагошко водење – менторски систем на настава?

Од испитаните наставници 93 односно 88,57% сметаат дека на еден надарен ученик од паралелката му е потребен моделот на педагошко водење – менторски систем на настава.

Во оваа смисла ги истакнуваме следниве нивни ставови.

Менторски систем на настава е потребен за:

- ученици кои се подготвуваат за натпревари;
- ученици со кои се применува методот на експеримент и истражувачка работа;
- на ученици кои им е потребно учење за наредно одделение, по напредно ниво;

- на ученици кои максимално се посветуваат на одредена научна област, како и на одреден спорт;
- учениците кои се подготвуваат за регионални и државни натпревари;
- ученици кои имаат солидно ниво на соработка на релација наставник – ученик;
- ученици кои покажуваат склоност кон ликовно творење;
- ученици кои ги подготвува наставникот за идно определување;
- ученици кои покажуваат разновидни интереси и желба за учење;
- ученици кои имаат континуирано натпросечни продлабочени знаења.

Осмото прашање од протоколот на интервју гласи:

8. Колку одделните модели на педагошко водење се применуваат во Вашето училиште?

На ова отворено прашање 46 односно 43,81% одговорија дека во нивното училиште се применуваат следниве модели на педагошко водење – додатна настава и слободни училишни активности.

59 односно 56,19% испитаници се искажаа дека одделни модели на педагошко водење многу ретко се применуваат како што е додатната настава и слободните активности.

Деветтото прашање од протоколот на интервју гласи:

9. Според степенот на омиленоста на учениците во одделението на кое од петте места се надарените ученици:

- многу се омилени;
- омилени;
- ни омилени, ни неомилени;
- не се омилени;
- воопшто не се омилени.

Резултатите од ова значајно прашање можат да се видат од табелата 20

Табела 20 – Степени на омиленост на надарените ученици

степен на омиленост	f	%
многу се омилени	15	14,29
омилени	52	49,52
ни омилени, ни неомилени	26	24,76
не се омилени	12	11,43
воопшто не се омилени	/	/
В к у п н о:	105	100,00

Од табелата 20 се гледа:

52 односно, 49,52% од испитаниците сметаат дека надарените ученици се омилени.

15 односно, 14,29% сметаат дека надарените ученици се многу омилени.

26 односно, 24,76% сметаат дека надарените ученици се ни омилени, ни неомилени.

12 односно 11,43% сметаат дека надарените ученици се недоволно омилени.

Ниеден испитаник не смета дека надарените ученици воопшто не се омилени.

Според анализата на табелата може да се потврди фактот дека надарените ученици во одделението се прифатени, омилени и од наставникот и од учениците.

Креативноста е егзистенцијална потреба, основа на наставникот во работата со надарените ученици. Наставникот со својот необичен, оригинален стил на работа квалитетно ја планира, програмира, организира, реализира и вреднува работата со надарените ученици. Креативниот наставник умее да воспостави оптимална динамична комуникација со надарените. Секој организиран наставен час со овие ученици му е осмислен, разновиден при што ги заинтересува и внатрешно мотивира надарените ученици да ги извршуваат поставените активности, задачи по пат на креативно учење со цел проширување и продлабочување на знаењата, како и откривање нови знаења. За оваа значајна мултидимензионална проблематика неопходно е наставникот да има позитивни ставови за креативноста како основна парадигма во работата со надарените ученици.

Во овој контекст е и процесуирањето на шеснаесеттиата помошна хипотеза која гласи:

Наставниците имаат позитивни ставови за креативноста како основа за работта со надарените ученици

Оваа хипотеза се проучува, анализира со помош на тестот на творечки ставови.

Врз основа на резултатите се доби аритметичка средина $M=59,58$ и стандардна девијација $e = 5,81$.

Врз основа на овие квантитативни показатели се констатира дека групата испитаници е хомогена, односно има приближно слични ставови. Во насока на проучување на степените на креативност може да се види табела број 21.

Табела 21- Степени на креативност

Степени на креативност	f	%
Некреативен	-	-
потпросечно креативен	-	-
просечно креативен	41	39,05
натпросечно креативен	63	60,00
високо креативен	1	0,95
исклучиво високо креативен	-	-
В к у п н о:	105	100,00

Според одговорите на разновидните 49 тврдења од тестот на творечки ставови 63 односно 60,00% од испитаниците се натпросечно креативни.

41 односно 39,05% се просечно креативни, а само еден испитаник 0,95% е високо креативен.

Со овие две категории на степени на креативност може да се потврди дека наставниците може поотворено, пофлексибилно да ги прифаќаат и работат преку моделите на педагошко водење со надарените ученици.

Од 50-то тврдење на тестот на творечки ставови од резултатите се имплицирани две табели.

Табела 22– Особини на личност оценети со 2 бода

Особини	f	N	%	R
енергичен	37	105	35,23	1
оригинален	30	105	28,57	5
добро согледува	31	105	29,52	4
истраен	35	105	33,33	2
разбирлив	17	105	16,19	8
инновативен	15	105	14,28	10
многу се труди	4	105	3,80	14
воодушевен	/	/	/	16
предаден	1	105	0,95	15
снаодлив	16	105	15,23	9
независен	25	105	23,80	7
ентузијаст	8	105	7,62	13
храбар	11	105	10,47	11
љубопитен	27	105	25,71	6
динамичен	9	105	8,57	12
флексибилен	33	105	31,43	3

Од приложената табела одредени особини на личноста имаат мотивациски карактеристики, а други особини имаат когнитивни карактеристики.

37 испитаника, односно 35,23% ја сметаат особината енергичен како мотивациска карактеристика и е рангирана на прво место.

35 испитаници, односно 33,33% ја сметаат за значајна особината истраен која е мотивациска карактеристика и е рангирана на второ место.

33 испитаници, односно 31,43% за значајна ја сметаат особината флексибилен и кој е когнитивна карактеристика и е рангирано на трето место.

31 испитаник, односно 29,52% ја сметаат за значајна особината добро согледува која е когнитивна карактеристика, а е рангирана на четврто место.

30 испитаници, односно 28,57% ја сметаат за значајна особината оригинален која е когнитивна карактеристика и е рангирана на петто место.

27 испитаници, односно 25,71% ја сметаат за значајна особината

љубопитен која е мотивациска карактеристика и е рангирана на шесто место.

25 испитаници, односно 23,80% ја сметаат за значајна особината независен која е мотивациска карактеристика и е рангирана на седмо место.

17 испитаници, односно 16,19% ја сметаат за значајна особина разбирлив која е когнитивна карактеристика и е рангирана на осмо место.

16 испитаници, односно 15,23% ја сметаат за значајна особината снаодлив која е когнитивна карактеристика и е рангирана на деветто место.

15 испитаници, односно 14,28% за креативно однесување ја сметаат за значајна особината иновативен која е когнитивна карактеристика и е рангирана на десетто место.

11 испитаници, односно 10,47 проценти ја сметаат за значајна особината храбар која е мотивациска карактеристика и е рангирана на единаесетто место.

9 испитаници, односно 8,57% ја сметаат за значајна особината динамичен која е мотивациска карактеристика и е рангирана на дванаесетто место.

8 испитаници, односно 7,62% ја сметаат за значајна особината ентузијаст која е мотивациска карактеристика и е рангирана на тринаесетто место.

4 испитаници, односно 3,80% ја сметаат за значајна особината многу се грижи која е мотивациска карактеристика и е рангирана на четринаесетто место.

1 испитаник, односно 0,95% ја смета за значајна особината предаден која е мотивациска карактеристика и е рангирана на петнаесетто место.

Ниеден испитаник не ја истакнал за значајна особината воодушевен која е мотивациска карактеристика и е на последното шеснаесетто место.

Од приложенава табела 22 се забележува дека прв ранг по значајност има особината енергичен што означува поседување висок степен на енергија за извршување одредени задачи, активности. Втора рангирана особина е особината истраен што имплицира високо ниво на истрајување во решавањето на поставените задачи, обврски. На последното место без бодови е особината воодушевен што претпоставува дека оваа особина на испитаниците не им е значајна.

Во понатамошниот тек на интерпретацијата на резултатите се проследува табела број 23.

Табела 23 – Особини на личност оценети со 1 бод

Особини	f	N	%	R
со отворено мислење	42	105	40,00	1
самосвесен	6	105	5,71	5
неформален	1	105	0,95	8
жив, палав	4	105	3,81	6
одлучен	11	105	10,48	4
насочен напред	19	105	18,09	2
темелен	16	105	15,23	3
немирен	3	105	2,86	7

Од табелата 23 се согледува дека 42 испитаници, односно 40,00% ја сметаат за значајна особината со отворено мислење која е когнитивна карактеристика и е рангирана на прво место.

19 испитаници, односно 18,09% за значајна ја сметаат особината насочен напред која е мотивациска карактеристика и е рангирана на второ место.

16 испитаници, односно 15,23% за значајна ја сметаат особината темелен која е когнитивна карактеристика и е рангирана на трето место.

11 испитаници, односно 10,48% за значајна ја сметаат особината одлучен која е мотивациска карактеристика и е рангирана на четврто место.

6 испитаници, односно 5,71% ја сметаат за значајна особината самосвесен која е мотивациска карактеристика и е рангирана на петто место.

4 испитаници, односно 3,81% ја сметаат за значајна особината жив, палав која е мотивациска карактеристика и е рангирана на шесто место.

3 испитаници, односно 2,86% ја сметаат за значајна особината немирен која е мотивациска карактеристика и е рангирана на седмо место.

1 испитаник, односно 0,95% ја смета за значајна особината неформален како когнитивна карактеристика и е рангирана на последно осмо место.

Од табелава 23 се согледува дека по значајност прва е рангирана особината со отворено мислење која имплицира функционирање на дивергентното мислење која го иницира и развива креативното однесување на личноста. На последно место е рангирана особината неформален која за

испитаниците нема големо значење.

Од квантитативните показатели се утврдува дека испитаниците имаат просечни и натпросечни креативни ставови, а со тоа и фактот за одбирање особини кои ја олицетворуваат креативноста и нејзиниот степен имплицираат отворени можности, видокруг за работа и поддршка на оваа значајна категорија ученици – надарените.

На овој начин се прифаќа шеснаесеттата помошна хипотеза дека наставниците имаат позитивни ставови за креативноста како основа за работа со надарените ученици.

Врз основа на повеќето прифатени помошни хипотези како на пример, прва, втора, трета, четврта, петта, седма, осма, деветта, десетта, единаесетта, тринаесетта, четрнаесетта, шеснаесетта се прифаќа, се потврдува генералната хипотеза дека *наставниците имаат позитивен однос кон зржата и работата со надарените ученици.*

IV. ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА

1. Наставниците ја познаваат разновидната дефинираност на поимот надарени ученици во насока на аспектите:

- континуиран одличен успех
- особини кои овозможуваат во едно или повеќе подрачја на активност постигнување високи натпросечни резултати
- високо развиени општи интелектуални способности
- високи развиени специфични способности
- победување на натпревари, олимпијади на знаења

Од емпириските резултати се согледува дека најсеопфатна дефинираност е поседувањето особини со кои во едно или повеќе подрачја на активност постигнуваат високи натпросечни резултати.

Останатите дефинираности се интегрален дел на оваа значајна комплексна поливалентна проблематика, развојно едукативна поддршка на надарените ученици.

2. Посебната работа со надарените ученици дава поголема шанса за оптимален прогресивен напредок на надарените ученици. Посебната работа ги мотивира надарените самостојно креативно да учат и работат, односно со тенденција за активно самообразование за врвни успеси. Висок е нумеричкиот показател 89, односно 86,41% од 103 испитаници сметаат дека со надарените ученици треба посебно да се работи. Со овој значаен податок испитаниците го сфатиле значењето и предноста на посебната работа со надарените ученици.

3. Надарените ученици поседуваат различни карактеристики кои ги изразуваат со своето однесување во наставниот процес и надвор од него. Нивни значајни карактеристики кои во истражувањето се рангирани како на пример:

Прв ранг: способност за применување стекнатите знаења и творечки користење во нови ситуации.

Втор ранг: учат брзо и лесно, без принуда

Трет ранг: иницијативни се, самостојни, критични

Четврт ранг: склони се кон истражувања

Петти ранг: способност да ги користат креативните вештини

Шести ранг: продуцираат оригинални идеи

Седми ранг: способност за планирање и организација на работата

Осми ранг: интелектуално се љубопитни и незадоволни

Деветти ранг: високо ниво на аспирација

Десетти ранг: способност за поставување на хипотези

Единаесетти ранг: богатство на речникот и високо ниво на говорна развиеност

Значајно е наставниците да ги познаваат повеќето карактеристики на надарените ученици како основа за работа со нив. Во оваа насока емпириските показатели го потврдуваат овој значаен факт. Следствено на ова за понатамошно развивање на одделните карактеристики на надарените наставникот организира различни модели на педагошко водење со цел нивно оптимално стимулирање за постигнување големи успеси.

4. Додатната настава е апликативен модел на педагошко водење на надарените ученици кој е и законски верифициран (Закон за изменување и дополнување на Законот на основно образование 2011, член 3, член 4, страна 2–3).

Додатната настава дава можност надарените ученици да совладаат попроширени и продлабочени едукативни содржини кои ги надминуваат рамките на постојните наставни програми на соодветните наставни предмети, при што се создаваат трансфербилни знаења. Овој вид настава како модел овозможува интензивно, систематско, планско водење на оптималниот развој на надарените. За успешно функционирање на додатната настава примарен услов е имплементирањето на процесната дијагностика која означува континуиран и отворен едукативен процес на препознавање, откривање, идентификување, следење и вреднување на надарените ученици. Во оваа смисла претходи познавањето на карактеристиките на надарените ученици од страна на наставникот кој го реализира овој модел на педагошко водење.

Од емпириските показатели на овој труд – 58 односно 69,05% сметаат дека додатната настава има највисок степен на зачестеност на реализација како модел на педагошко водење. Наставниците го познаваат и прифаќаат овој модел како најзначаен и најчест со висока апликативна вредност.

5. Слободните ученички активности како модел на педагошко водење на надарените ученици се составен дел на организацијата на современото основно училиште. Овој вид значајни активности се организираат во слободното време на

надарените ученици засновани на нивните интереси и слободен избор и по пат на самостојна работа ги прошируваат знаењата и ги развиваат своите творечки способности, креативниот стил.

Слободните ученички активности се законски верифицирани со Законот за основно образование од 2008, број 103, член 34, став 1, став 2, страна 6 со што се потврдува фактот дека тие се интегрален, составен, структурален дел на процесуирањето на работата на училиштето.

Во емпириското истражување од трудот 50 испитаници, односно 59,52% од 84 испитаници сметаат дека треба да се реализираат овие активности секогаш, при што се потврдува фактот за значајноста на функционирањето на овој модел.

6. За успешно функционално процесуирање на моделите на педагошко водење на надарените ученици примарен услов е нивната идентификација. Едукативни импликации за оваа сложена проблематика е процесната дијагностика која олицетворува перманентен и отворен процес на препознавање, откривање, идентификација, следење и вреднување на постигнувањата на надарените ученици. За пулсирање на овој вид дијагностика се проткајуваат следствено повеќе етапи кои имаат своја едукативна вредност.

Во овој контекст од резултатите на емпириското истражување на трудот го истакнуваме рангирањето за начините на избор, идентификација на надарените ученици за учество во моделите на педагошко водење.

Прв ранг: идентификација на надарените со примена на одредени тестови

Втор ранг: преку следење на успехот

Трет ранг: почитување на интересот

Четврт ранг: номинација од предметниот наставник

Петти ранг: самооценување на ученикот

Шести ранг: оцена од другарите, соучениците

Седми ранг: извештај на родителите

Осми ранг: процена од класниот раководител

Од рангирањето во кои испитаниците ги сметаат со различен степен на значајност начините на избор, идентификација потребно е да се комбинираат во една единствена целина во текот на процесната дијагностика.

7. Програмите за работа со надарените ученици се есенцијален дел во осмислување на функционирање на моделите на педагошко водење. Програмите со своите содржини се флексибилно насочени кон индивидуализирано пристапување, односно работа на надарените со различни брзини на напредување. Програмите треба да содржат множество од разновидни содржини кои би овозможиле примена на различни стилови на учење со цел да се иницира и развие креативноста кај надарените.

Значајно е прашањето кој да биде изготвувач на програмите на работа со надарените ученици. Во емпириското истражување на трудов најголем број од испитаниците 49 односно 48,04% од 102 испитаници го сметаат за најкомпетентен изготвувач Бирото за развој на образованието. Меѓутоа, современите модерни тенденции го афирмираат фактот дека наставникот кој работи со надарените ученици треба да биде најнепосреден, приоритетен изготвувач на програмите но, во соработка со Бирото за развој на образованието. Наставникот кој ги познава карактеристиките на надарените ученици е најкомпетентен да креира содржини во интерес на нивните интереси, способности, креативни потенцијали. Наставникот во насока на квалитетна работа со надарените ученици треба умешно, вешто да искombинира проширување и продлабочување на содржините од одделни наставни предмети и да се имплементираат нови подрачја од постојните наставни предмети.

8. За успешен напредок на надарените ученици потребно е наставникот интензивно континуирано да работи со нив. Но, во сегашната наставна практика недоволно се работи со оваа категорија ученици. Тоа го потврдува емпирискиот податок од истражувањето дека 60 односно 57,69% од 104 испитаници сметаат дека се работи, но не колку што е потребно. Ваквиот став се должи на недоволната мотивираност на наставниците како и недоволната нивна информираност едуцираност за оваа сложена проблематика. Во оваа насока е и значаен и степенот на одговорност на наставниците за работа со надарените кои треба да поседуваат висок степен на одговорност во прифаќање и поддршка едукативна работа со надарените.

9. За оптимален непречен развој на надарените ученици значајно е кој е нивниот педагошки водач, односно кој би ги водел системно организирано, со максимална поддршка. Од истражувањето се истакнува емпирискиот показател

80 односно 78,43% од 102 испитаници сметаат дека носител на организираната работа со надарените ученици треба да биде предметниот наставник. За успешна квалитетна работа со надарените ученици предметниот наставник треба да има комбинирана соработка со други предметни наставници од училиштата, со наставниците од средните училишта, со наставниците од високо образовните институции – универзитетите, како и стручни лица на научни институти и други работни институции. За одредени тематски подрачја може да се консултира со овие субјекти. Во контекст на ова може да се констатира дека главен одговорен носител на реализацијата на работата со надарените ученици е предметниот наставник.

10. Училишната акцелерација е познат модел на педагошко водење на надарените ученици кој овозможува забрзано напредување и завршување на задолжителното основно образование за пократок временски период. Овој модел е законски детерминиран со Законот за основно образование од 2008 година, член 75, ставови 1, 2, 3, 4, 5, 6, стр. 10, при што во образовниот систем има посебно значење. Во овој контекст се и емпириските податоци од истражувањето во кој се истакнува 58 односно 56,86% од 102 испитаници се согласуваат дека училишната акцелерација потребно е да се актуелизира.

11. Менторската настава е специфичен модел на педагошко водење на надарените ученици кој овозможува партнерска комуникација помеѓу наставникот и истите. Наставникот со својата едукативна стручна компетентност го подготвува, воведува надарениот на исражувачка творечка активност во различни предметни подрачја. Тој со своите едукативни инструкции ги насочува надарените забрзано да ги учат, совладуваат наставните содржини од различни наставни предмети кои треба да ги полагаат за успешна училишна акцелерација. Во оваа смисла менторската настава е и законски афирмирана со Законот за основно образование од 2008 година, член 75, став 6, страна 10. Следствено на ова се и емпириските податоци од истражувањето во кои 77 односно 74,76% од 103 испитаници сметаат дека менторската настава како модел на педагошко водење на надарените ученици да се употребува. На овој начин се потврдува фактот дека наставниците го сфаќаат, познаваат значењето на сложеноста на овој модел. Во оваа смисла потребно е да се истакнат податоците и од интервјуирањето кои од испитаните наставници 93 односно 88,57% сметаат дека на еден надарен ученик

од паралелката му е потребен моделот на педагошко водење – менторски систем на настава. Во оваа смисла овој значаен модел придонесува во успешна подготовка на надарените за учество во регионални и државни натпревари, примена на методот на експериментирање, учениково максимално посветување на одредена научна област како и на одреден спорт.

Современа иновативна модерна тенденција е менторска настава по електронски пат која користи различни извори, асинхрона комуникација, електронски алатки за следење на развојот, електронски алатки за известување. Ваквиот вид на менторска настава потребно е да стане зачестена едукативна практика.

12. Разновидните дидактички форми како што се индивидуализирана, индивидуална, фронтална, групна, работа во парови се значајни модели на педагошко водење на надарените ученици. Секоја од овие форми има свое место и функција во работата со надарените ученици. Од испитувањето на ставовите на наставниците за степенот на значајност на дидактичките форми, односно која форма преовладува како модели на педагошко водење на надарените ученици испитаниците на прво место ја рангираат индивидуализираната работа. На оваа форма дидактичката компетентност се изразува преку почитувањето на индивидуалитетот на надарените ученици и создавање оптимални услови за нивно целокупно развивање. Индивидуализираната работа ги почитува разликите помеѓу надарените, како и темпото, брзината на нивното напредување. Овој вид модел кај надарените ученици поттикнува:

- зголемена интризична мотивација
- голем фонд на трансфербилни знаења
- висок степен на култура на самостојна работа
- системно развивање творечки способности
- истражувачки стил на учење преку решавање проблем од теоретска и практична природа

Во насока на предностите што ги има индивидуализираната работа наставникот во работата со надарените ученици овој модел да го употребува позачестено во наставната практика.

13. Наставните методи како што се:

- метод на разговор
- метод на самостојна работа со учебник и друг печатен текст
- метод на демонстрација
- метод на лабораториска работа
- метод на писмена и графичка работа
- метод на експериментирање

се значајни модели на педагошко водење на надарените ученици. Тие се плански, систематски организирани начини кои ја поттикнуваат, осмислуваат работата со надарените. Наставните методи со својот дидактички континуитет овозможуваат поддршка на истражувачката творечка работа на надарените. Во овој контекст и испитаниците од истражувањето 86 односно 90,53% од 95 испитаници го преферираат методот на експериментирање како најзначаен во работата со надарените ученици. За ефикасна имплементација на методот на експериментирање во работата со надарените треба да биде во функционална комбинација со методот на самостојна работа со учебник и друг печатен текст, како и со другите методи. Тоа означува дека за процесуалниот тек на истражувањето, односно експериментирањето надарените можат самостојно да користат различни учебници и друга прирачна литература.

Наставникот со користење на моделот методот на експериментирање во работата со надарените ученици овозможува преку интелектуалната љубопитност непречен творечки истражувачки континуитет на работа и прогресивен напредок, отскокнување пред другите ученици.

14. Проблемската настава како начин на индивидуализација, односно модел на педагошко водење на надарените ученици носи висок квалитет во работата со истите. Овој вид на настава целокупно го активира надарениот на творечка дејност по пат на имплементирање дидактички плурализам на најразновидни постапки, методи, техники, стратегии, принципи на работа. Овој модел имплицира голем степен на одговорност на работа со надарените преку стимулирање на четвртиот и петтиот, највисокиот степен на проблемност на задачи од теоретска и практична природа. Проблемската настава дава шанси надарените перманентно, непречено да ги усвојуваат техниките и методите на интелектуална работа, оспособување за самостојно доаѓање до научни вистини

како и развивање на творечка активност преку примена на креативни вештини како што се осетливост за проблем, оригиналност, флексибилност, флуентност на идеи, творечка фантазија, креативна генерализација и сл.

За проблемската настава како значаен модел на педагошко водење на надарените се и емпириските показатели од истражувањето. Во него во однос на разновидните начини на индивидуализација како што се:

- проблемската настава
- заедничко планирање на наставникот и учениците
- микронастава
- работа со компјутери
- мултимедијален пакет

71 односно 73,96% од 96 испитаници приоритетно значење ѝ даваат на проблемската настава. Со овој значаен емпириски показател се потврдува фактот дека наставникот проблемската настава преку нејзините степени на проблемност потребно е често да ја применува во наставната практика со надарените ученици.

15. Подготовката на наставникот за работа со надарените ученици е есенцијална дидактичка категорија, принцип, стил која подразбира долгорочен едукативен процес како услов за успешна работа со надарените. Подготовката имплицира темелно, аналитичко процесуирање како почеток основа за системна работа на наставникот со оваа категорија ученици. Без подготвеност на наставникот нема успешна работа со надарените ученици. Следствено на оваа значајна проблематика е и емпирискиот податок кој е добиен врз основа на испитувањето на ставовите на наставниците од аспект на подготвеноста на истиот. 48 односно 46,15% од 104 испитаници сметаат дека се недоволно подготвени. Тоа е последица на недоволната едуцираност на додипломските базични студии, недоволната струченост, обученост за сложената мултидимензионална работа со надарените ученици. Голема недоследност е наставниковото недоволно практично искуство во работата со оваа категорија ученици. Наставниците не се доволно мотивирани, а исто така им недостигаат перманентни обуки, стручна дополнителна и додатна едукација со тенденција за подготовка, организација, реализација и евалуација за работата со надарените ученици.

Критериуми за избор на наставник за работа со надарени се:

- наставниковиот широк фонд на знаења и компетентност од соодветна стручна област
- поголем фонд на педагошко-психолошки знаења за проблемот надарени ученици
- соодветни физички, интелектуални, емоционално – волеви и карактерни особини

Со исполнување на овие одредени критериуми може да се изврши адекватен избор на наставници за кои првично би почнале со комплексни, сложени подготовки за интерактивна комуникација со надарените.

16. Наставникот во работата со надарените ученици може да чувствува различен степен на задоволство. Во оваа смисла интересен е емпирискиот податок 33 односно 46,48% од 71 испитаник сметаат дека се малку задоволни од работата со надарените ученици. Тоа може да се должи на преголемата оптовареност на наставниците со училишни задолженија во наставата и надвор од неа. Нискиот степен на задоволство се должи и на недоволната мотивираност и заинтересираност за работата, третманот на надарените ученици. За да се надминат овие пропусти потребна е современа, модерна, иновативна, едукативна поддршка преку квалитетни стимулативни обуки организирани од Универзитетите и Министерството за образование и наука.

17. Наставниците имаат позитивни ставови за креативноста како есенцијална категорија за работа со надарените ученици. Нивната позитивност овозможува креативна работа преку имплементирање на модели на креативно учење, со вклучување на разновидни техники на креативна комуникација. Со ваков пристап кај надарените ученици се иницира креативно однесување како интерактивна комуникација со различни субјекти во интерес на нивниот креативен континуитет.

V. ЕДУКАТИВНИ ПРЕПОРАКИ

Едукативните препораки се предлози, насоки во контекст на подобрување на третманот, развојната работа, комуникацијата со надарените ученици. Во оваа смисла се следниве едукативни препораки кои се во функција за понатамошни научни истражувачки, апликативни рефлексии:

- Општествено – институционални, социо- економски, научно – техничко - технолошко организациони, педагошки импликации ја афирмираат потребата од адекватен третман на надарените ученици. Во оваа смисла се мисли на третман кој вклучува мултидемензионален мотивационен операционализиран компактен систем на педагошки стандарди проткаени со мерки и постапки, принципи насочени кон стимулирање, поддршка на развојот на надарените.

- Сложениов систем на насочување на надарените не може да функционира без имплементирањето на процесната дијагностика чии првични основни дејности се препознавање, откривање и идентификување на надарените ученици уште од најраната училишна возраст. За овој сложен одговорен процес неопходно е водење прегледна педагошка документација како што се на пример, записници, извештаи, евидентни листови, при што тоа би го евидентирала, регистрирала педагошко-психолошката служба. Со оваа документација се прави ученичко портфолио за едукативно напредување на надарените ученици.

За успешен процесуален тек на работата на наставникот за работа со надарените примарен услов е неговото познавање на разновидните мултидимензионални стратегии на идентификација на оваа значајна категорија ученици.

- Следствен чекор на сложената процесна дијагностика е изработката на програми за работа со надарени ученици кои процесуираат со флексибилност со цел да овозможат брзо прилагодување, фокусирање кон надарените ученици и влечење нанапред нивниот прогресивен развој. Програмите кои придонесуваат за системен квалитетен напредок на надарените се концепирани врз поливалентни стратегии како што се:

- стратегија за забрзување
- стратегија за иновирање
- стратегија за збогатување

- стратегија за создавање творештво

Овие стратегии меѓусебе се испреплетуваат во единствена интегрална целина.

Преку разновидните модели на педагошко водење на надарените ученици се имплементираат флексибилни програми со тенденција непречен развоен напредок на оваа категорија ученици. Во овој контекст се истакнува дека овие програми вклучуваат содржини насочени кон сфаќање на потребите и карактеристиките на работниот стил и интегритет на надарените ученици.

- За успешна дидактичко-методска реализација на моделите на педагошко водење е вклучување на ИКТ која овозможува комплексна комуникација на надарените ученици од едно училиште со други надарени ученици од други училишта и различни институции. На овој начин резултира различна интерактивна соработка помеѓу повеќе учесници во едукативниот процес со тенденција на оптимален развој на надарените ученици.

- Во насока на поквалитетно процесуирање на додатната настава која е модел на педагошко водење и поддршка на надарените ученици законски да се детерминира со три часа неделно. На тој начин се интензивира системно работата со надарените при што се овозможува истите да постигнуваат потенцијално високи резултати.

- Наставникот преку имплементирање на моделите на педагошко водење на надарените ученици вешто може да креира флексибилна стимулативна училишна атмосфера која на овие ученици им дава шанса да ги изразат своите лични вредности и интегритет.

- За успешно процесуирање на моделот на педагошко водење на надарените ученици училишна акцелерација потребно е да се воведо експерименталниот подмодел - посета на часови во погорните одделенија од страна на надарените ученици со цел за нивно успешно полагање на предвидените испити од одделението кое би се акцелерирало. Со перманентно следење на овој експериментален подмодел би се утврдиле неговите предности и слабости со цел оптимално флексибилно остварување на училишната акцелерација. За постапно изведување на експерименталниот подмодел наставникот е потребно да направи темелна аналитичка подготовка на

организација и изведување на истиот со цел оптимално едуцирање на надарените кандидати за непречено совладување на овој модел.

Значајна иновативна тенденција е наставникот да изработи прирачници за надарени ученици за наставните предмети кои би се полагале. На тој начин им се олеснува подготовката на надарените за испитите при што за пократко време можат да ги подготват истите.

- Наставниците надарените ученици да ги вклучуваат во планирање и спроведување на проекти со што се иницира нивната самостојност во мислењето и самоевалуацијата. На проект можат да работат интегрирано надарени ученици од повеќе основни училишта на општинско ниво или на ниво на град. Во насока на целосна изработка на проектот од страна на надарените ученици им се поставуваат високи очекувања и критериуми со што се афирмира нивниот истражувачки креативен стил и континуитет.

- Наставниците што работат со надарените ученици да предложат и организираат манифестации за промовирање на високите постигнувања, врвни резултати пред јавноста. Надарените можат самостојно да го креираат, организираат процесуалниот тек на манифестацијата која е посветена за нив. На овој начин на надарените им се овозможува културно – социјална поддршка.

- Во насока на потврдување на континуирано учење и надградување на надарените ученици потребно е да се организираат натпревари на ниво на училиште, општина, град, држава, меѓународно ниво.

- Како форма на едукативно социјализирање и дружење на надарените ученици со други надарени ученици може да се организираат зимски и летни училишта за време на распустите во кои покрај посебни образовни програми би се реализирале и програми за спорт и забава.

- Да се интензивира менторската работа како значајна дидактичко – методска поддршка на работа со надарените ученици при што приоритет се дава на индивидуализираниот пристап на процесуални самостојни активности.

- Наставникот кој работи со надарените ученици заради задоволување на своите професионални компетенции значајно е да работи тимски со другите наставници од своето, а е пожелно и од другите училишта со цел да ги интегрираат и имплементираат разновидните курикулуми на осмислување одговорната активност со овие ученици.

- Со успешно тимско работење на наставниците кои едуцираат надарени ученици со цел за информирање на општествената јавност за овој сложен актуелен проблем можат да изготват брошури, информатори, списанија, прирачници.

- За квалитетна акцелеративна работа со надарените ученици потребно е да се создаде мрежа од експерти од различни профили кои можат да одговорат на предизвиците на оваа сложена динамична дејност.

- Наставниците заедно со стручната служба перманентно да ги поттикнуваат родителите на надарените ученици активно да учествуваат во работата на училиштето. Родителите со различно професионално работење може значајно да придонесат во квалитетот на работата со надарените.

- Секое училиште системно мултифункционално да ја опреми својата библиотека со различни видови литература, енциклопедии, речници, прирачници, аудиовизуелни материјали со тенденција за активно користење на истата од страна на надарените ученици за нивната перманентна едукација.

- Во интерес на функционалниот развоен процес на надарените како и нагорниот прогрес на општествениот систем потребно е да се формираат стручни здруженија кои аналитички и одговорно би ги третирале овие актуелни проблеми. Овие здруженија би ги идентификувале, би ги разбирале и прифатиле потребите на надарените ученици и би ги детерминирале насоките за креативен развој, напредок на истите. Во оваа насока би се грижеле и за професионалниот развој на наставниците кои работат со надарените.

- Во контекст на надминување на пропустите на досегашното високо образование, додипломски студии за наставници и стручни соработници односно нивно образование за проблемот надарени ученици потребно е на факултетите да се воведат задолжителни предмети кои го проучуваат овој проблем како на пример: дидактика за работа со надарени ученици, методологија на откривање и идентификација на надарените ученици, советување и ориентација за работа со надарените ученици.

- На вториот циклус на високо образование да се дизајнираат различни програми во насока на осветлување мултидимензионалните аспекти на проблемот надареност и нивна функционална операционализација.

- На третиот циклус – докторски студии да се интензивира научно – истражувачка работа за различните едукативни аспекти на проблемот надарени ученици.

- Во однос на квалитетна професионална компетентност на наставниците и стручните соработници за работа со надарените ученици потребни се нивни перманентни системни обуки за овој едукативен проблем, подрачје. Промотори и модератори на овие обуки би биле наставниците од високо образовните и научни институции ангажирани од МОН, како и наставници со поголемо искуство во работата со оваа категорија ученици.

- Наставниците кои се обучуваат и се обучени за работа со надарените ученици, а имаат и склоност кон истражувања потребно е своето знаење и искуство да го презентираат на семинари, научни собири, симпозиуми. Своите стручни трудови за оваа проблематика можат да ги објективизираат во стручни списанија.

- Во смисла на непречено едукативно стимулирање и поддршка на надарените ученици МОН да предвиди стипендии кои тие би ги користеле наменски за тековните трошоци при школувањето.

- За организираната перманентна системна грижа на надарените ученици училиштето потребно е да има интерактивна соработка со МОН и БРО секторите за образование во единиците на локалната самоуправа.

ЕДУКАТИВЕН ПРЕДЛОГ

**МОДЕЛ ЗА АКЦЕЛЕРАЦИЈА ПО МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ
ЗА VI ОДДЕЛЕНИЕ ДЕВЕТГОДИШНО ОБРАЗОВАНИЕ**

Учџбеник и прирачник

УПАТСТВО ЗА ПОДГОТОВКА ИСПИТ ЗА АКЦЕЛЕРИРАЊЕ НА НАДАРЕНИТЕ УЧЕНИЦИ ПО МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ ВО VI ОДДЕЛЕНИЕ ДЕВЕТОЛЕТКА

ВОВЕД

Музичкото образование во основното деветгодишно образование е мошне значајно зошто придонесува за емоционалниот, естетскиот и интелектуалниот развој на детската личност и за нејзина социјализација. Музиката, на оваа возраст, на ученикот му внесува емотивна топлина, радост, среќа, задоволство, душевен мир, особено на музичко надарените, ја поддржува и ја збогатува неговата духовна и музичка култура. Ученикот на оваа возраст системно, постапно и перманентно се запознава и го открива *музичкиот јазик* преку усвојување музички знаења, умеења и навики од содржините предвидени со програмските теми на наставната програма.

Во контекст на овие значајни сегменти и барања на Наставната програма по музичко образование, а со цел да им помогнеме на надарените ученици во изучување и реализацијата на содржините од програмските теми изработивме **Упатство и Прирачник за акцелерација односно подготовка за полагање испит по музичко образование за VI одделение - Деветолетка.**

Упатството и Прирачникот се работени согласно одобрената Наставна програма за VI одделение деветгодишно образование од Министерството за образование и наука.

При дидактичко - методското обликување на **Упатството и Прирачникот** посебно внимание се дадени на програмските теми **Пеење песни, Слушање музика, Народни музички инструменти во Македонија, Инструментални состави во музичката традиција во Македонија и Детското музичко творештво.** Во Упатството и Прирачникот, особено е водена сметка за меѓупредметната и меѓупредметна корелација на содржините инкорпорирано во него.

Во Упатството и Прирачникот за акцелерација за VI одделение деветгодишно образование дадени се постапки и програмски активности за полесно усвојување и реализација на содржините од програмските теми.

Ученикот со помош на воведот во содржината што се обработува создава расположение, осознава и доживува какви знаења, умеења и навики ќе усвојува. Со дидактичката апаратура ученикот осознава каква е музиката што ја слуша според:

- **изразните средства и начинот на исполнување**(вокално исполнение од камерни состави: солист, дует, терцет, квартет, октет, хор (детски, машки, женски, мешан); **инструментална музика** - музика која се исполнува од оркестар и камерни инструментални состави и **вокално - инструментална музика** -(музика која се исполнува со пеење со придружба на инструмент, инструменти, оркестар) ;
- **намена** (концертна, сценска, салонска, забавна, народна);
- **карактерот** (весела, ведра, тажна, нежна, распеана, смешна, маршева, танцовачка, ороводна, и сл.);
- **хармонскиот слог**(едногласна, двогласна, тригласна, полифона,хомофона);
- **тематика и содржина**(програмска и апсолутна);
- **формата** (дводелна аб, триделна аба, абц);
- **компонентите на музичкиот израз**(темпо, динамика, такт, ритам, мелодија, хармонија, форма, а во вокалната музика и поетскиот текст) итн.

Со Наставната програма се предвидени следните програмски теми:

- Пеење песни ;
- Слушање музика ;
- Основи на музичката писменост ;
- Свирење на детски музички инструменти
- Основни карактеристики на музичкиот фолклор:
  - а) Народни музички инструменти : дувачки, жичени, ударни
  - б) Народни музички состави во македонската музичка традиција.
- Форми на детско музичко изразување и творење.

ПЕЕЊЕ НА НАРОДНИ И УМЕТНИЧКИ ПЕСНИ

Пеењето песни во едукативниот процес во основното училиште е најпопуларна и водечка музичко - исполнителна дејност. Песната е најдостапна форма за музичко изразување и доживување на музиката. Таа е достапна за секој ученик и секој има желба да пее. Песната е фундаментална целина која ја сочинуваат поезија и музика. Без песна не може да помине ниту една радост, но и тага. Пеењето песни игра мошне значајна улога во развојот на учениковата личност, особено на надарените. Преку песната ученикот ги изразува своите мисли, чувства и доживувања. Заемната интерактивна поврзаност на говорот, поезијата и музиката силно дејствува на емоциите на ученикот и кај него побудува интерес за стекнување нови знаења, умеења навика и музички креативни способности. Песната е непресушна исконска потреба во животот и прогресот на ученикот и на човекот. Ученикот и човекот (народните пејачи) со песната зборуваат на универзален јазик, јазик на душата и срцето, чувствувајќи се човекољубиво, хумано со богат дух. Таа претставува извор на радост и животен оптимизам, а радоста, среќата и задоволството се исконски својства само на човекот. Со право вели рускиот музички педагог Васина Гросман: **Човекот од древни времиња имал потреба своите мисли и чувства да ги изразува со песна.**

Пеењето песни различни по содржина, стил и карактер, од домашни и странски автори, особено кај музичко надарените ученици побудува интелектуална љубопитност, интерес и љубов кон музиката - песната. Пеењето песни придонесува ученикот да се запознае со елементите на музичкиот израз (чувство за ритам, осет за мелодија, темпо, динамичко нијансирање, боја, форма, поетскиот текст), кај него се побудува естетски музички вкус за вреднување уметничкиот квалитет на песната и пејзиното исполнување, создаваат основни хорони пејачки умеења и навика, неопходно потребни за нејзината правилна изразна култивирана интерпретација .

Не е доволно само да се пее, туку и како ќе се испее песната. Надарениот ученик не е доволно само да има развиен слух, туку треба и добро да ги усвои елементарните и основните пејачки умеења и навика и тоа: *пејачки став*- емоционална и психичка подготовка за пеење и создавање услови за правилно *пејачко дишење и импостација на гласот, јасна дикција и воедначена хорона звучност.*

Нема поубаво музицирање доколку надарениот ученик чисто и емоционално пее. Клучот на убавата пејачка звучност не се наоѓа само во грлото, туку и во срцето на

пејачот. Пред надарениот ученик, при пеење на песната и оформувањето на звукот се поставуваат мошне значајни и одговорни задачи и тоа:

- точно интонирање ;
- динамичко нијансирање ;
- соодветно темпо ;
- правилно оформување на вокалите - јасна дикција ;
- точен ритам ;
- култивирана боја на гласот - одделенска хорова звучност .

ПЕЕЊЕ ПЕСНИ ПО СЛУХ (МЕМОРИРАЊЕ)

Пред да започне да ја пее песната надарениот ученик создава расположение и желба за пеење преку воведот на проектната активност или воведот на песната. При пеењето песни надарениот ученик применува различни постапки, така што пеењето како да се претворува во интересна творечка креативна музичка **лабораторија**. При пеење песна надарениот ученик, обрнува внимание на три клучни основни моменти од кои зависи емоционалното и изразно култивирано исполнување и тоа:

- интонативно чисто ;
- ритмички точно ;
- правилна вокализација на самогласките и согласките со примена на следните постапки:

1. Создавање пријатна атмосфера за восприемање и пеење на нова песна .
2. Доживување и изразување на песната со сите уметнички изразни елементи.
3. Одредување и доживување карактерот - расположението на песната .
4. Воочување и доживување на изразните компоненти со кои композиторот го доловил соодветното расположение во песната.
5. Слушање меморирање и усвојување на песната.
6. Уметничко - изразно култивирано исполнување на песната.
7. Уметничко - изразно исполнување на песната со придружба на детски музички инструменти (ДМИ), ритмички, а по можност и мелодиски.

Првиот контакт на надарениот ученик со новата песна е мошне значаен од кој зависи понатамошниот тек на песната. Најнапред ученикот ја слуша песната снимена на ЦД. За време и по слушањето на песната кај ученикот се создава атмосфера и интерес за учење и пеење на нова песна. Тој со ангажирано внимание ја слуша песната, создава позитивен однос кон неа за уметничко демонстрирање и доживување на нејзиното расположение. Истовремено кај ученикот се изградува култура за слушање и чувство за ритмичка и мелодиска интерпретација на песната.

Песната неколкукратно се слуша, надарениот ученик ја восприема и ја доживува содржината, ги открива изразните средства со кои композиторот го доловил карактерот - расположението на песната (темпо, динамика, текст, ритам, мелодија, форма). По добивање целосна претстава за песната, надарениот ученик ја пее и целосно ја усвојува песната, по музички реченици, што зависи од нејзината ритмичко - мелодиска структура. При пеење надарениот ученикот се труди песната да ја пее изразно, култивирани според барањата на основите на вокалната техника.

Мошне значајно при пеење на песната е надарениот ученикот да создаде претстава за целокупната нејзина звучност. Така, на пример, звукот на песната се карактеризира и оценува како радосен, весел, нежен, триумфален, полетен, тажен, хумористичен, пасторален, елегичен, одлучен, ороводен, маршевски, танцовачки, напевен итн.

Во зависност од содржината и расположението на песната, надарениот ученик може сам да избере инструмент за придружба кој најдобро ќе одговара на нејзиниот карактер и расположение. Пеејќи разновидни песни по содржина, стил и карактер кај ученикот се создаваат умења и навики за критично оценување на сопственото и туѓото пејачко исполнување. Во врска со ова барање надарениот ученик при вреднувањето естетскиот квалитет на песната се раководи од следните показатели:

- точно и чисто исполнување на мелодијата ;
- точно исполнување на ритамот ;
- изразно култивирани исполнување (пеење) ;
- изразување на песната со движења, со ликовни или литературни елементи ;
- јасна дикција и формирана импостација на гласовите ;
- пеење во соодветно темпо, со динамичко нијансирање и тн.

Повеќе песни има во Прирачникот што би можело да ги проучите.

Во Упатството ја предлагаме песната Роден крај музика Н.Н. текст Васил Куновски (види Прирачникот).

Надарениот ученик најнапред се запознава со првиот изразен елемент на песната - литературниот текст, ја восприема и ја доживува содржината. Ги споредува убавините на својот роден крај со родниот крај опишан во песната. Потоа го анализира нотниот текст: напишана е во Ц - дур со нотни траење од половини и четвртини ноти во опсег од ц -1 до ц - 2 , во $\frac{3}{4}$ такт. Надарениот ученик според содржината на текстот, донесува свој суд дека песната треба да се пее во умерено темпо, нежно, напевно, со мали динамички нијансирања. Песната има танцовачки карактер. Песната се пее со нотен, а потоа со литературен текст. Пеејќи ја песната надарениот ученик со мислите се пренесува во својот роден крај и во свеста создава претстави за неговите убавини .

Надарениот ученик воочува и сфаќа дека песната е составена од два дела. Вториот дел се повторува и има прима и секунда волта, составена е од пет строфи. Секоја строфа се пее на иста мелодија. Надарениот ученик обрнува внимание точно да го пее почетокот на вториот дел бидејќи има интервалски скок од шест тона (секста).

Како надарениот ученик ја доживеал песната **Роден крај** ја изразува со слободни движења играјќи валцер, ликовна творба или серија слики. Мелодијата на песната може да ја свири на мелодиски инструмент: блокфлејта, мелодика, металофон, ксилофон, гитара и тн.

СЛУШАЊЕ МУЗИКА

Слушањето музика е сложен психички процес во кој се вклучени повеќе сознајни и емоционални активности. Восприемањето на музика е индивидуален процес кој зависи од интелектот, интересот, музичките способности и музичкиот слух на ученикот, потоа од квалитетот на музичката творба, жанрот на музиката, квалитетот на интерпретацијата, музичката култура и подготовката на ученикот за усвојување на музичкото дело, создавање, изградување, доживување и диференцирање на изразните средства во музиката и сл. Оваа значајна задача налага потреба децата уште од најраната возраст да слушаат музика како и во текот на целиот живот, бидејќи

музиката мошне придонесува за збогатување духовната и музичката култура на надарениот ученикот.

Како што напомниме, слушањето музика е сложен психички процес и при нејзиното реализирање ученикот наидува на големи тешкотии. Творецот на музичкото дело - композиторот своите мисли и чувства ги изразува со тонови. Значи музиката е **јазик на тонови, јазик кој не се преведува**. *Музичкиот тонов јазик* е средство за комуницирање преку кој надарениот ученик сфаќа и научува дека музиката има врска со животот и го одразува на специфичен начин. *Музичкиот тонов јазик* се восприема постапно, со системна и перманентна работа, при што кај ученикот се создаваат и формираат умеења и навики за активно слушање - восприемање на музиката. Слушајќи музика различна по содржина и карактер надарениот ученик сфаќа дека секоја музичка пиеса има содржина, форма кои се потчинети на музички законитости. Музиката може да биде различна која зависи пред сè од изразните средства со која е изградена, начинот на исполнување, намената, карактерот, тематиката, содржината, формата, компонентите на музичкиот израз итн.

Меѓутоа, музиката на секој народ е различна. Композиторите со тонови изразуваат различни чувства и расположенија. Една иста музика може да го измени расположението во зависност како се исполнува бавно или брзо, тивко или силно, со или без придружба на инструмент, со пеење на солист или хор итн. Примарна задача во темата слушањето музика е создавање умеења и навики за активно восприемање на музика. Колку повеќе слушаме музика, толку повеќе го запознаваме **тоновиот музички јазик** го сфаќаме, доживуваме и го изразуваме, како на пример, **Петли и кокошки** пиеса од **Карневал на животните** од францускиот композитор Камиј Сен - Санс. Клавирот е волшебен инструмент. Од неговите типки одсвонува вистинско кокодакање. Несомнено дека музиката имитира кокодакање на петли и кокошки. При слушањето лесно се препознава. Надарениот ученик знае и сфаќа дека восприемањето на музика се врши во потполна тишина и мир, исто како кога слуша приказни од возрасните, кога чита книга, кога гледа театарска претстава, филм итн.

Во овој контекст, при восприемање на музика надарениот ученикот сфаќа дека. :

- перманентно треба да изградува слушателски умеења и навики ;
- перманентно да го развива музичкиот слух ;
- перманентно да акумулира претстави за музичко - изразните елементи ;

- перманентно активно да восприема, осмислува и емоционално да ја доживува содржината и карактерот на музичката творба ;
- да создава критериуми за формирање на музички вкус за вреднување квалитетот на музичките творби и сопственото исполнување ;
- перманентно треба да се запознава со најквалитетните музички творби од домашни и странски автори, различни по карактер, содржина, стил, жанр итн.

Развивање умеења и навикн за восприемање на музика

При восприемање на музиката надарениот ученик треба да сфати два основни фактори од кои зависи развојот на умеењата и навиките за восприемање на музиката :

- а) *Каква е содржината на музиката (што изразува) и*
- б) *Со какви изразни средства е создадена - изградена таа содржина.*

Доколку надарениот ученик ги сфати овие фундаментални барања во слушањето музика, многу полесно и побрзо ќе започне активно и концентрирано да ја слуша музиката, да ја восприема, сфаќа, доживува и изразува.

При восприемање на музиката ученикот најпрво ја определува содржината, општиот карактер, расположението и жанрот на музиката со што ќе сфати дека таа нешто изразува, раскажува, опишува, слика. Значи музиката има свои изразни средства и содржина кои се зависни и потчинети на основни музички законитости. На пример, маршот и валцерот имаат утврдено редување на деловите, секој дел носи нешто ново или е повторување на претходниот дел. Валцерот се пишува во $\frac{3}{4}$ или $\frac{6}{8}$ такт, а маршот во $\frac{2}{4}$ или $\frac{4}{4}$ такт, третиот дел во маршот е повторување на првиот дел, при што темпото зависи од карактерот на пиесата дека мелодијата душата на музиката е движење на тоновите по висина и трасење, дека има забрзување и забавување на мелодијата итн. Надарениот ученик лесно ги открива темите - ликовите на главните личности во симфониската приказна **Петре и волкот** од рускиот композитор Сергеј Прокофјев по карактеристичните звучни бои на музичките инструменти од симфонискиот оркестар. Во приказната Петре е претставен со гудачки инструменти, птичката со флејта, пајката - со обоа, мачката со кларинет, волкот со хорни, ловците со тимпани,

При слушање на музиката кај надарениот ученик се развиваат умеења, навикн за активно и концентрирано нејзино восприемање, како на пример:

- доживување и анализирање на изразните елементи во музиката ;

- воочување, препознавање, разликување и доживување на звучноста кај одделни музички инструменти : народни и фабрични кои учествуваат во исполнувањето на музичката творба ;
- воочување, препознавање и разликување видови човечки гласови и видови хорови;
- разликување видот на музиката според начинот на исполнување (вокална, вокално - инструментална, инструментална) ;
- препознавање по боја - акустички и визуелно видови музички инструменти народни и фабрички;
- воочување музичката форма и нејзините составни делови: строфа, рефрен во вокалната музика, повторување, слично - исто, контрастно итн.
- доживување и изразување расположението на музиката (весело, тажно, напевно, приспивно, пасторално, танцовачко, ороводно, маршево, смешно, ведро).
- доживување и разликување видот на музиката според содржината и тематиката;
- разликување и доживување видот на музиката според намената ;
- воочување и разликување елементите на музичкиот израз: темпо, динамика, такт, мелодија, хармонија, боја, а во вокалната музика и поетскиот текст и тн.

Секако, сите овие елементарни барања и постапки при восприемање на музиката не се бараат при слушање на секоја музика. Тоа зависи, пред сè, од степенот на усвоените знаења, умеања, навики и стекнатото музичко искуство на надарениот ученик.

СЛУШАЊЕ ВОКАЛНА МУЗИКА

Вокална музика е музика која се исполнува со глас, најстар вид на музичка уметност, врсничка на човековиот збор. Вокалната музика била и се уште е и ќе биде верен придружник на човекот во текот на целиот живот. Таа е жив глас на народот и го изразува неговиот национален идентитет. Во неа се испеани сите збиднувања на неговиот живот, радост, среќа, задоволство, но и тага. Вокалната музика е најдостапна форма за слушање музика, бидејќи литературниот текст помага надарениот ученик полесно да ја сфати, разбере, доживее и изрази музиката.

Вокалната музика, како секој вид музика, се слуша активно, концентрирано со цел ученикот полесно да ја доживее содржината, карактерот и нејзините изразни елементи. Пред или по слушање на вокалната творба, на надарениот ученик му се поставува едно до две прашања, на пример: Кажу го насловот на песната? Раскажи ја содржината на песната. Каква е мелодијата - мирна, жива, брановидна, ведра, весела, полетна, бодра, ороводна, танцувачка, тажна, маршева, . . .? Со какво темпо се исполнува (бавно, брзо, умерено)? Има ли промена во темпото во песната? Кој дел од песната се повторува? Запиши ги зборовите на рефренот? Има ли промена во динамиката? Каков хор ја исполнува песната?(женски, мешан, детски, машки)? Каков глас ја пее песната - женски или машки итн.

Даваме два примери за слушање на вокална музика.

Мили доме мој

Музика : Драгутин Басрак

Научи повеќе :

Драгутин Басрак е босански композитор и музички педагог. Во своето богато музичко творештво најмногу пишувал музика за деца, меѓу кои и хорската песна за детски хор **Мили доме мој**. Пред слушање на песната, надарениот ученик се запознава со видови човечки гласови и видови хорови (машки, детски, мешан, женски), се потсетува на родниот крај и домот во кој живее, на сите среќни моменти што ги поминал и доживеал, во природата и разновидните пејсажи, бидејќи претставите од детството се најсилни и долготрајни, пример: носталгијата кон домот и родната грутка земја вечно што ја љуби и памети.

Пред слушање на песната **Мили доме мој** надарениот ученик го чита текстот и се запознава со содржината и го доживува нејзиното расположение. Таа е лирска песна и се пее со чувство, нежно, топло со емоции преку кое се доловува љубовта, среќата и радоста кон родниот крај и својот дом.

1. Мили доме мој, роден крају мој, В бескрајни полиња в прекрасен сјај, мојот дом е знај.	2 Шуми речен тек, брза в бескрај сини. На брегот куќичка сета е в сјај, мојот дом е знај.	3. Таму чека ме. свиден мајчин лик. Радосна насмевка блика в тој час, што ќе појдам јас.
---	---	--

Активности :

Воочи, согледај, доживеј, заклучи :

- Каков хор ја исполнува песната ?
- Освен хорот, кој учествува во исполнувањето?
- Од колку дела е составена песната ? Која шема одговара **а б а б ц а б а**?
- Како се пее(почетокот)првиот дел:унисоно - едногласно, двогласно, тригласно ?
- Дали песната се придружува со инструмент?
- Што се повторува во песната : мелодијата или текстот ?
- Во кој дел од песната пее солистот?
- Хорот , освен со зборови, дали пее и на друг начин ?
- Каква е пораката на поетот во песната ?
- Какви чувства буди кај тебе песната? (величествени, горди, достоинствени, тажни, идилични, шеговити, горди, благородни, лирски, свечени, грациозни, маршевски, патриотски, носталгични)?
- (За кои определби ќе се определиш подвлечи ги)
- Како го доживуваш својот дом според оваа песна.? Изрази се усно или со ликовна творба
- На колку се брои песната 1 - 2 или 1 2 3?
- На оваа песна дали можеш да маршираш или да играш валцер?

Проба за концерт

музика: Вофганг Амадеус Моцарт (1756 - 1791)

Осознај и научи повеќе за В. А. Моцарт

Надарениот ученик најнапред се запознава со најкарактеристичните моменти од животот и музичкото творештвото на В. А. Моцарт, еден од најголемите музички творци во музичката уметност. Како многу надарено дете го викале чудо од дете, Почнал да свири и компонира уште од најраното детство, На пет години свирел на пијано како возрасен човек и концентрирал во сите културни центри во Европа со огромен успех. Имал среќно детство, но како зрел уметник, последната деценија од неговиот краток живот, му донела многу несреќи. Умира во крајна беда на 35 години, оставајќи околу 600 композиции. Неговата музика спаѓа во врвните достигнувања на музичката уметност на човештвото. Пишувал брзо и лесно. Музиката му е ведра, жива, светла, префинета, весела, природна, едноставна, како што бил и самиот тој. Моцартовата музика и денес со задоволство се слуша и изведува во цел свет. Неговата музика е најдобро училиште преку која се воспитуваат голем број љубители на музичката уметност.

Во хорската композиција **Проба за концерт** Моцарт со мошне привлечни и интересни музички и говорни средства опишува подготовка на хористите за музичка свеченост - **концерт** по повод празникот на училиштето. Преку песната учениците хористи се запознаваат со улогата на диригентот, со местото на некои инструменти од оркестарот и со музички термини. Диригент на хорот е ученик кој ја пее и соло - партијата. Една од песните е посветена на нивното училиште, додека во останатите песни се имитира звукот на некои инструменти од симфонискиот оркестар (виолина, флејта, труба, контрабас, обоа, хорна). Надарениот ученик се запознава и со музичките термини кои се сретнуваат во песната : *долче* - *напевно, нежно – лесно, меццофорте* - *средно силно; sforzato* - *акцент, нагласено; пијано* - *тивно ; пијанисимо* - *сосема тивно.*

Песната започнува со дијалог помеѓу диригентот - хорист и хористите :

1. Една тајна ќе ви кажам, -(диригент)

кажи веднаш што м ја знаеш ти. -(хористи)

Треба концерт да се спрема,

леде настан прекрасен и мил.

2. Само спор за пултот нема,

диригент ќе бидам јас.

На идеја чудна дојдов, *идеја чудна.*

таа сите ќе ве плени, *ах ќе нè плени.*

Ќе ги зачудам јас сите, *а зошто сите?*

Зошто пишам една песна, *ти пишеш песна.*

Убава и мошне лесна, чујте дел од песната .

Долче, долче, мецофорте и сфорцато,

пијано, пијано, пијанисимо.

3. Подбив нејќам, јас сè што правам е за вас,

в школо секој минат час, светол факел е за нас,

школо мило поздрав драг и благодарност од нас.

Ама без оркестар не оди,

не ќе треба да се стори сè '.

Ајде да бидеш флејта ти, а ти обоа ќе си,

труба ќе свират тројца, а вие двајца хорни,

тој ред на виолини, а таму контрабаси.

Внимавајте ве молам, ќе диригирам јас.

флејта: ти-ру-ли-ру, ли, ли ; *Обоа:* о - о ; *труба:* трага - ра-га - та ; *хорна:* шу, шу,

виолини : цигу, лигу ; *контрабаси :* зум, зум . . .

Ах, што страшен фалш се слуша!

Ајде нека почне, нека почне пак (се повторува оркестарското свирење).

За училиште со слава денес, счат денес звуци рој,
таа живот прогрес дава и го сочи патот наш.

Слава училиште и чест, а вам учители мои, слава до века.

Активности:

Согледај, заклучи :

- Кој учествува во исполнувањето на песната ?
- Како започнува песната?
- Од колку делови е составена песната?
- Кој раководи со хорот?
- Дали во песната има промена на темпото и динамиката?
- Кои инструменти пеејќи го имитираат хорот?
- Каква е песната по карактер?
- Кој дел од песната ти остави најдобар впечаток и сакаш повторно да со слушнеш?
- Твоето уметничко доживување на песната изрази го со слободни движења, преку ликовна творба или серија ликовни слики раководејќи се според содржината на песната и музиката

СЛУШАЊЕ ВОКОЛНО-ИСТРУМЕНТАЛНА МУЗИКА

Вокално - инструментална музика е музика која се исполнува со глас (пеење) со придружба на инструмент(и)-(оркестар). Во исполнување на вокално - инструменталната музика можат да учествуваат различни видови ансамбли (соло, дуо, трио, квартет, октет, камерен хор, голем хор) и тие да бидат придружувани со различен број на инструменти: еден, два, три, четири, камерен и голем оркестар. Пред слушање на вокално - инструментална музика на надарениот ученик му се поставува едно до две прашања, на пример : Кој учествува во исполнување на музичката творба? Со кој инструмент, инструменти, оркестар се придружуваат пејачите, хорот? Како започнува и како завршува композицијата? Каква е придружбата силна или тивка?

Дали оркестарската придружба продолжува и по настанот на солистот? Кој дел од песната се повторува? Раскажи ја содржината на песната? Како завршува песната? Наброј некој инструмент од придружбата итн.

За слушање вокално - инструментална музика ја препорачуваме :

Мајска песна

музика : Стојан Стојков

Стојан Стојков (1941 -) е истакнат и плоден македонски композитор. Во неговото богато музичко творештво видно место заземаат хорски композиции за возрасни и деца. Најпозната му е **Мајска песна** за детски хор. Таа е мошне популарна песна често изведувана од хоровите на основните училишта. Композиторот Стојков поетскиот текст звучно го изразил со убава лирска хорска песна со придружба на пијано. Песната по форма е дводелна (а б).

1. Тивко го молам трендафилот росен што пливнал в мајска розовина, розовина го молам јас и полето ширно што дише с летна југовина.	2. Китка да ми даде од пламен врет, китка од пламен врет за мојата татковина, да ми даде грст бои раскошни бои за мојата татковина.
3. Ја молам и реката бистра што крај себе шири ладовина, ладовина го молам јас и срцето свое со љубов топла да рашири крила.	4. Да ми шепне мека пристивалка да ми шепне за мојата татковина цврсто а и топло, па цврсто и топло да ја гушне мојата татковина.

Музиката изразува различни чувства и расположенија. Творецот на музичкото дело за изразување на своите мисли, чувства и содржини применува различни изразни средства од тонови исполнети на инструменти и со човечки гласови на кој начин доловува различни расположенија: (ведри, весели, свечени, радостни, достоинствени, горди, благородни, патриотски, борбени, идилични, пасторални, носталгични, молитвени, ороводни, танцувачки, маршевски итн).

Активности :

Подготви се за восприемање и слушање на музиката .

Воочи, заклучи, одговори на задачите.

Каков хор ја исполнува песната?

Како започнува песната: со пеење на хорот или со инструментален вовед?

Од колку делови е составена песната? Која шема одговара **а б а б**

Во колку гласа се пее првиот дел?

Со какво темпо и динамика се исполнува првиот дел?

Во колку гласа се пее вториот дел од песната?

Со каква динамика и темпо се исполнува вториот дел на песната ?

Какви чувства и расположенија кај тебе буди песната?

Како завршува песната со придружниот инструмент или со хорот?

Кое музичко изразно средство игра значајна улога во развивањето на **Мајската песна**: мелодијата, ритмот, текстот, тактот, формата, темпото, динамиката, бојата на детските гласови и инструментот пијано, сè заедно? (подвлечи)

Која е пораката на поетот и на композиторот во **Мајската песна**?

На Интернет осознај и научи повеќе за творештвото на композиторот Стојан Стојков .

ДЕТСКИ ХОР ОД ОПЕРАТА КАРМЕН - Жорж Бизе

Подготви се за нови музички доживувања.

Осознај и научи повеќе за детскиот хор од операта **Кармен** од композиторот Ж. Бизе.

Жорж Бизе (1838 - 1875) е еден еден од најпознатите француски композитори во втората половина на XIX век. Меѓу многубројните композиции што ги напишал за време на краткиот живот е и операта* **Кармен** . Бизе во оваа опера изнесува една животна приказна за Ромката **Кармен**. Всушност, операта **Кармен** е едноставна драма од народниот живот во која постојат сите елементи од реалниот живот :**љубов, омраза, веселба, тага, трагедија** .

Во првиот чин сигналот на трубата ја објавува смена на стражата. Стражарите маршираат придружени од група деца од улицата. Децата маршираат заедно со војниците под такт на музиката и пеат.

<i>Ајде браќа, брзо, брзо,</i>	<i>Кој е јунак тој е млад</i>	<i>Штом се јави стража ај</i>
<i>иде стража војничка,</i>	<i>крени глава високо</i>	<i>маршираме со нив знај,</i>
<i>чуј, труба нас не вика,</i>	<i>нека види снот град</i>	<i>лева, десна во такт оди</i>
<i>трата, та, та, та, та,</i>	<i>трата, та, та, та, та</i>	<i>складна песна нас не води!</i>

Ајде, браќа, брзо, брзо . . .

Активности :

Надарениот ученик по слушањето на музиката одговара на поставените задачи:

Кој учествува во исполнувањето на песната ?

Со какво темпо и динамика се исполнува песната?

Како започнува песната : со оркестарски вовед или со песне ?

Кој инструмент најмногу се слуша во мелодијата кога свире оркестарот и кога пее хорот?

Кој друг инструмент се слуша и ја води мелодиската линија?

Каков хор ја исполнува песната?

Какво расположение доживуваш кога ја слушаш музиката ?

ведро, весело, тажно, шеговито, драматично, бодро, величествено, ороводно, танцовачко, смело, одлучно, маршевско, свечено

За кои определби ќе се одредидиш подвлечи ги.

Зошто се определи така образложи усно.

Кога свири оркестарот, плескај со рацете дланка со дланка и дланка со два прста, а кога пее хорот, плескај со двете дланки по колена, потоа марширај нечујно под такт на музиката.

Осознај и прошири ги своите знаења пребарувајќи на Интернет за операта **Кармен**.

Димитрие Бужаровски : „ Шеќерната приказна “

(музичка игра за деца)

Димитрие Бужаровски (1952 -) е истакнат македонски композитор. Напишал голем број композиции речиси од сите музички жанрови: (вокални, вокално - инструментални, инструментални) но, не ги заборавил и децата. За нив ја напишал музичката игра **Шеќерната приказна**. Оваа весела музичка игра настанала под влијание од истоимената приказна од македонскиот писател Славко Јаневски, чија содржина ја знаат возрасните и децата.

Композиторот Бужаровски музичката игра **Шеќерната приказна** ја напишал како музика за оркестар, солисти, мали вокални состави и хор. Во оваа музичка игра тој со музички средства ја опишува содржината и ликовите во приказната. Таа е составена од неколку дела и тоа :

1. Оркестарски вовед.
2. Сцена пред слаткарницата.
3. Игра на бубалките.
4. Арија на Шеќерното дете.
5. Копање јама .
6. Распеана шума.
7. Финале - крај.

Активности:**Согледај, спореди, заклучи и одговори:**

Од музичката игра **Шеќерната приказна** надарениот ученик ќе ги слуша деловите **Распеана шума** и **Финале**. Славејот е ослободен. Сите се среќни, радосни, весели и сите пеат. Каква е по карактер музичката кога славејот е ослободен и кога сите бубалки и животни во шумата пеат? (**тажна, ведра, ороводна, весела, танцовачка, драматична, свечена, возбудлива, горда, смешна, танцствена, бодра, идлична, пасторална, закачлива, борбена** итн.)

Подвлечи ги твоите определувања за карактерот на музичката во делот **Распеана шума**. Славејот ја пее својата омилена песна:

Ах, ха, ха, ха, ха . . . чуру - лак, чуру - лак, шумо моја, свете мој, јас во тебе цветен праг пеам пак.

Песната на славејот на што се исполнува: инструмент или човечки женски или машки глас?

Сите бубалки и шумски животни ја прифаќаат песната на славејот и пеат: *Чуру-лак, чуру-лак, есен е и сјае зрак, вее ветреј тих и млак, чуру-лак, чуру-лак, есен е и сјае зрак, славејот ни пее пак.*

Сите пеат дури и буквите пенушки: *Чуру - лак ветреј вее, сончев зрак уште грее, кај нас пак славеј пее ...*

Веселбата траела три дни и три ноќи, потоа шумските животни се поделиле од Шеќерното дете со желба повторно на пролет да се видат.

Каква е музичката на разделбата на Шеќерното дете со бубалките и шумските животни: *иста различна слична* како на почетокот на музичката игра?

Наведи најмалку два инструменти кои учествуваат во исполнувањето на музичката игра **Шеќерното дете**.

СЛУШАЊЕ ИНСТРУМЕНТАЛНА МУЗИКА

Музика која се исполнува на инструмент-(и) се вика инструментална музика. Според бројот на инструменталистите - изведувачи разликуваме: соло-исполнител еден инструмент, дуо - два, трио - три, квартет - четири, квинтет - пет, октет - осум инструменти, камерен (мал) оркестар, голем оркестар. Во зависност кои видови инструменти се застапени, оркестрите можат да бидат: гудачки, дувачки, симфониски, забавни, народни, мандолински, хармоникашки, оркестар од Орфови инструменти итн.

Како што претходно напоменавме музиката е јазик на тонови, кои композиторот ги користи за изразување на своите мисли и чувства. Тој освен тонови, во своите творби користи и звуци од природата, пример: пеење на птици, жуборење на поточе, шумолење на лисја, татнежи на грмотевици, брмчење на инсекти, бура итн. Во музичката литература има многу музички творби во кои композиторите мошне успешно доловуваат звуци од природата, пример: Камиј Сен - Санс: **Карневал на животните**, Леополд Моцарт: **Детска симфонија**, Роберт Шуман: **Детски сцени**, Сергеј Прокофјев: **Петре и волкот**, Тома Прошев: **Музичка сликовница**, Димитрие Бужаревски: **Шеќерната приказна и др.**

Композиторите во своето творештво користат и народни приказни, бидејќи тие се богати со многу ликови, во која доброто секогаш го победува злото.

Музиката нешто прикажува, слика, затоа неа секој може да ја восприема и доживува, различно и субјективно. Меѓутоа, за да може да се разбере и доживее што музиката раскажува, изразува треба внимателно, концентрирано и активно да се слуша од почеток до крај. Никакви зборови не можат да го надополнат нејзиното звучење. Музиката со нас разговара на специфичен универзален јазик. Ниту еден учебник, книга не може да помогне да ја засакаме, восприемиме и запознаеме музиката освен самата музика. Пред или по првото слушање на музичката творба се поставува една максимум две задачи со елементарен уметничко естетски карактер, преку кој надарениот ученик осознава и го определува карактерот на музиката, пример: *дека таа е весела, тажна, свечена, распевана, драматична, борбена, смешна, ороводна, танцувачка, маршева итн.*

При повторното слушање се поставува задача преку која ученикот ќе ги осознае изразните елементи во музичката творба, пример: да го одреди мелодиското движење, темпото, динамиката, тактот, формата, инструменталниот состав, солистички инструменти, вид оркестар итн. По повеќекратното слушање на музиката се утврдуваат изразните елементи во музиката, се воочуваат инструменти кои учествуваат во исполнувањето на музиката, кои инструменти ја водат мелодиската линија и нивниот придонес за карактерот на композицијата. Прашањата - задачите треба да бидат куси, концизни, добро осмислени за да може надарениот ученик да даде логичен и правилен одговор.

Секоја музичка творба надарениот ученик во текот на учебната година ја слуша 2 - 3 пати во различни временски интервали. Со повторното слушање на музичката творба, надарениот ученик ги утврдува и продлабочува стекнатите знаења и умеења за слушаната музика. На пример, пиесата **Лет на бумбарот** од рускиот композитор Николај Римски Корсаков, надарениот ученик ги продлабочува своите знаења бидејќи музиката ја препознава по имитацијата-брмчење на бумбар во лет т.е. по карактеристичното ритмичко - мелодиско движење во брзо темпо.

За слушање инструментална музика на надарениот ученик му предлагаме да слуша инструментална музика преку **проектни активности** слушајќи фрагменти на ЦД или ДВД од балет

Лебедово езеро

музика:Петар Илич Чајковски(1840 - 1893)

Вовед во проектната активност:

Петар Илич Чајковски е руски композитор.Тој во своето творештво обилно го користи богатниот руски фолклор но, и фолклорот на европските народи. Чајковски е првиот руски композитор кој ја пренел славата на руската музика преку руските граници и изградил мост меѓу источната и западноевропската музика. Неговото

творештво е мошне богато. Особено се значајни неговите балети кои се изведуваат на сите светски сцени: **Лебедово езеро**, **Заспаната убавица**, **Оревокршачка**.

Приказната за **Лебедово езеро** ја слушал во едно руско село каде живееле неговите роднини. Оваа приказна ја обработил со музика и со разни танци.

Обиди се да ја доживееш и да ја почувствуваш изразната моќ на музиката преку која композиторот ја раскажува приказната (содржината), особено на главните личности.

Тек на проектната активност:

Внимателно слушај го воведот на балетот **Лебедово езеро**. Какви инструменти звучат: *гудачки, дувачки, цел оркестар*? Каков е карактерот на музиката во воведот: *танцовачки или маршевски*? Запомни ја мелодијата што ја изразува и ја доловува маѓепсаната принцеза **Одета**. Оваа мелодија во балетот многу често се исполнува од дрвените дувачки инструменти кои многу нежно звучат.

Прва проектна активност :

Принцот **Зигфрид**, исто така, е претставен со напевна мелодија во исполнение на флејта - дрвен дувачки инструмент. (слушни ја).

Зошто, според тебе, за исполнување на најнежни мелодии композиторите ја користат звучноста на дрвените дувачки инструменти ?

Слушни ги музичките портрети на принцот **Зигфрид** и на принцезата - лебед **Одета**. Како е опишан принцот **Зигфрид** со музички средства (*убав, нежен, груб, благороден, мажествен, весел, шеговит, пргав, властодржец*) ?

Втора проектна активност :

Во вториот чин во балетот **малите лебеди** имаат своја мелодија - танц. Слушни го овој танц. Тој има мошне убав напевна мелодија, но уште подобар е нивниот танц. Дај свој коментар за музиката и за играта на маѓепсаните лебеди, кои дење се лебеди, а ноќе девојки. Доколку балетот го гледаш на ДВД секако тоа ќе го воочиш.

Трета проектна активност :

Слушај ја музиката и гледај го балетот на DVD за да можеш да ја доживееш како со музички средства е претставена принцезата **Одета**.

На крајот на третниот дел ќе слушнеш дијалог помеѓу два инструмента. Какви се тие инструменти : дувачки, гудачки, ударни?

Одидија црниот лебед, ќерка на лошиот маѓепсник се преобразува како **Одета**. Без да разбере за тоа, принцот ја претставува пред мајка му. Така **Одидија** успева да ја отргне клетвата за вечна верност.

Соживеј се со музиката во која е опишана измамата на **Одидија**.

Завршна проектна активност:

Слушај ја мелодијата во која композиторот го слика портретот на **Одета** со музички средства. Зошто музиката звучи тажно и трагично?

Евалуација на проектната активност :

Надарениот ученик за секоја проектна активност дава свој коментар за музиката што звучи во нив. Во завршната **проектна активност**, надарениот ученик дава коментар и оценка за впечатоците што му оставила музиката и танцот: *вознемирена, тажна, бодра, весела, игрива, танцувачка, трагична, свечена, закачлива*. Надарениот ученик исто така дава оценка за видот на музиката со која завршува балетската приказна.

Кој танц - музика најмногу ти се допадна во балетот и сакаш повторно да ја слушаш?

НАРОДНИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ ВО МАКЕДОНИЈА

Македонскиот народ нема позначајно културно - уметничко наследство од народните песни, народните ора и народните инструменти. Тие се создавани од древни времиња со векови пренесувани од поколение на поколение во духот на народната традиција и секојдневниот живот. Народните инструменти тесно се поврзани со народните обичаи, националниот дух, историјата, културата и начинот на живеење на Македонецот. Народот вели: **Каде што има песна и свирка има и оро**. Песните, ората и свирките (инструменти) се заемно поврзани. Придружбата на народните песни и ора им е доверена на народните инструменти, без кои не може да се замисли нашата народна музика и народните ора. Со придружба на народните инструменти народните пејачи и играорци добиваат самодоверба и стимул да ги изразат и да ги пренесат со големо чувство и динамичко нијансирање да ја испеат народната песна и да го изиграат орот. Народната музика е целосна само тогаш кога се исполнува на народни инструменти или инструменти што можат да се приспособат кон нејзината интерпретација.

Во зависност од функцијата, употребата, интензитетот и звучноста, народните инструменти во Македонија се делат во две групи и тоа:

Традиционални народни и чалгациски инструменти

Традиционалната народна инструментална група опфаќа четири подгрупи:

- а) *свадбарско - соборски* : гајда (мешница), зурла, тапан, дајре
- б) *овчарски*: кавал, шупелка, дудук, двојанка
- в) *еснафско - чаршииски* (разни видови тамбури) ;
- г) *гусларски* : кемане, гусла, грнета (кларинет), ут, лаута, тарабука, хармоника

Според начинот како се добива топот-звукот, народните инструменти се делат на:

- **дувачки**: гајда, зурла, кавал, шупелка, грнета (кларинет) ;
- **жичени**: кемане, канон, ут, лаута, тамбура, цигулка (виолина) ;
- **ударни**: тарабука, тапан, дајре .

Слики на народни инструменти од Прирачникот

ИНСТРУМЕНТАЛНИ СОСТАВИ ВО МАКЕДОНИЈА НАРОДНА ТРАДИЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА

Музичката традиција во Македонија е мошне богата со разновидни народни музички инструменти од кои биле формирани повеќе инструментални состави со кои се придружувале народни песни и се исполнувале народни ора.

Постоеле **селски и градски** инструментални состави. **Градските** инструментални состави се составени од фабрични и народни инструменти, додека селските биле составени од разновидни рачно изработени народни инструменти, на пример: гајди, кавали, кѐмане, тамбура, кавалче, тарабука, дајре, тапанче.

Гајдата, кавалите, кѐмането, тарабуката се употребувале како солистички и како придружни инструменти во самостоен оркестар. Најчесто селските инструментални состави се составени од два мелодиски и еден ударен инструмент, пример, две гајди и дајре. Ваков состав бил многу познат во 19 и почетокот на 20 век. Најпознат состав е оркестарот од **изворни народни инструменти**: гајда, кавали, тамбури, кѐмане, тапан или дајре.

Слушни две народни ора и една песна во исполнение од овој состав: **Берагче**, **Црногорка** народни ора и **Оре шише шарено** - народна песна

Ориенталниот инструментален состав - чалгии најчесто има состав : кѐмане (виолина), грнета (кларинет), лаута, ут, канон и дајре. Карактеристично за чалгиските состави е водење на мелодијата унисоно од сите инструменти. Познати чалгии се: скопски, велешки, битолски, охридски.

Слушање народни песни и ора во исполнение на чалгии:

Слушај кај шумат шумите буките - народна песна

Лихнида - народна песна

Бувчанско - народно оро

Женско чамче - народно оро

Зурлациско - тапанарски состави : две зурли и еден или два тапани

Слушање народни ора: **Тешкото**, **Арамиско** и **Русалии**

Аналитички проучи ги содржините од Прирачникот.

МУЗИЧКО ОБРАЗОВАНИЕ ЗА VI ОДДЕЛЕНИЕ
ДЕВЕТГОДИШНО ОБРАЗОВАНИЕ

-ПРИРАЧНИК ЗА НАДАРЕНИ УЧЕНИЦИ ЗА ПОДГОТОВКА
ЗА ИСПИТ ЗА АКЦЕЛЕРАЦИЈА

ЗОШТО ЈА САКАМ ТАТКОВИНАТА

Воведна проектна активност:

Нашата татковина Република Македонија не била отсекогаш слободна. Повеќе од пет века била под османлиско и под други ропства. За нашата света слобода сме дале големи жртви на првиот Илинден (1903) и на вториот Илинден (1944) година. Татковината е нашето најголемо богатство. Секој наш граѓанин ја носи татковината во срце, неизмерно ја сака и ја брани со љубов и верност.

Тек на проектната активност:

Доживеј го и усвој го првиот изразен елемент на песната - содржината и пораката на поетот, потоа пеј ја со нотен и со литературен текст.

Кој ме пра-ша зош - то са - кам, - се - кој ка - мен си ни зо - ри, зош - то
са - кам неј - ни ри - дој, рам - ни пол - ја и до - ли - ни, зош то
са - кам неј - ни ри - дој рам - ни пол - ја и - до ли - ни!

<i>Татковино земјо моја,</i>	<i>За слобода света мила,</i>	<i>Ете зошто в мојто срце</i>
<i>земјо лична прадедова</i>	<i>големи сме жртви дале</i>	<i>љубовен јас носам пламен</i>
<i>земјо родна македонска</i>	<i>Делчев, Карев, Питу, Груев,</i>	<i>зошто љубам родна земја</i>
<i>лична како тебе нема.(2x)</i>	<i>Сандански и многу други(2x)</i>	<i>секој чекор, секој камен(2x)</i>

Завршна проектна активност:

Со какво темпо и динамика треба да се пее песната?

Какви чувства буди кај тебе песната?

величествени, достоинствени, патриотски, драматични, горди, тажни, свечени, шеговити, идилични (Подвлечи го твојот одговор)

Каква е песната по карактер: *танцовачка, маршева, ороводна* (подвлечи)

Пеејќи ја песната, што најмногу сакаш да сториш, да бидеш?

Зошто композиторот го избрал овој вид музика?

Евалуација и презентација на проектната активност:

Искажи го своето мислење дали композиторот преку мелодијата и ритамот успеал да ги изрази и да ги долови карактерот, содржината и поетската порака на песната?

Дај свој коментар и образложение за оваа задача.

Земјо македонска - народна песна

Македонија земјо - исконска

Бисер балкански - народна песна

Македонија љубов голема - народна песна

Татковино - Тома Прошев

Музичките твои што ги слушаше одговараат ли на расположението, содржината и поетската порака на песната **Зошто ја сакам татковината?**

ПОТСЕТИ СЕ!

Во V одделение учеше дека во светот на музиката има седум главни лика - тонови. Секој тон звучи различно и има свое име: до, ре, ми, фа, сол, ла, си - солмизациони слогови кога ги пееш тоновите со нотен текст. Меѓутоа, знаеш и дека тоновите се именуваат и со абецедни имиња: **c, d, e, f, g, a, h**. Вака тоновите ги именуваат музичарите кога свират на инструмент. Имињата на тоновите (солмизациони или абецедни) во музиката се нарекуваат музичка азбука. Исто така, знаеш дека сите тонови живеат во заедничка музичка куќа - петтолиние, имаат заеднички клуч - виолински, или **G**, се пишува во почетокот на петтолинието, со чија помош се одредува местото на секој тон.

Во работната музичка тетратка напиши ја скалата **Це-дур***. Обележи ги местата на тоновите со римски броеви, цели и полустепени. Под стапалата напиши ги солмизационите и абецедните имиња на тоновите, потоа отпеј ја!

Азбука тонска

Тра ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла, ла.

Слуш - не - те се - га неш - то но - во до ре ми фа сол ла си
аз - бу - ка тон - ска се - кој пе - е.

до до до си ла сол фа ми ре до до.

Песната Азбука тонска прочитај ја ритмички со имињата на тоновите. Пеј ја мелодиски со солмизациони и абецедни имиња на тоновите, потоа и со литературен текст ритмички и мелодиски точно. Каков интервалски скок има во четвртиот такт? Во која скала е напишана песната? По што позна дека песната е напишана во таа скала? Во кој дел од песната ја пееш скалата Це-дур?

Самостојно состави мелодиска вежба од 8 такта со тоновите од скалата Це-дур.

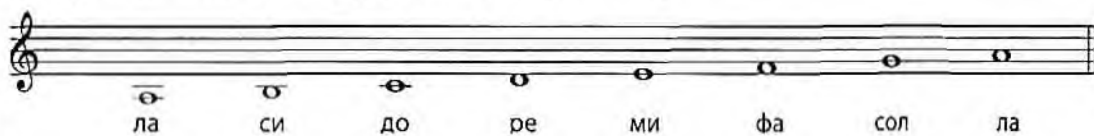
До, ре, ми - од мјузиклот на Ричард Роџерс

*звукот е тврд, цврст, силен, ведар и слично

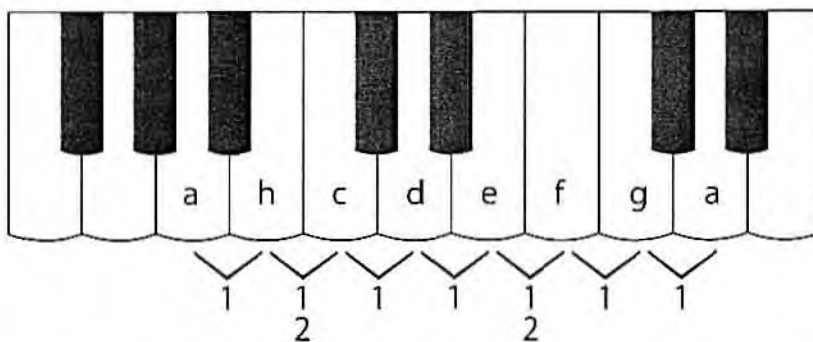

МОЛСКА СКАЛА - а-мол* скала

Отпеј ја следната скала со придружба на клавира или гитара.

Ти звучи ли малку необично? Оваа скала има поинаква звучност отколку **Це-дур**, причината е различниот редослед на целите и полустепените меѓу стапалата. Провери!

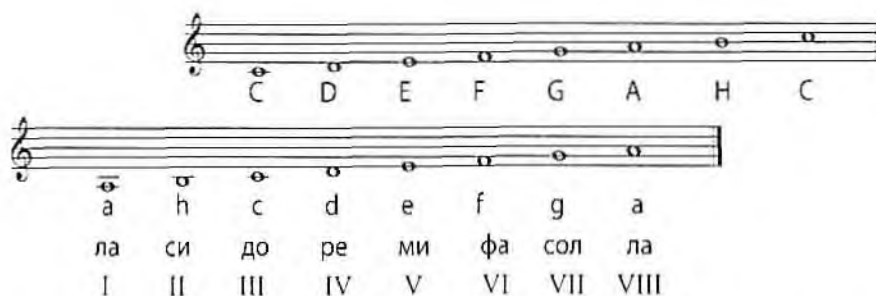

Секако! Растојанието меѓу тоновите во оваа скала се разликува од **Це-дур** скала. Скала во која растојанието меѓу тоновите го има следниот редослед:

1 1/2 1 1 1/2 1 1 музичарите ја нарекуваат **молска скала**.

Бидејќи молската скала започнува од тонот **а**, се вика **а-мол** скала.

Прочитај ги и отпеј ги тоновите на **Це-дур** скала, а потоа на **а-мол**.
Воочи ли дека тоновите во **а-мол** се исти како тоновите во **Це-дур**?

Навистина, тоновите во а-мол се исти тонови како Це-дур! Да, да. Це-дур и а-мол ги поврзува една посебна врска. Дурски и молски скали што имаат исти имиња на тоновите, музичарите ги нарекуваат **паралелни скали**. Почетниот тон на молската скала лежи два тона пониско од нејзиниот паралелен дур. Поради тоа, музичарите ја нарекуваат оваа скала природна молска скала и ги пеат со следниве солмизациони слогови: **ла, си, до, ре, ми, фа, сол, ла**. Во работната тетратка напиши ја **природната а-мол** скала

*звукот звучи меко, топло, не толку цврсто како во дур

Во која скала е напишан музичкиот пример? _____.

По - лу сте - пен си, до, си, по - лу сте - пен ми, фа, ми,
са - мо два во ска - ла - та ко - ја ска - ла е?

Во македонската народна музика многу песни се пеат во молски скали, на пример:

ЛЕНКА ПИНГОВА

Раз бо - ле - ла се _____ раз - бо - ле - ла се _____
раз - бо - ле - ла се _____ раз - бо - ле - ла - се _____ Лен - ка
Пин - го - ва _____ Пин - го - ва _____.

*Над глава ѝ стои, стара ѝ мајка,
Каж ми Ленче, каж ми Ленче, од што си болна? 2x
Јас сум си болна, од прво либе,
Јас ќе си умрам, јас ќе си умрам, рано в недела. 2x*

Какви интервалски скокови има меѓу 4 и 5, во 9 меѓу 9 и 10, и 13 такт?

Во која скала е напишана песната Ленка Пингова? _____.

Со какво темпо и динамика се исполнува песната? _____.

Марш - Сергеј Прокофјев

Гоце - Тодор Скаловски - фрагмент

Свездичка - Стојан Стојков

Илинденка - Тодор Скаловски

Слушај ја внимателно музиката. Обрни внимание на звучноста на музичките творби. Кои звучат дурски, а кои молски?

Според начинот на исполнувањето, која музика е вокална _____

која е инструментална _____

а која е вокално - инструментална _____?

ДЕТСКИ ХОР ОД ОПЕРАТА КАРМЕН - Жорж Бизе

Жорж Бизе (1838 - 1875) е еден од најпознатите француски композитори во втората половина на XIX век. Тој е плоден композитор, иако живеел мошне кратко. Најпопуларна му е операта ***Кармен**.

Бизе во оваа опера изнесува на сцената приказна од народниот живот на Ромката Кармен.

Во првиот чин сигналот на трубата ја објавува смената на стражата. Стражарите маршираат придружувани од група деца од улицата. Децата маршираат заедно со војниците по тактот на музиката и пеат.

*Ајде, браќа, брзо, брзо
иде стража војничка,
чуј, труба нас не вика,
трата, та, та, та, та, та,
та.*

*Кој е јунак тој е млад
крени глава високо
нека види сиот град
тра, та, та, та, та, та.,та.*

*Штом се јави стража ај,
маршираме со нив знај,
лева, десна во такт оди
складна песна нас не води!*

Ајде, браќа, брзо, брзо...

Активности:

Со какво темпо и динамика се исполнува песната? _____

Како започнува песната: со вовед - свирење на оркестарот или со пеење?
_____

Кои инструменти најмногу се слушаат во мелодијата кога свири оркестарот и кога пее хорот?
_____

Каков хор ја исполнува песната? _____

Кога свири оркестарот, плескај со рацете дланка со дланка, дланка со два прста, а кога пее хорот, плескај со двете дланки по колената, потоа марширај нечујно по тактот на музиката.

Какво расположение доживуваш кога ја слушаш музиката?

ведро, весело, тажно, шеговито, бодро, величествено, ороводно, танцовачко (подвлечи)

Зошто се определи така, образложи усно.

Прошири ги своите знаења пребарувајќи на Интернет за операта **Кармен**.

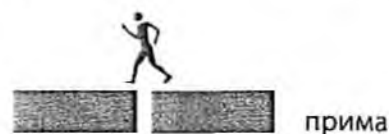
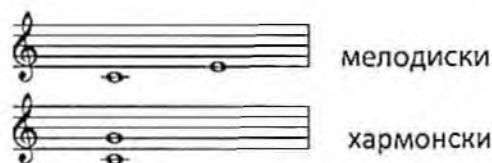
*Опера е композиција за солисти, хор и оркестар. Се изведува во театар.

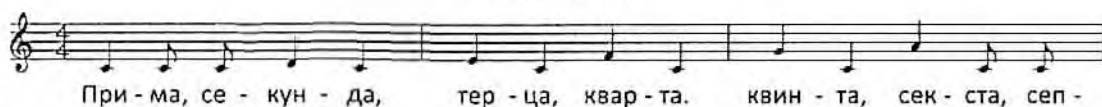
ИНТЕРВАЛИ

Потсети се и продлабочи ги знаењата за интервали!

Како што знаеш од V одделение, тоа е растојанието меѓу висината на кои било два тона. Тие се разликуваат според бројот на стапалата, бројот на степените и звучниот впечаток. Имињата на интервалите се земаат од италијанските редни броеви: прима, секунда, терца, кварта, квинта, секста, септима, октава. Интервалите можат да бидат: мелодиски, кога тоновите звучат еден по друг, и хармонски, кога двата тона звучат едновременно.

ИНТЕРВАЛИ

Во работната тетратка напиши по три интервали што се спомнуваат во песната **Интервали** и обележи ги со знакот $\square$

ЕСЕНСКА РАЗГЛЕДНИЦА ВНУК И ДЕДО

Доцна есен. Облаците натежале, врне ситен дожд. Маглата од планините се спушта во котлините. Дува ветер. Лисјата, цвеќињата и тревите ги попари слана. Жолтите лисја паѓаат од дрвјата. Ластовиците, штрковите, славејчињата одамна се заминати во топлите краеве, каде што сонцето светло и топло грее. За доцната есен поетот Глигор Поповски напишал песна со наслов **Внук и дедо**. Во песната разговараат внукот и дедото.

*Есен стаса мило чедо,
есен жолта рана
цвеќиња и лисје треве
ги попари слана.*

*Кај се дедо сите птици
што ни беа кај нас?
- На југ топол мило чедо,
кај што нема мраз.*

На кој тонски род ѝ припаѓа песната Внук и дедо, дурски или молски?

Со каква динамика и со какво темпо треба да ја пееш песната за да ја доловиш нејзината содржина и расположение?

Расположението на песната изрази го со твоето пеење.

На колку се брои песната? 1 2 1 2 3 1 2 3 4

Есенска звучна слика

Есенска песна од **Годишните времиња** - П. И. Чајковски

Есен - од циклусот **Годишни времиња** - Антонио Вивалди

Два се цвета облагале - народна песна

Обиди се да ги воочиш и да ги доживееш сличностите и разликите меѓу песната Внук и дедо и музичките творби што ги слушаше. Своите впечатоци искажи ги усно или со литературен текст.

ЗА ЕЛИЗА

пиеса за пијано - Лудвиг ван Бетовен

„Нема ништо подобро и поубаво од тоа да направиш многу среќни луѓе со уметност.“

Лудвиг ван Бетовен

Лудвиг ван Бетовен е еден од најголемите музички великани на музичката уметност на сите времиња. Тој му остави на човештвото голем број композиции што се изведуваат во цел свет. На 28 години го изгубил слухот. Неговата љубов кон музиката го одржала во живот да создаде најголеми и највредни композиции, кои до денес не се надминати.

Кратката композиција За Елиза спаѓа меѓу најпопуларните Бетовенови пиеси, посветена на една негова ученичка. Во неа тој со тонови изразил и искажал многу искрени, нежни, топли, вдахновени, радосни, среќни, весели, но и болни чувства кон својата ученичка Елиза.

- А Оваа музика нека биде твој дар, Б Оваа музика нека биде твој дар,
звучите нека се гласат, чуј го овој бурен звук,
и нека животот ти го красат. кој создава немир како ветер лут

А Оваа музика...

Слушај ја пиесата За Елиза во две изведби. Која изведба ти остави подобар впечаток? Зошто? Кој принцип го користел Бетовен во пиесата?

- а) *слично*
б) *контрастно*
в) *исто*

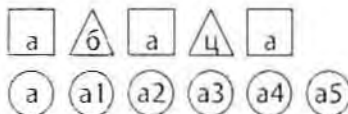
Колку пати прозвучува почетната мелодија - тема во пиесата?

Потруди се да ја запомниш почетната мелодија - тема.

При повторното јавување на темата, како звучи изменета или неизменета?

Коментирај го карактерот на музиката во секој дел на пиесата.

Која шема одговара на структурата на пиесата?

<i>раскажувачко</i>	<i>луто</i>	<i>страсно</i>	<i>енергично</i>
<i>темпераментно</i>	<i>грациозно</i>	<i>хумористично</i>	<i>весело</i>
<i>вознемирено</i>	<i>лирично</i>	<i>светло</i>	<i>необично</i>
<i>благородно</i>	<i>тажно</i>	<i>пасторално</i>	<i>маршево</i>
<i>возбудено</i>	<i>идилчно</i>	<i>ороводно</i>	<i>болно</i>
<i>свечено</i>	<i>подбивно</i>	<i>радосно</i>	
<i>мечтателно</i>	<i>танцовачко</i>	<i>восхитено</i>	

Избери од понудените определби во правоаголникот каков е карактерот на пиесата?

ДА СЕ ПОТСЕТИМЕ ЗА МУЗИЧКИОТ ФОЛКЛОР

Песна се ори, се лее,
свирки свират, тапан бие,
весело македонско оро се вие.

Во V одделение се запозна со основите на фолклорот, неговото настанување, развој и поделба. Се запозна со елементите на фолклорот, особено на музичкиот. Потсети се на нив и одговори на следниве прашања:

Што е фолклор?

Што изучува музичкиот фолклор?

Како се делат народните песни според содржината и намената?

Кои песни спаѓаат во обредно-обичајни?

Кога се пеат обредно-обичајните песни?

Кога се пеат необредните песни? Кои песни спаѓаат во оваа група?

Наведи две обредни и две необредни песни што ти оставиле најдобар впечаток и сакаш повторно да ги слушаш и да ги пееш. Во VI одделение ќе се запознаеш со:

НАРОДНИ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ ВО МАКЕДОНИЈА

Македонскиот народ нема позначајно културно-уметничко наследство од народните песни, народните ора и народните инструменти. Тие се создавани од древни времиња со векови пренесувани од поколение на поколение во духот на народната традиција и секојдневниот живот. Народните инструменти тесно се поврзани со народните обичаи, националниот дух, историјата, културата и начинот на живеење на Македонецот. Народот вели: каде што има песна и свирки, има и оро. Песните, ората и свирките (инструментите) се заемно поврзани. Придружбата на народните песни и ора им е доверена на народните инструменти, без кои не можат да се замислат нашата народна музика и народните ора. Со придружба на народните инструменти народните пејачи и игроорци добиваат самоверба и стимул да ги изразат и да ги пренесат со големо чувство и динамичко нијансирање да ја испеат песната и да го изиграат орот. Народната музика е целосна само тогаш кога се исполнува со придружба на народни инструменти или инструменти што можат да се приспособат кон нејзината интерпретацијата.

Во зависност од функцијата, употребата, конструкцијата, интензитетот и звучноста, народните инструменти во Македонија се делат на две групи, и тоа:

Традиционални народни и чалгаџиски.

Традиционалната народна група опфаќа четири подгрупи:

- а) **свадбарско-сборски:** гајда (мешница) зурла, тапан, дајре;
- б) **овчарски:** кавал, шупелка, дудук, кавалче, двојанка;
- в) **еснафско-чаршиски** (разни видови тамбури);
- г) **гусларски:** кемане и гусла, грнета (кларинет), ут, лаута, тарабука, хармоника

Според начинот како се добива тонот - звукот, народните инструменти се делат на:

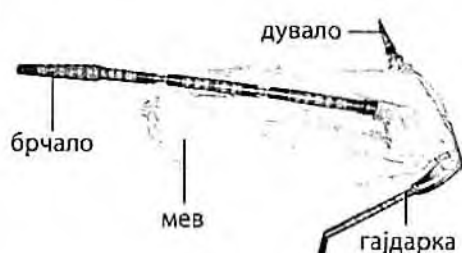
- **дувачки:** гајда, зурла, кавал, шупелка, дудук, грнета (кларинет),
- **жичени:** кемане, канон, ут, лаута, тамбура, цигулка (виолина);
- **ударни:** тарабука, тапан, дајре .

ДУВАЧКИ НАРОДНИ ИНСТРУМЕНТИ

ГАЈДА (МЕШНИЦА)

Гајдата е стар дувачки народен инструмент. Таа е свадбарско-соборски инструмент, кој пред многу векови се употребувал како мелодиски инструмент во селата и градовите во Македонија. Составен е од четири дела.

Мелодиската цевка **гајдарка** е дрвена цевка свиткана на крајот. На предната страна има седум отвори и еден отвор од задната страна за палецот.

На гајдарката се става писка од трска. Гајдарката се употребува и самостојно при исполнување на народни песни и ора како солистички или во состав на инструментални состави.

Бурдунската цевка (рог, брчало) има писка од трска. Преку неа се произведува еден длабок и сонорен тон. Составена е од три дела што се вовлекуваат еден во друг. Преку нив гајдарџијата го штимува инструментот. **Дувалото** е дрвена цевка преку која гајдарџијата дува воздух во мевот на гајдата. **Мевот** е направен од штавена јаречка или овча кожа и се држи под левата мишка, а бурдунската цевка се префрла преку левото или десното рамо. Гајдата е солистички и придружен народен инструмент.

Со формирањето на Фестивалот за народни инструменти во село Долнени, Прилепско, во 1974 година, на гајдата ѝ се врати нејзината повеќевековна употреба во инструменталната практика во Македонија. Таа денес има широка употреба не само во народната, туку и во забавната и во сериозната музика.

Гајдата е опеана и во народни песни, пример:

1. *Пак си зеде гајда, с гајда да свири,
с гајда да засвири, моме да разбуди.*
2. *Засвири Стојан, затужи,
сос тој коскено гајдурче!*

Гајдарско народно оро - Квартет Даутовски.

Црногорка - народно оро

Рашири оро - народно оро

Поступано - народно оро

Осоговка - народно оро

Опиши каква е улогата на гајдата во народните ора?

Колку пати гајдата ја води мелодиската линија, а колку пати е придружен инструмент во орото?

Кое народно оро се исполнува само на гајда?

ЗИМАТА ОДРАЗЕНА ВО МУЗИКАТА

Вовед во проектната активност:

Зимата е едно од најубавите годишни времиња. Таа носи многу грижи, но и многу радости, особено за децата. За време на студените зимски денови, пред многу години, луѓето си седеле во полутемни топли соби покрај печка или камин и си разговарале. А надвор мраз, ветер снег. Набљудувај ги и коментирај го различното расположение на зимската слика во учебникот. Откриј ги контрастите на боите во сликата.

Убавите зимски пејзажи поттикнале многу поети, ликовни уметници и композитори да напишат уметнички творби (песни, слики и музика за ова годишно време). Еден од нив е италијанскиот композитор и виолинист Антонио Вивалди. Тој напишал музика (**концерти***) за четирите годишни времиња и ги ставил во циклусот со наслов **Годишни времиња**.

Зима - 1 и 2 дел од циклусот концерти **Годишни времиња** - Антонио Вивалди

Тек на проектна активност:

Во овој дел композиторот опишал пријатни моменти од годишното време зима што ги означил и во поднасловите Зимски студ и Топлина во пријатниот дом. Тие пријатни моменти ги доловил Вивалди со нежна и пријатна мелодија во исполнение на солистички инструмент виолна со придружба на гудачки оркестар со **пициката*** свирење, со што доловил зимско дождливо време.

Одделението се дели на две групи. Првата група ги открива контрастите на боите на сликата и дава коментар какви се двата фрагмента: исти, слични, контрасни? Какви чувства и расположенија буди музиката во делот Зимски студ?

Втората група дава коментар какви чувства и расположенија им буди музиката Топлина во пријатниот дом? Определи се!

(мирно, весело, тажно, напнато, мрачно, свечено, радосно, таинствено, бодро, идилично, возбудено, гордо, смешно, закачливо) (Подвлечи).

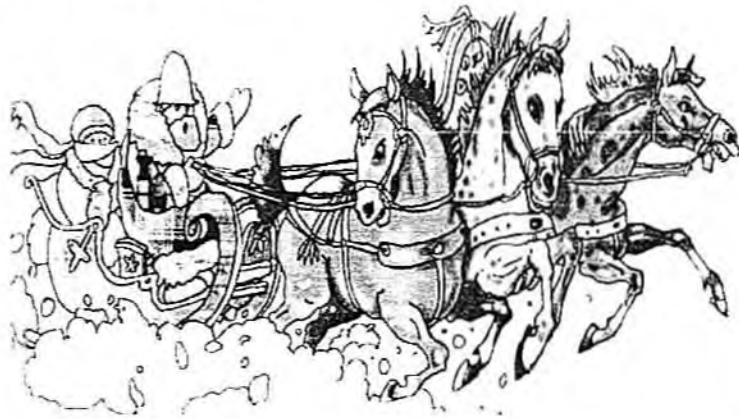
Втората група дава коментар и одговор на: Што го карактеризира звукот на инструментите што ја придружуваат главната мелодија, кратки тонови или нивно поврзување? Што доловува композиторот со ваквиот начин на свирење на придружните инструменти?

Завршна заедничка тековна активност и евалуација

И други композитори пишувале музика за зимата, пример:

Санка - Леополд Моцарт, татко на Волфганг Амадеус Моцарт.

Патување со санка - Лоренц Андерсон

Пиесите **Санка** и **Патување**

со санка само ќе ги слушаш, а на следниот час кога ќе ја слушаш пиесата Тројка, ќе коментираш за трите пиеси.

Впечатоците за сличностите и разликите меѓу двата дела од четвртиот концерт Зима искажи ги усно или со ликовни творби.

* Композиција за солистички инструмент и оркестар

* Пицикато - начин на свирење на гудачките инструменти, при што тонот се добива со тргање на жиците со прсти наместо со гудало.

ИНСТРУМЕНТАЛНИ СОСТАВИ ВО МУЗИЧКАТА НАРОДНА ТРАДИЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА

Музичката народна традиција во Македонија е мошне богата со разновидни народни музички инструменти од кои биле формирани повеќе инструментални состави со кои се придружувале народни песни и се исполнувале народни ора .

Постоеле селски и градски инструментални состави. **Градските** инструментални состави се составени од фабрични и народни инструменти, додека селските биле составени од разновидни рачно изработени народни инструменти, на пример: гајди, кавали, кемане, тамбура, кавалче, дајре, тарабука или тапанче.

Гајдата, кавалите, кемането, тамбуката се употребуваат како солистички и како придружни инструменти во самостоен оркестар. Најчесто селските инструментални состави се составени од два мелодиски и еден ударен инструмент, пример, две гајди и дајре. Ваков состав бил многу познат во XIX и во почетокот на XX век.

Најпознат состав е оркестарот од изворни народни инструменти: гајда, кавали, тамбури, кемане, тапан или дајре.

Беранче - народно оро во исполнение на изворен народен оркестар.

Оре шише шарено - народна песна во исполнение на изворен народен оркестар.

При слушањето, следи го редоследот на народните инструменти што ја водат мелодиската линија.

ОРИЕНТАЛНИ ИНСТРУМЕНТАЛНИ СОСТАВИ - ЧАЛГИИ

Ориенталниот инструментален состав - е мешан состав од мелодиски народни, фабрични и ударни инструменти. Чалгијата најчесто има состав: кемане (виолина), грнета (кларинет), лаута, ут, какон и дајре. Тонските и техничките можности на овој инструментален состав се мошне богати. Карактеристично за чалгациските состави е водењето на мелодијата унисоно од сите инструменти. Познати чалгии се: скопски, велешки, битолски, охридски. Во составот на сите чалгии има кларинет, освен во охридските.

Слушам кај шумат шумите буките - народна песна

Бувчанско - народно оро

Женско чамче - народно оро

Лихнида - народна песна

ЗУРЛАЦИСКО - ТАПАНАРСКИ СОСТАВИ

Зурлациско-тапанарскиот состав го сочинуваат 3-4 инструменти, т.е. две зурли и еден или два тапана. Репертоарот на овој состав е поврзан со условите во кој дејствува: народни песни и ора за на свадба, на собор, за слава, а кај муслиманите за Бајрам.

Тешкото галичко - народно оро
Арамиско - народно оро
Русалии - народно оро во исполнение на тапан и мала зурла

Музичка загатка:

Кои инструментални народни музички состави препозна во музичката загатка?

ПРОЕКТНА АКТИВНОСТ ЗА НАРОДНИТЕ МУЗИЧКИ ИНСТРУМЕНТИ И ИНСТРУМЕНТАЛНИ НАРОДНИ МУЗИЧКИ СОСТАВИ

Се запозна со сите народни музички инструменти: дувачки жичени ударни и инструментални народни музички состави преку слики, DVD и слушање музика.

Вовед на проектна активност:

Одделението се дели на четири групи. Секоја група добива упатство, задача што ќе истражува, какви податоци ќе собира, со кого ќе прави интервјуа, што ќе бара на Интернет, каква музика ќе снима - народни песни и народни ора, какви емисии ќе гледа на телевизија, што ќе истражуваат на Интернет, пример, Фестивалот за народни инструменти и песни во село Долнени, Прилепско итн. Се одредуваат групите. Првата група ќе истражува за дувачките народни инструменти, втората за жичените, третата за ударните, а четвртата за инструменталните народни музички состави.

Тек на проектната активност:

Секоја група работи самостојно. Најнапред групата прави план и програма за работа кои активности и задолженија треба да ги изработат. Избираат одговорен што ќе ја раководи групата. Одговорниот прави записник на извршените работни активности на групата. Првата група собира слики на дувачки народни инструменти, слики на инструментални музички состави со дувачки народни инструменти, изработува дувачки инструменти од врба, трска и сл., собира стари дувачки народни инструменти, прави интервјуа со познати инструменталисти на дувачки народни инструменти, набљудува инструменти и го набљудува свирачот како свири на инструментот. На Интернет го гледаат Фестивалот на народни инструменти во с. Долнени, Прилепско. Воочуваат колку различни дувачки народни инструменти и инструментални дувачки состави настапиле на фестивалот итн. И другите групи во одделението прават слични програми за своите програмски активности.

Завршна проектна активност (презентација):

Одговорните на групите реферираат кои планирани програмски задачи ги извршиле во својата проектна активност. Учесниците во проектните активности искажуваат и на какви тешкотии наишле при собирање на материјалите, но и дека се горди дека многу осознале за народните инструменти и за инструменталните народни музички состави.

Заедничка презентација на проектната активност:

Одговорните на групите и учениците даваат оценка за извршените активности. Сите со задоволство ги извршиле зададените активности што придонело многу повеќе да осознаат и да научат за народните музички инструменти. Сите материјали од извршените активности на групите се собирани и во рамките на шестите одделенија во училиштето учениците формираат етномузиколошко катче.

ТРОЈКА

од циклусот Годишни времиња - Петар Илич Чајковски

Вовед во проектната активност:

Ноември се смета за последен месец од есента. Меѓутоа, во средна Русија во овој месец веќе е зима. Планините, рамнините и градовите веќе се напластени со длабок снег. Насекаде се гледаат прекрасни зимски пејзажи што поттикнале многу уметници да создадат уметнички дела за ова годишно време. Така, на пример, рускиот композитор П. И. Чајковски со музички средства го опишал годишното време зима и го ставил во албумот составен од 12 пиеси за секој месец во годината, различни по карактер и содржина. Секоја од нив слика карактеристичен лик или сцена од рускиот живот.

Пиесата е клавирска слободна и интимна пиеса. Звучноста на нејзината основна тема е широка, распеана мелодија со специфичен руски карактер, како да се насликани бескрајните полиња, шумските далечини, руската зима. Тројка е санка што ја влечат три коња, кои на вратот имаат звонци-прапорци. Со санката во зимно време луѓето се превезувале од едно место до друго. Чајковски со музички средства го опишал патувањето со санка со сите згоди и незгоди што се случуваат за време на долгото патување по завеаните руски патишта со снег.

Тек на проектната активност:

1. Каква слика изразува музиката?
2. Воочи ја, слушни ја основната мелодија и обиди се да ја запомниш.
3. Создај придружба на пиесата со ритмички музички инструменти. Кои?
4. Какви инструменти ќе употребиш за да го доловиш рамномерното трчање на коњите?
5. Во песната на звончињата кој инструмент ќе го примениш за придружба за да го доловиш нивниот звук?
6. Со какво темпо се исполнува пиесата?
7. Кој дел од пиесата те потсетува на галопирање - трчање на коњи?
8. Како завршува пиесата?

Завршна проектна активност:

Одделението се дели на три групи. Првата група одговара на 1, 3 и 5 прашање, втората група на 2, 4 и на 6, а третата на 7 и 8 прашање. Сите три групи ја вреднуваат пиесата, т.е. ги изнесуваат впечатоците од слушаната музика. На овој час ќе слушаш уште две пиеси за зимата.

Патување со санка - Лоренц Андерсон.

Санка - Леополд Моцарт

Воочи ги сличностите и разликите меѓу трите композиции што опишуваат патување со санка. Секоја група дава свој коментар за впечатоците од трите пиеси за зимата.

Со помош на Интернет пронајди податоци за животот и творештвото на Чајковски.

ЗИМСКИ МАКЕДОНСКИ НАРОДНИ ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ

КОЛЕДЕ

Уште од древни времиња големите христијански празници се обележувале со народни обреди, кои се задржале до денес. Тие длабоко се вкоренети во битот на народот и носат обележје од крајот на земјата каде што се прославува. Најмногу празници на фолклорниот обреден календар има во доцна есен и во зима. Така, на пример, на 6 јануари се слават Коледе и Бадник, еден ден пред Божиќ. Помали или поголеми групи деца се собираат, палат оган и пеат коледарски песни, а потоа одат по домовите. Коледарите им пеат коледарски песни на домаќините со кои им посакуваат добро здравје, среќа, радост и плодородие. Домаќините им даваат подароци. Коледарите го најавуваат Божиќ - раѓањето на Господ бог Спасителот Исус Христос. Најпопуларна коледарска песна е песната Коледе леде.

Вечерта на Коледе се слави Бадник со богата посна вечера. Се крши кравајче во кое има паричка. Домаќинот го крши лепчето. Едно парче за Господ, едно за куката, а потоа за секој член од семејството. На оној на кого ќе му падне паричката, ќе го следи среќа цела година. Паричката се става во чаша со вино од која сите пивнуваат.

Како се празнуваат Коледе и Бадник во твојот крај и во твојот дом?
Кои коледарски песни се пеат во твојот крај?

Многу композитори имаат напишано песни за Коледе,
на пример:

- Коледе - Ристо Аврамовски
- Збирајте се на коледица - Ристо Аврамовски
- Џингл Белс - Американска коледарска песна
- Џингл Белс - Коледарска песна во исполнение оркестарот на Бени Гудман
- Украсете го домот - сицилијанска коледарска песна

Кои композиции што ги слушаше ти оставија најдобар впечаток? Според начинот на исполнување, какви се музичките творби: вокални, вокално-инструментални, инструментални?
Одговори усно на задачата. Кои творби сакаш повторно да ги слушаш и имаш желба некоја од нив да научиш да пееш?

ЕКОПЕСНА

Со **Екопесната** ќе усвоиш знаења од областа на **екологијата***. Каков е твојот однос кон животните, растенијата и неживата природа: водата, воздухот, почвата? Колку ти придонесуваш за заштита и за унапредување на чиста и здрава човекова животна средина за здраво и среќно детство, како и за среќни и здрави граѓани.

*Зошто ме прашувате
каков ни е градот!
Гледајте го снегот
почист е од чадот
Рефрен:
Еколози, биолози
каде ли сте сега
градот в магла сиот е
никој не з?????????*

*Зошто ме прашувате
колку коли в градот!
Бојата ја смениле
Рефрен: Еколози...
Нашата пак река
стана како бара.
а за чиста вода
знам од сказна стара!
Рефрен; Еколози...*

Како го замислуваш твојот град, село според оваа песна и музиката што ќе ја слушаш? Што ќе преземеш за буџето на свеста на граѓаните и твоите соученици за зачувување на екосредината во училиштето, на улица, во твоето место и пошироко?

Распеана шума и финале од Шеќерната приказна - музика Димитрија Бужаровски.

Каква е музиката кога славејот е ослободен и кога сите во шумата повторно пеат? Каква е шумата во која пее славејот:

- а) еколошки чиста
- б) загадена?

Каква е музиката на крајот на музичката приказна кога шеќерното дете се разделува од шумските животни?

Розите од југ - Јохан Штраус-синот
Танц на цвеќињата од балетот - П. И. Чајковски

Музичките творби што ги слушаш придонесуваат ли за развивање на еколошката свест кај учениците?

Направи еколошки музички албум на ниво на паралелка.

* Наука за начинот на живеење на животните заедници и односите што владеат меѓу живите.

ПРОЛЕТ ОД ЦИКЛУСОТ ГОДИШНИ ВРЕМИЊА

Музика: Антонио Вивалди

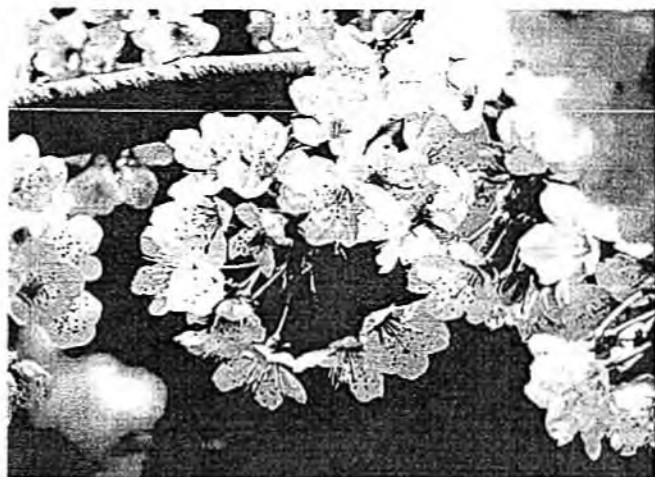
Најзначајна композиција на италијанскиот композитор Антонио Вивалди се неговите четири концерти со програмска содржина обединети во заедничкото име. Во овие концерти Вивалди мошне успешно со музички средства слика разни расположенија во природата во сите четири годишни времиња, на пример: пеење на птиците, жуборење на поточето, бура, ветер, убави пејзажи во разгорот на летото, восхитување на есента и зимски радости.

Првиот концерт од циклусот Годишни времиња се вика **Пролет**. Концертот се исполнува на соло-виолина со придружба на гудички оркестар и чембало

претходник на клавирот. Концертот започнува со една од најпопуларните и најубави теми во творештвото на Вивалди: природата се буди на сончевата светлина, птиците пеат. . . раскажано и изразено со музика. Во концертот, секако, ќе почувствуваш како постојано да се води дијалог меѓу солистичкиот инструмент и оркестарот.

Кој учествува во исполнувањето на концертот?
На кој инструмент се исполнува солистичката мелодија?
Со какво темпо и динамика се исполнува концертот?
Што најмногу те возбуди во музиката: мелодијата, ритамот, разновидните инструменални бои, сè заедно?
Зошто?

Дај свој коментар за восприеманата и доживеана музика.

Антонио Вивалди (1678 - 1741) бил многу плоден композитор, виолинист, диригент, теоретичар. За жал, иако бил плоден композитор и виртуоз на виолина, умрел во крајна беда заборавен од сите пријатели. Сè до триесеттите години од 19 век тој бил непознат како композитор кога случајно во Торинската библиотека се пронајдени илјада, илјада ноти - музика подвижна, жива, богата и чудно современа! Тој живеел и работел во Венеција како свештеник. Го викале црвен поп, бидејќи имал

црвена коса, но никогаш не вршел црковни обреди. Спремал женски хор и пишувал музика. Тој е автор на огромен број композиции, меѓу кои и циклусот концерти **Годишни времиња**, посветени на четирите годишни времиња. Вивалди во овие концерти вклучува многу финеси во музиката, на пример, расцутени пупки цвеќиња, пеење на птиците во пролет, жуборење на поточето, ветар, бура, убавиот пејзаж во разгорот на летото, восхитот на есенските пејзажи и радости во зимата кога луѓето разговараат собрани во полутемна соба околу огрот, а надвор ветар, мраз, паѓа снег.

ПРОЛЕТНИ МАКЕДОНСКИ ПРАЗНИЦИ И ОБИЧАИ

ВЕЛИГДЕН

Македонскиот народ во пролет слави повеќе празници и обичаи: Прочка, Тодорова сабота, Младенци, Благовец, Лазарев ден, Цветници, Велигден, Гурѓовден и други.

Денот на Христовото воскресение е државен празник. Тој не е само најголем, туку и најстар христијански празник што се празнува од вториот век. Велигден е суштината на христијанството и потврда на самата вера, зашто, како што рекол свети Апостол Павле: Ако Христос не воскресеше, **празна ќе беше нашата вера.**

Затоа на Велигден пееме: Христос воскресна од мртвите, со смрт смртта ја победи и на оние што се во гробовите живот им дарува. Поради големата популарност на Исус, властите и свештениците на Рим го осудиле на смрт, бидејќи рекол дека е божји син. На тајната вечера во четврток

навечер Исус им рекол на своите ученици: Еден од вас ќе ме предаде. Исус ги благословил со вино и леб со што ја воспоставил светата пречиста. На овој ден во сите православни домови се вапцуваат црвени јајца, кои значат живот и потсетуваат на Христовата крв. На Велигден луѓето се поздравуваат со поздравот: Христос воскресе, а се отпоздравуваат со: Навистина воскресе. За Велигден се испеани многу песни, народни ора и композиции, како на пример:

КАМБАНИ СВОНАТ

Музичка нотација со македонски текст:

Кам - ба - ни сво - нат цр - ков ни Ве - лиг - ден да го сла - ви ме
 На И - сус Хрис - тос мо - лит - ва со чест за да му

Бла - же - на мај - ко Ма - ри - јо си - те штом глас
 пра - ви - ме. По - чуј ти ка - ко на твој син му пе - ат а _____

ке чу - јат. ле - лу - ја.

Определи го карактерот на музичките творби од предложените определби: *свечено, жално, молитвено, ороводно, лирично, грациозно, благородно, достоинствено*

- Аве Марија - Франц Шуберт
- Христос воскресе - Атанас Бадев
- Велика Ехтенија - Атанас Бадев
- Велигденско - народно оро

РОДЕН КРАЈ

Во одделението поразговарајте за родниот крај. Секој ученик ги опишува и ги истакнува убавините и знаменитостите на својот роден крај. Прочитај го текстот на песната. Според содржината на песната, со какво темпо треба да се пее и со каква динамика? Слушај ја внимателно хорската песна, а потоа пеј ја со нотен и со литературен текст.

Музички нотен текст на песната "Роден крај".

Ми - ли до - ме мој ро - ден кра - ју
 Шу - ми ре - чен тек, бр - за в без - крај
 Та - му че - ка - ме сви - ден мај - чин

мој. В бес - крај - ни по - ли - ња в прек - ра - сен
 син. На бре - гот ку - кич - ка се - та е
 лик. Ра - дос - на нас - мев - ка бли - ка в тој

сјај, мо - јот дом е знај
 в сјај, мо - јот дом е знај
 час, штом ќе пој - дам јас

Откриј и воочи колку има интервали терци ( ) и октави ( ) во песната **Роден крај**?

Именувај ги, меѓу кои тонови се наоѓаат интервалите и во кои тактови?

На колку се брои песната Роден крај, на два **1 - 2** на три **1 - 2 - 3** ?

Дали на оваа песна можеш да маршираш, да играш народно оро или валцер?

Роден крај - Драгутин Басрак

Битола мој роден крај - народна песна

Земјо македонска - народна песна

Славно Мариово - народна песна

Спореди го твојот роден крај со родниот крај опишан во песната Роден крај.

Каква е песната по карактер: ороводна, танцовачка, маршева?

Зошто композиторот го избрал овој вид музика?

Доживеаните впечатоци по слушањето на хорската песна Роден крај и песната во учебникот спореди и опиши ги со литературен текст од твојот роден крај.

ЛЕБЕДОВО ЕЗЕРО

Петар Илич Чајковски

Проширување и продлабочување на твоите музички знаења:

Петар Илич Чајковски (1840 - 1893) е руски композитор. Тој е вистински музички поет, кој во своите дела ја опишал славјанската душа. Во своето творештво внел елементи од богатиот руски фолклор. Чајковски е првиот руски композитор што ја пренел славата на руската музика преку руските граници и изградил мост меѓу источната и западноевропската музика. Неговото творештво е мошне богато. Особено се значајни неговите балети изведувани на сите светски балетски сцени: **Лебедово езеро**, **Заспаната убавица**, **Оревокршачка**. Приказната за **Лебедово езеро** Чајковски првпат ја

слушал од децата од селото Каменка каде што живееле неговите роднини. Оваа приказна ја обработил со музика и со разновидни танци. Обиди се да ја доживееш и да ја почувствуваш изразната моќ на музиката преку која композиторот ја раскажува приказната (содржината), особено на главните личности.

Тек на проектната активност:

Слушни го и гледај го воведот на **Лебедово езеро**. Какви инструменти звучат: гудачки, дувачки, цел оркестар? Каков е карактерот на музиката во воведот: танцовачки или маршевски? Запомни ја мелодијата што ја изразува и ја доловува маѓепсаната принцеза **Одета**. Оваа мелодија во балетот многу често се исполнува од дрвените дувачки инструменти, кои звучат многу нежно.

Прва проектна активност:

Принципот **Зигфрид**, исто така, е претставен со напевна мелодија во исполнение на флејта - дрвен дувачки инструмент. (слушни ја). Зашто, според тебе, за исполнување на најнежните мелодии композиторите ја користат звучноста на дрвените дувачки инструменти?

Слушни ги музичките портрети на принцот **Зигфрид** и на принцезата - лебед **Одета**. Како е опишан принцот Зигфрид со музички средства (убав, нежен, груб, благороден, мажествен, весел, шеговит, пргав, властодржец)?

Втора проектна активност:

Во вториот чин во балетот малите лебеди имаат своја мелодија - танц. Слушај го и гледај го танцот. Тој има мошне убав напевна мелодија, многу пријатна за слушање, но уште подобар е нивниот танц. Дај свој коментар за музиката и за играта на маѓепсаните **мали лебеди**, кои дење се лебеди, а ноќе девојки.

Трета проектна активност:

Слушај ја музиката и гледај го балетот за да можеш да ја доживееш и да раскажеш како е претставена принцезата **Одета**.

На крајот на третиот дел ќе слушнеш дијалог меѓу два инструмента. Какви се тие инструменти: дувачки, гудачки, ударни?

Одилија, црниот лебед, ќерката на лошиот маѓепсник се преобразува како **Одета**. Без да разбере за тоа, принцот ја претставува пред мајка му. Така **Одилија** успева да ја отргне клетвата за вечна верност. Соживеј се со музиката што ја изведува измамата.

Завршна проектна активност:

Слушај ја мелодијата во која композиторот го слика портретот на **Одета** со музички средства. Зошто музиката звучи тажно и трагично?

Евалуација на проектната активност:

Одделението се дели на три групи. Секоја група дава коментар и оцена за една проектна активност. На пример, првата група дава коментар за првата, втората за втората и третата за третата проектна активност. Групите избираат делови од музиката што звучат почесто во делот на нивната проектна активност.

Во завршната заедничка проектна активност секоја група индивидуално дава коментар и оцена за впечатоците што им оставиле музиката и танците. Каква е таа музика: **вознемирена, тажна, бодра, весела, игрива - танцувачка, трагична, свечена, закачлива?**

Каква е музиката со која завршува балетската приказна?

Кој танц - музика најмногу ти се допадна во балетот?

*Балет - уметнички танц придружен со музика што симболички прикажува или раскажува некоја содржина проткаена со различни чувства и страсти со играње, движење на рацете, мимики и гестови.

ТАНЦ СО САБЈИ

3. чин, 7. слика од балетот Гајане

Арам Хачатуријан е ерменски композитор. Неговата музика се темели врз изворниот ерменски фолклор со современ начин на изразување. Најпопуларен му е балетот **Гајане**, кој потекнува од кавказкото подрачје, збогатувајќи ја музиката со нов ритмички и мелодиски израз и оригиналност. Премиерно балетот Гајане бил изведен во 1942 година, во екот на Втората светска војна во градот Перм каде што бил евакуиран Санк Петербурскиот оперски театар, со огромен успех. Во балетот Гајане Арам Хачатуријан изразува пламени патриотски чувства. Содржината на балетот е мошне драматична и напната.

Главни личности се селани и војници. Во тешката борба со злото и неправдите Гајане ја остварува својата среќа. Таа ги открива виновниците за смислено запалениот склад со памук, поради што едвај си го спасила животот. Балетот завршува со народен празник. Гајане е среќна, бидејќи ја наоѓа својата среќа во новото семејство.

Во балетот особено е популарен **Танцот со сабји**. Тој се одликува со брзо и огнено темпераментно темпо. Овој танц доживеал многу аранжмани од различни инструментални состави и станал шлагер на популарна сериозна музика.

Што се истакнува повеќе во балетот **Танц со сабји**, мелодијата или ритамот?

Со какво темпо се исполнува танцот?

Колку пати се повторува почетната мелодија на танцот - темата?

И во Македонија има и се играат машки народни ора со сабји! Во Гевгелиско се игра **Русалиско**, а во Битолско **Арамиско** народно оро. Во овие ора секој играорец држи сабја во десната рака. **Русалиското** оро е едно

од најдраматичните стари борбени ритуални ора, кое ја симболизира борбата против натприродните сили. **Арамиското** оро е јуначко оро на прочуените арамии што се бореле против богатите бегови и трговци, а добиеното богатство им го делеле на сиромасите. И двете ора се исполнуваат со зурлациско-тапански состав (две зурли и еден тапан). **Русалиското** оро се исполнува на мала гевгелиска зурла. Слушај го Танцот со сабји од балетот Гајане и народните ора **Русалии** и **Арамиско**.

Воочи ги сличностите и разликите меѓу уметничкиот танц - **Танц со сабја** од балетот **Гајане** и двете македонски народни ора со сабји **Русалии** и **Арамиско**.
слики балетот Гајане и народните ора Русалии и Арамиско

Гајане од балетот - Арам Хачатуријан
Русалии - народно оро со сабји
Арамиско - народно оро со сабји

НАШЕТО КУЛТУРНО-ИСТОРИСКО МИНАТО ОДРАЗЕНО ВО МУЗИКАТА

ИЛИНДЕН НАША ГОРДОСТ

Македонскиот народ и другите заедници што живеат во Македонија над петстотини години биле под османлиско ропство. Тие секојдневно биле изложувани на грабежи, разбојништва и убиства од страна на османлиските насилници. Во деведесеттите години од 19 век, во сите делови на Македонија се организирале револуционерни

групи - комити за самоодбрана и национална слобода на Македонија.

За идејни водачи, борци - комити, војводи, народот има испеано многу песни, особено за Гоце Делчев. Тој е опеан како национален херој со најтопли чувства, но во исто време е оплакана и неговата смрт со најнежни и болни стихови, како, на пример, во песната: **Горо ле, голема**.

Горо ле, горо голема, под твојте лисја, горо, млад Гоце почива. Тој загина за слобода за Македонија. Колку лисје в тебе, горо, толку солзи в мене. Плачи горо, плачи сестро, плачи и тажи за Гоце, за Македонија, плачи, плачи, горо сестро, плачи, плачи.

Македонскиот композитор Тодор Скаловски (1909 - 2004) ја обработил оваа народна песна како хорска песна и ѝ дал наслов: **Илинденка**.

Каков хор ја исполнува песната? Какви чувства и расположенија се опеани во неа? Какви чувства буди кај тебе песната? Со какво темпо се исполнува песната? На кое место во песната доживуваш најголема тага, со кои зборови се изразува тагата? Како завршува песната? На кои две места хорот пее најсилно (ff)? Зошто?

Во сите делови на Македонија народните пејачи испеале многу песни за Гоце Делчев, пример: **Сокол ми лета високо** - народна песна од Егејска Македонија.

*Сокол ми лета високо, мори девојко, сокол ми лета високо,
Над таја града Кукуша, мори девојко, над таја града Кукуша.
Над Делчевите дворови, мори девојко, над Делчевите дворови...*

Слушај ја песната **Сокол ми лета високо**, запомни ја мелодијата за да можеш да ја пееш..

Кој учествува во исполнувањето на песната?

Песната пеј ја како што ја пеат народните пејачки - имитирај го нивното пеење.

По својата звучност, во кои скали се напишани песните **Илинденка** и **Сокол ми лета високо**, во **дур** или **мол**? (Заокружи го точниот одговор).

Комитско - народно оро

Гоцево - народно оро

Илинденско - наорно оро

При слушањето и гледањето ора на DVD, почувствува ли револуционерна искра и достоинство во нив?

МАЈСКА ПЕСНА

Стојан Стојков (1941) е истакнат македонски композитор. Во неговото богато музичко творештво видно место заземаат хорските композиции за возрасни и за деца. Најпозната детска хорска песна му е **Мајска песна**, која многу често ја исполнуваат училишни хорови од основните училишта.

*Тивко го молам трендафилот росен
што пливнал мајска розовина, розовина
го молам јас и полето ширно
што дише с летна југовина.*

*Ја молам и реката бистра
што крај себе шири ладовина, ладовина
го молам јас и срцето свое
со љубов топла да рашири крила.*

*Китка да ми даде од пламен врел,
китка од пламен врел за мојата татковина.
Да ми даде грст бои раскошни
бои за мојата татковина.*

*Да ми шепне мека приспивалка
да ми шепне за мојата татковина
цврсто а и топло, па цврсто и топло
да ја гушнам мојата татковина.*

Музиката изразува различни чувства и расположенија. Творецот на музичкото дело, композиторот, за изразување на своите мисли, чувства и содржини применува разни изразни средства од тонови исполнети на инструменти или човечки гласови и на кој начин доловува различни чувства и расположенија:

достоинствени, весели, радосни, свечени, тажни, смешни, лирски, нежни, благодарни, патриотски, ведри, борбени, носталгични, идилчни, молитвени

Секој ја чувствува, ја доживува и ја разбира музиката различно, на свој начин. За да можеш да ја сфатиш, да ја разбереш и да ја доживееш музиката, не треба ништо да правиш, освен активно и концентрирано да ја слушаш во наполна тишина и мир.

Активности:

Каков хор ја исполнува песната?

Како започнува песната?

Од колку делови е составена песната?

Во колку гласа се пее првиот дел на песната, со какво темпо и динамика се исполнува?

Во колку гласа се пее вториот дел од песната?

Со каква динамика и темпо се исполнува вториот дел на песната?

Какви чувства и расположенија буди кај тебе песната? Избери поими од правоаголникот.

Како завршува песната?

Која е пораката на поетот и на композиторот во Мајска песна?

СВЕЧЕНА ПЕСНА ЗА СВЕТИ КИРИЛ И МЕТОДИЈ

Оди македонски народе препороден кон светлата инднина, оди!

Македонскиот композитор Таки Хрисик (1920 - 1983) го наоѓа својот композиторски израз во обработка на народни песни врз база на македонскиот музички фолклор.

Најпозната му е **Свечената песна за свети Кирил и Методиј** - хорска песна за детски хор, која ја пеат многу училишни хорови од основните училишта. Композиторот Таки Хрисик е автор на текстот и на музиката. Песната им ја посветил на словенските просветители свети **Кирил и Методиј**. Свети Кирил ја создал првата словенска азбука **глаголица**, а заедно со брат му Методиј ги превеле првите книги од грчки на старословенски јазик.

По слушањето на песната, одговори на следниве прашања:

Потсети се што е тоа химна?

Кои химни ги знаеш?

Има ли химна твоео училиште?

да не (заокружи)

Дали свечената песна за свети Кирил и Методиј има химничен карактер?

Да, зошто? Не, зошто?

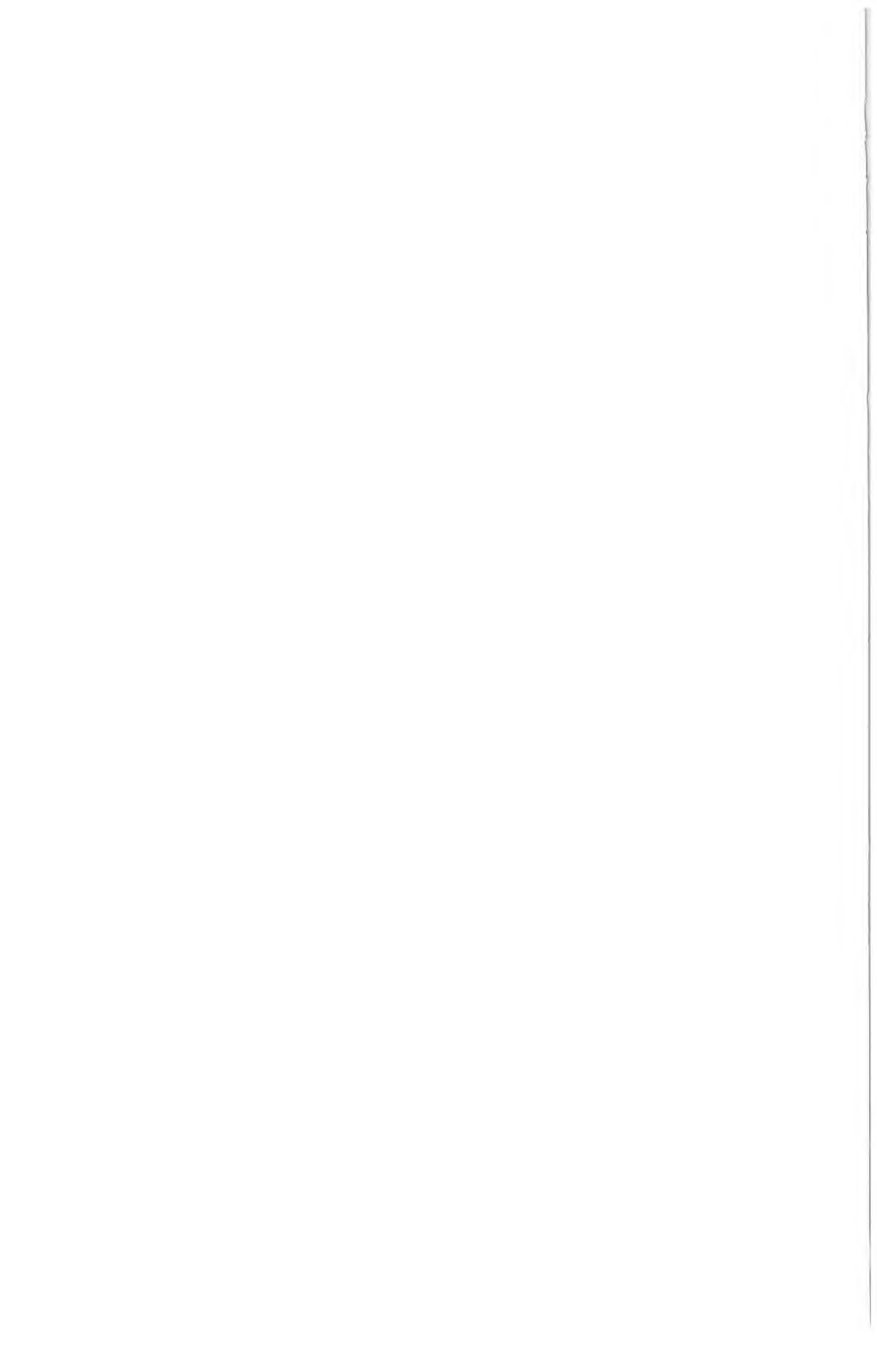
Кои од посочените белези има свечени химнични својства во песната?

свечен карактер; прослава на големо дело; звучи молитвено; има повикувачки призвук; има маршов карактер

И други македонски композитори пишуваале хорски песни за Светите браќа Кирил и Методиј, пример:

Величанија Кирилу и Методију - Тодор Скаловски
Похвала Кирилу и Методију - Ристо Аврамовски

ЛИТЕРАТУРА

1. Адамческа, С. (1990), *Педагошките проблеми во работата со надарените ученици и младинци*. Во Зборникот Педагошкото творештво во функција на научниот и технолошкиот развој, Скопје: Сојуз на педагошките друштва на СРМ.
2. Адамческа, С. (1989), *Учениците и додатната настава во основното училиште*. Во Зборникот Откривање, развој и вработување на надарените деца и младинци, Скопје: Републички завод за унапредување на образованието и воспитувањето.
3. Адамческа, С. (1996), *Активна настава (методички основи)*, Скопје: Легис.
4. Andrić, Z. (1989), *Autoindividualizirani rad u nastavi*, Zagreb: Školske novine.
5. Antonijević, S. i suradnici. (1985), *Dodatni rad s darovitim učenicima u višim razredima osnovne škole*, Zagreb: Obrazovanje i rad, br. 5.
6. Арнаудова, В. (1990), *Улогата на наставниците во стимулирање на оригиналноста како компонента во креативното мислење*, Во Зборникот Педагошкото творештво во функција на научниот и технолошкиот развој. Скопје: Сојуз на педагошките друштва на СРМ.
7. Арнаудова, В. и др. (1992), *Психолошки аспекти на прејманот на надарените ученици во изменетите општествено-демократски услови*, Во Зборникот Општествено-демократските промени и нивното влијание во сферата на воспитувањето и образованието. Скопје: Списание “Просветно дело”.
8. Арнаудова, В. (1992), *Развивање на способноста за созредување на проблеми со примена на BRAINSTORMING*, Во Зборникот Современите тенденции во воспитувањето и образованието и нивното влијание врз поставувањето на нова платформа. Скопје: Списание “Просветно дело”.
9. Арнаудова, В. (1996), *Поиткинување и развивање на креативното мислење со техники на дивергентна продукција*, Скопје: Просветно дело.
10. Арнаудова, В. (2009), *Улогата на слободните активности за развој на креативноста*, во Зборникот Надарените и талантираните креатори на прогресот – теорија и практика. Битола: Педагошки факултет.

11. Арнаудова, В., Максиќ, С. (2011), *Вреднување на креативноста во училишната средина*. Во Годишен зборник, книга 64, Скопје: Филозофски факултет.
12. Арнаудова, В., Ачковска – Лешковска, Е. (1996), *Ајде да мислиме како да мислиме*, Скопје: Детска радост.
13. Арнаудова, В., Ачковска – Лешковска, Е. (2000), *Надарено дете*, Скопје: Филозофски факултет.
14. Ачковска – Лешковска, Е. (2009), *Надареност*, Скопје: Филозофски факултет.
15. Achovska – Leshkovska, E. (2009), *Evaluation of gifted programs*, Во Зборникот *Надарените и талентираните креатори на прогресот*, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
16. Аковиќ, Љ. (1989), *Успешност наставника као процењивача високих способноста ученика*, Београд: Ревизија образовања, број 6.
17. Ачоски, Д. (1989), *Состојби и проблеми во организацијата и реализацијата на додатната настава во основното воспитание и образование во СРМ*, Во Зборникот на трудови *Откривање, развој и вработување на надарените деца и младинци*, Скопје: Републички завод за унапредување на образованието и воспитувањето.
18. Anagnosti, S. (1988), *Rad s obdarenom decom i omladinom u sistemu vaspitanja i obrazovanja*. Во Zbornikot *Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom*, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
19. Arieti, S. (1976), *Creativity: The Magic Synthesis*. New York: Basis Books.
20. Alibabić, Š. (2003), *Uloga školskog menadžmenta u razvoju darovitih*. Во Zbornik 9 *Mesto darovitih u kurikularnoj reformi*, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
21. Alibabić, Š. (2004), *Mentorstvo – strategija razvoja darovitih*. Во Zbornik 10 *Strategije podsticanja darovitosti*, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
22. Ангелоска – Галевска, Н. (1998), *Квалитативни испитувања во воспитанието и образованието*, Битола: Киро Дандаро.
23. Angeloska –Galevska, N. (2005), *Summative evaluation of the project creative teaching and learning, report*, Skopje: FIOOM.

24. Аврамовић, З., Вујачић, М. (2010), *Наставник између теорије и наставне праксе*, Београд: Институт за педагошка истраживања.
25. Antić, S. (2000), *Riječnik suvremenog obrazovanja*, Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
26. Bežen, A., Jelavić, F., Kujundžić, N., Pletenac, V. (1991), *Osnove didaktike*, Zagreb: Školske novine.
27. Bratanić, M. (1990), *Mirkopedagogija: Interakcijsko-komunikacijski aspekt odgoja*, Zagreb: Školska knjiga.
28. Братанић, М. (1987), *Истраживање ставова и интеракција у настави*, Београд: Настава и васпитање, бр. 4.
29. Буразин, С. (1989), *Посебни стваралачко учeња*, Београд: Учитељ, бр. 29-30.
30. Bulatović, R. (1987), *Образовање у функцији стваралаштва*. Во Zbornikot: *Образовање у функцији инвентивног рада и технолошког развоја*. Zagreb: Andragoški centar.
31. Benbow, C.P., Minor, L.L.(1986), *Mathematically Talented Students and Achievement in the High School Sciences*, Washington: American Educational Research Journal, No, 23.
32. Betts, G.T., Neihart, M. (1988), *Profiles of the Gifted and Talented*, Williamsville: Gifted Child Quarterly, No. 2.
33. Bizumić, N., Orelj, S. (1985), *Slaganje procena nastavnika s rezultatima testova intelektualnih sposobnosti u procesu indentifikacije obdarenih učenika*, Zagreb: *Образовање и рад*, br. 5.
34. Blažič, A. (1990), *Razlikovanje med nadarjenimi in visoko-inteligenitnimi učenci z vidika osobnostnih lastnosti*, Novo Mesto: Pedagoška obzorja, br. 13-14.
35. Božin, A. i dr. (2003), *Daroviti i šta sa njima – praktikum*, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
36. Božin, A. (2007), *Praktični aspekti savremenih shvatanja darovitosti*. Во Zbornik 13 *Praktični aspekti savremenih shvatanja darovitosti*, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov".
37. Borland, J. (1978). *Teacher Identification of the Gifted: a New Look*. Chapel Hill: Journal for the Education of the Gifted.

38. Bloom, B. (Ed.), (1985), *Developing Talent in Young People*, New York: Ballantine Books.
39. Chan, L.K.S. (1988), *The Perceived Competence of Intellectually Talented Students*, Williamsville: Gifted Child Quarterly, No. 3.
40. Clarke, G. (1988), *Identification of Gifted Pupils*, London: Longman.
41. Црвенковић, С. (1989), *Нека искуства из рада са талентованим ученицима*, Београд: Ревизија образовања, бр. 6
42. Цветковић, Б. (1989), *Специфичности методологије праћења ваннаставних васпитнообразовних активности*, Београд: Настава и васпитање бр. 4.
43. Cropley, A.J. (1992), *More ways than one: Fostering creativity*. Norwood NJ: Ablex Publishing Corporation.
44. Cvetković – Lay, J. (2002), *Darovito je šta ću sa sobom?* Zagreb, Linea
45. Craft, A. (2002), *Creativity and Early Years Education. A Life Wide, Foundation*, London, New York, UK/USA: Continuum.
46. Čandrlić, J. (1988), *Kreativni učenici i nastavni proces*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
47. Čipčić, D. (1977), *Diferencirana nastava i nastavna akceleracija*, Novi Sad: Savremeno obrazovanje, Bilten 1-2.
48. Čudina - Obradović, M. (1987), *Razvoj osobina ličnosti kao pretpostavka kreativnosti*, Vo Zbornikot Obrazovanje u funkciji inventivnog rada i tehnološkog razvoja. Zagreb: Andragoški centar.
49. Čudina - Obradović, M (1989), *Određivanje nadarenosti kao fenomena*. Zagreb: Pedagoški rad, br. 1.
50. Čudina - Obradović, M. (1990), *Nadarenost: razumjevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
51. Čudina - Obradović, M.(1991), *Roditelji i nadareno dijete*. Zagreb: Zrno, br. 1
52. Čudina – Obradović, M., Posavec, T. (2009), *Korelati pozitivnih, negativnih i ambivalentnih gledišta učitelja o darovitosti*, Zagreb: Napredak, br. 3-4.
53. Damjanovski, A., Koproovski, Lj. (1972), *Neki preduvjeti za stimuliranje i identificiranje talentovanih učenika*, Vo Zbornikot Kreativnost mladih i slobodno vrijeme. Zagreb: Centar za vanškolski odgoj.

54. Дамјановски, А. (1989), *Општите и педагошките основи на воспитано-образовната работа со надарените и талентирани деца и младинци*, Во Зборникот Откривање, развој и вработување на надарените деца и младинци. Скопје: Републички завод за унапредување на образованието и воспитанието.
55. Дамјановски, А. (1989), *Ученикот во наставаа од објект до активен субјект*, Скопје: Просветно дело.
56. Дамјановски, А. (1993), *Индивидуализација на наставаа*, Скопје: Просветно дело.
57. Дамјановски, А. (1970), *Креативноста, нејзиното поттикнување и формирање кај децата*, Одбрани трудови, Скопје: Просветно дело.
58. Дамјановски, А. (1969), *Откривање и педагошка работа со најпросечните и талентирани ученици*, Скопје: Просветно дело.
59. Dedić, Đ. (1989), *Diferencijacija nastave i akceleracija učenika*, Zagreb: Školske novine.
60. Dedić, Đ. (1991), *Karakteristični tipovi sličnosti i razlike pedagoškog napredovanja visoko nadprosečnih učenika*, Beograd: Pedagogija br. 1-2.
61. Dizdarević, I. (1990), *Razvoj kreativnih sposobnosti mladih*, Rijeka: Domske dijagonale, br. 7
62. Duraković, M. (1977), *Značenje i sadržaj kreativnih sposobnosti kod učenika*. Zagreb: Pedagoški rad, br. 7-8.
63. Duraković, M. (1978), *Dodatni odgojno – obrazovni rad vježbanjem kreativnih sposobnosti nadarenih učenika*, Zagreb: Pedagoški rad, br. 5 - 6.
64. Dauber, S.L., Benbow, C.P. (1990), *Aspects of Personality and Peer Relations of Extremely Talented Adolescents*, Williamsville: Gifted Child Quarterly, Vol 34.
65. *Dodatni pouk v osnovni šoli*, (1987), Maribor: Pedagoška fakulteta.
66. Drašković, B. (1998), *Daroviti i obrazovna odiseja*, Beograd: ABC Grafika i NID Glas.
67. Delceva-Dizdarevik, J. (2009), *Quality school and creativity*, во Зборникот Надарените и талентирани креатори на прогресот, втор дел, Битола: Педагошки факултет.

68. Даниловић, М. (2008), „Европске димензије образовања као иновација и нови облик васпитања - образовног процеса“, Београд: Настава и васпитање, број 2.
69. Danilović, M. (2011), *Nastavnik kao uzor, model, idol, simbol, vrednost, tj. mera, savremenog i svestrano obrazovnog čoveka*, Zbornik radova 1 Tehnologija, informatika i obrazovanje – za društvo učenja i znanja. Čačak: Tehnički fakultet i dr.
70. Đorđević, B. (1979), *Individualizacija vaspitanja darovitih*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
71. Đorđević, B. (1986), *Daroviti učenici i individualizovana nastava*, Vo Zbornikot Individualizacija i selekcija u obrazovanju. Rijeka: Pedagoški fakultet.
72. Đorđević, B. (1977), *Dodatni rad učenika osnovne škole*, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja, Prosveta.
73. Đorđević, B. (1985), *Metodologija otkrivanja, vaspitanja darovitih*, Zbornik 18, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, Prosveta.
74. Đorđević, B. (1988), *Oblici rada s obdarenim u redovnoj školi*, Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada s talentovanim decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
75. Đorđević, B. (1978), *Problemi identifikacije darovitih*, Vo Zbornikot Psihologija u vaspitno-obrazovnom procesu. Sarajevo: Društvo psihologa.
76. Đorđević, B. (1985), *Prednosti i nedostaci pojedinih oblika edukacije nadarenih učenika*. Zagreb: Obrazovanje i rad, br. 5.
77. Đorđević, B. (1991), *Metodi rada i darovitim učenicima*. Novi Sad: Misao, br. 5.
78. Đorđević, B. (1995), *Daroviti učenici i (ne) uspeh*. Beograd: Zajednica Učiteljskih fakulteta.
79. Đorđević, B. Đorđević, J. (1988), *Učenici o svojstvima nastavnika*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja i Prosveta.
80. Đorđević, B., Maksić, S. (2005), *Podsticanje talenata i kreativnosti mladih izazov savremenom svetu*, Zbornik br. 37, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
81. Đorđević, B. (2003), *Svetska konferencija o darovitim i talentovanim 2003 godine u Adelaidi (Australija)*. Novi Sad: Pedagoška stvarnost, br. 7-8.
82. Đorđević, B. (2000), *Kreativnost i inteligencija - konsekvence za školu i nastavnike*. Vo Zbornik 6, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.

83. Dorđević, B. (2004), *Strategije podsticanja darovitosti*. Vo Zbornik 10 Strategije podsticanja darovitosti. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
84. Dorđević, J. (1988), *Tipovi ličnosti nastavnika*, Novi Sad: Pedagoška stvarnost, br. 1-2.
85. Dorđević, J. (1990), *Daroviti učenici i rad sa njima*, Novi Sad: Pedagoška stvarnost, br. 1-2.
86. Dorđević, J. (2004), *Daroviti učenici i različiti didaktički oblici i organizacija rada sa njima*. Vo Zbornik 10 Strategije podsticanja darovitosti, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
87. Dorđević, M. (1985), *Individualizacija vaspitno-obrazovnog rada u školi*. Beograd: Nova Prosveta.
88. Ђурђевић, В. (1989), *Обдареним и талентованим ученицима недовољно се омоћује да убрзано напредују у школи*, Београд: Ревизија образовања, број 6.
89. Ђурић, R.T. (1996), *Profesionalna orijentacija darovitih*, Beograd: Klub darovite dece i omladine Srbije.
90. Ђурић, R.T. (1995), *Darovitost i stvaralaštvo – bibliografija radova*. Beograd: Savez društava psihologa Srbije – Centar za primenjenu psihologiju.
91. *Enciklopedijski riječnik pedagogije* (1963), Zagreb: Matica Hrvatske.
92. Ferbežer, I. (1990), *Akcelerirani nadareni učenici i nastava*, Zagreb, Pedagoški rad, br. 2.
93. Ferbežer, I. (1990), *Moralno oblikovanje nadarjenih otrok*, Ljubljana: Antropos, br. 1-2.
94. Ferbežer, I. (2005), *Celovitost nadarjenosti*, Nova Gorica: Educa.
95. Ferbežer, I., Težak, S., Korez, I. (2008), *Nadarjeni otroci*. Radovljica: Didakta.
96. Ferbežer, I. (2008), *Narava evalvacije učnih programov za nadarjene učence*, Ljubljana: Sodobna pedagogika, 59 (125), Posebna izdaja.
97. Ferbežer, I. (2008), *Humanistična perspektiva izobraževanja nadarjenih in talentiranih učencev*, Radovljica: Didakta

98. Ferbežer, I. (2009), *Novi pogledi na konceptualizaciju motivacije nadarjenosti*. Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, Битола: Педагошки факултет.
99. Filipović, N. (1988), *Mogućnosti i dometi stvaralaštva učenika i nastavnika*, Sarajevo: Svijetlost.
100. Furlan, I. (1988), *Integrativni pristup u identifikaciji i edukaciji darovitih*, Zagreb: Pedagoški rad, br. 3
101. Furlan, I., Kobola, A. (1971), *Ubrzano napredovanje nadarenih učenika osnovne škole*, Zagreb: Školska knjiga.
102. Freeman, J. (Ed), (1985), *The Psychology of Gifted Children*, New York: Wiley and Sons.
103. Freeman, J. (1996), *Highly Able Girls and Boys*, London: Department of Education and Employment
104. Guzina, J. (1979), *Stvaralaštvo kao saznajni proces: kako nastaje i kako se razvija*, Beograd: Predškolsko dete, br. 102.
105. Гајановић, Н. (1986), *Специфичности надарених и рад са њима*, Сарајево: Наша школа, бр. 3-4.
106. Gagne, F. (1985), *Giftedness and Talent: Reexamining and Reexamination of the Definition*. Williamsville: Gifted Child Quarterly, No.3.
107. Gallagher, J.J. (1976), *Teaching the Gifted Children*. Boston: Allyn and Bacon, Inc.
108. Galbraith, J. (1984), *The Gifted Kids Survival Guide – For Ages 10 & Under*, Minneapolis: Free Spirit Publishing Company.
109. Galucci, N.T. (1988), *Emotional Adjustment of Gifted Children*. Williamsville: Gifted Child Quarterly, Vol. 32, No.2.
110. Gardner, H. (1993), *Creating Minds*, New York: Basic Books.
111. Getzels, J.W., Jackson, P.W. (1962), *Creativity and Intelligence*. New York: John Wiley.
112. Guskin, L. (et al), (1988), *Teachers' Perceptions of Giftedness*. Williamsville: Gifted Child Quarterly, No. 1.
113. Gallagher, J.J. (1986), *Our love – hate affair with gifted children*. Minnesota: Gifted Children Quaterly, No. 42.

114. Gojkov, G. (1998), *Osipanje darovitosti neadekvatnost identifikacije ili slaba podrška sredine*, Vo Zbornik 4, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
115. Gojkov, G. (2000), *Daroviti – petnaest godina posle (metodološki aspekt)*, Zbornik 6, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
116. Gojkov, G. (2007), *Modularna teorija i darovitost*, Vo Zbornik 13 Praktični aspekti savremenih shvatanja darovitosti, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača “Mihailo Palov”.
117. Gojkov, G. (2006), *Metateorijske koncepcije pedagoške metodologije*, Vršac: VŠV.
118. Gojkov, G. (2008), *Didaktika darovitih*, Vršac: VŠV.
119. Gojkov, G. (2008), *Metodološki problemi istraživanja darovitosti*, Vršac: VŠSSOV.
120. Gojkov, G. (2009), *Upotreba strategije metakognicija i izvršna kontrola kod darovitih – metodološki ugaio*, Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, Битола: Педагошки факултет.
121. Гојков, Г. (2009), *Методолошки проблеми испираживања даровитости*, Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача “Михаило Палов”.
122. Glasser, W. (1999), *Kvalitetna škola*, Zagreb: Educa.
123. Glasser, W. (1999), *Nastavnik u kvalitetnoj školi*, Zagreb: Educa.
124. Grandić, R., Letić, M. (2009), *Pedagogue's role in intensive possibility for working with talented*, Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
125. Grandić, R., Letić, M. (2009), *Roditelji i nastavnici o darovitoj deci i mladima*, Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine, Vršac: Visoka škola za obrazovanje vaspitača “Mihailo Palov”.
126. Grupa autora (2002), *Rana identifikacija darovitih*, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
127. Gojkov – Rajić, A, Prtljaga, J. (2003), *Daroviti i šta sa njima*, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
128. Grupa autora (2007), *Odrasli o darovitoj deci i mladima*, Beograd: Učiteljski fakultet, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača

129. Gross, Miraca, V.M., (2004), *Exceptionally gifted children*. New York: RoutledgeFalmer.
130. Годишна програма за работа во учебната 2011/2012 година (2011), Скопје: Основно училиште Свети Кирил и Методиј Скопје – Центар (за интерна употреба).
131. Halačev, S. (1991), *Savjetnik za razvijanje dječje kreativnosti*, Zagreb: Zrno, br.7
132. Hitrec, G. (1985), *Akceleracija nadarenih učenika u prva tri razreda osnovne škole*, Zagreb: Obrazovanje i rad, br. 5.
133. Hitrec, G. (1991), *Akceleracija darovitih*, Zagreb: Zrno, br. 7
134. Hackney, H. (1981), *The Gifted Child, the Family and the School*, Willamsville: Gifted Child Quarterly, No2.
135. Havelka, N. (2000), *Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
136. Huzjak, M. (2006), *Darovitost, talent i kreativnost u odgojnom procesu*, Zagreb: Odgojne znanosti, br. 8.
137. Howley, A., Howley, C. B. & Pendarvis, E.D (1986), *Teaching Gifted Children: Principles and Strategies*, Toronto: Little, Brown & Company.
138. Хебиб, Е. (2007), *Индивидуални развој наставника у школи*, Београд: Настава и васпитање бр. 2.
139. *Individualizacija i selekcija u obrazovanju*, (1986), Zbornik radova 11. Rijeka: Pedagoški fakultet.
140. *Идентификација и праћење даровитих ученика*, (1979), Округли сто. Београд: Институт за педагошка истраживања.
141. Игњатовић, Р. (1987), *Сиваралативо и даровитости у зависности од микро и макро психосоцијалне климе*, Београд: Ревизија образовања, бр.3-4.
142. Ignjatović, M. (1988), *Uloga nastavnika u identifikaciji i radu s obdarenim učenicima*. Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
143. Ivezić – Pasini, Z. (1985), *Uloga nastavnika i razrednih vijeća u procenjivanju sposobnosti i identifikaciji nadarenih učenika*, Zagreb: Obrazovanje i rad, br. 5.
144. Ivić, I. (1988), *Identifikacija i obuhvat obdarenih*. Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za

unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.

145. Jovanović, R. (1988), *Individualizacija nastave matematike kao mogući postupak rada s nadarenim učenicima*, Zagreb: Obrazovanje i rad, br. 1-2.
146. Jovanović, B. (2004), *Školovanje i usavršavanje nastavnika za rad sa darovitim učenicima*. Zbornik 10, Radovi sa međunarodnom naučnog skupa Strategija potsticanja darovitosti. Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
147. Јовановић, В. (2009), *Теоријско - методолошке специфичности евалуације система подршке развоја даровитих*, Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
148. Jazić, R. (1991), *Specifičnosti problemske nastave otkrivanjem*, Sarajevo: Naša škola, br. 5-6.
149. Juntune, J. (ed) (1986), *Successful Programs for the Gifted and Talented*, New York: National Association for Gifted Children.
150. Jurčić, M. (2008), *Učiteljevo zadovoljstvo temeljnim čimbenicima izvannastavnih aktivnosti*, Zagreb: Život i škola, br. 20.
151. Јоксимовић, С. (2004), *Комуникација у настави и психосоцијална клима школе*, Београд: Педагогија бр. 2.
152. Јанушева, В., Пејчиновска, М. (2009), *Мошвирање на надарениите ученици*, Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
153. Kvašček, R. (1977), *Kako razviti stvaralačke sposobnosti*. Beograd: BGZ.
154. Kvašček, R. (1981), *Psihologija stvaralaštva*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
155. Kvašček, R. (1969), *Vaspitanje kritičkog mišljenja kod učenika*, Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
156. Kvašček, R. (1971), *Razvijanje stvaralačkih sposobnosti kod učenika*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenka SRS.
157. Kvašček, R. (1977), *Teorije sposobnosti i stvaralaštvo*. Novi Sad: Savremeno obrazovanje, Bilten 1-2.
158. Kvašček, R. (1975), *Podsticanje i sputavanje stvaralačkog ponašanja ličnosti*, Sarajevo: Svijetlost.
159. Koren, I. (1987), *Pogled na pojavu nadarenosti i uloga nadarenih pojedinaca u*

suvremenoj svijetu. Sisak: USIS za zapošljavanje.

160. Koren, I. (1988), *Nastavnik i nadareni učenici*, Sisak: USIS za zapošljavanje.
161. Koren, I. (1989), *Kako prepoznati i identificirati nadarenog učenika*, Zagreb: Školske novine.
162. Koren, I. (1990), *Uloga roditelja u podršci nadarenog djetetu*, Zagreb: Pedagoški rad br. 4.
163. Koren, I. (1985), *Metodološki problemi otkrivanja nadarenih učenika*, Zagreb: Zapošljavanje i udruženi rad br. 1.
164. Koren, I. (1985), *Kompleksnost fenomena nadarenosti*, Zagreb: Obrazovanje i rad, br. 5.
165. Koren, I. (1988), *Naučno – istraživački rad u oblasti rada s obdarenima*, Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
166. Koren, I. (1988), *Valjanost nastavničkih dijagnoza u procesu identifikacije nadarenih učenika*, Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
167. Kujundžić, N. (1991), *Nadareni odgoj*, Zagreb: Zrno, br. 7
168. Кузмичева, А.,И. (1990), *Европска конференција за изучавање надарене деце*, Сарајево: Наша школа бр. 1-2.
169. Kocić, L.J. (1989), *Naučno istraživački rad u oblasti rada s obdarenima*, Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom omladinom. Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
170. Kroflin, L. i dr.(1987), *Dijete i kreativnost*, Zagreb: Globus
171. Krnjaić, Z. (2002), *Intelektualna nadarenost mladih*, Beograd: Institut za psihologiju.
172. Krkljuš, S. (1977), *Problemi diferencirane nastave*. Novi Sad: Savremeno obrazovanje, Bilten 1-2.
173. Krkljuš, S. (1989), *Prilozi razvijajućoj nastavi*, Zbornik 22, Beograd: Institut za pedagoška istaživanja, Prosveta.
174. Karnes, F.A, D'Illio, V.R. (1988), *Comparison of Gifted Children and Their Parents' Perception of the Home Environment*, Williamsville: Gifted Child Quarterly, No. 2.

175. Knežević, B. (1989), *Međunarodni pedagoški parametri o identifikaciji kreativnih nastavnika*. Sarajevo: Naša škola, br. 3-4.
176. Kobal, E. (1988), *Kako izraditi dobar sistem pronalaženja obdarene dece i omladine – primer istraživačke stanice*. Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
177. Krulj, R. (1991), *Uloga učitelja u intenziviranju rada sa darovitim učenicima*. Beograd: Inovacije u nastavi, br. 1.
178. Krulj, R., (2000), *Daroviti učenici i školska akceleracija*, Zbornik 6, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
179. Krulj, R., Arsić, Z. (2007), *Dodatna nastava u funkciji podsticanja darovitosti kod učenika*, Vo Zbornik 13, Praktični aspekti savremenih shvatanja darovitosti, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov".
180. Kolka, A. (1988), *Može li suvremena škola potticati kreativnost*, Zagreb: Pedagoški rad br. 1.
181. Knežević – Florić, O. (2005), *Uloga odraslih u modelovanju i realizaciji kvalitetnog programa za darovite*, Vo Zbornik 11 Daroviti i odrasli, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
182. Krnjaić, Z. (2002), *Intelektualna nadarenost mladih*. Beograd: Institut za psihologiju.
183. Kolak, A. (2009), *Metodološki koncepti u proučavanju moralnog vaspitanja, darovitih učenika*, Vo Зборникот Надарените и талентираните креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
184. Кундачина, М., Банђур, В. (2004), *Акционо испiраживање у школи - наспiавници до испiраживачи*, Ужице: Учитељски факултет.
185. Kundačina, M. (1999), *Metodološke teškoće u otkrivanju i identifikovanju darovitih učenika*, Zbornik 5, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
186. Кундачина, М. (2009), *Акционо испiраживање у функцији оiткривања и идентификације даровитих ученика*, Во Зборникот Надарените и талентираните креатори на прогресот, Битола: Педагошки факултет.
187. Керамичиева, Р. (1989), *Уложања на наспiавничоi во преiознавањеiто на надаренитe ученици*, Во Зборникот Откривање, развој и вработување на надарените деца и младинци, Скопје: Републички завод за унапредување на

образованието и воспитувањето.

188. Кеверески, Љ. (2000), *Како да ги препознаеме надарените и талентираниите ученици*, Скопје: НИРО "Просветен работник".
189. Кеверески, Љ. (2006), *Светот на надарените и талентираниите деца: што со нив?*, Охрид: Петра.
190. Кеверески, Љ., Николоска, Н. (2007), *Каков наставник им треба на надарените и талентираниите*, Битола: Киро Дандаро.
191. Кеверески, Љ. (2009), *Стратегија за развој на надарените и талентираниите во Р. Македонија*, Во Зборникот *Надарените и талентираниите креатори на прогресот*, Битола: Педагошки факултет.
192. *Концепција за деветгодишно основно воспитување и образование (2007)*, Скопје: Министерство за образование и наука.
193. Колонцовски, Б., Кука, М. (2009), *Современи тенденции на индивидуализација на наставата и учењето кај надарените ученици*, Во Зборникот *Надарените и талентираниите креатори на прогресот*, Битола: Педагошки факултет.
194. Lipovac, M. (1989), *Jedan od mogućih metodoloških pristupa u istraživanju povezanosti obrazovanja i inovativne kreativnosti*, Osijek: Život i škola, br. 1.
195. Loeb, R.C., Jay, G. (1987), *Self-concept in Gifted Children: Differential Impact in Boys and Girls*, Williamsville: Gifted Child Quarterly, No, 1.
196. Лазаревиќ, Д. (2008), *Настава и образовне потреби интелектуално надарених ученика и студентите*, Во Зборник 13, Вршац: Висока школа струковних студија за образование воспитача вМихаило Паловг.
197. Лешковски, И. (2002), *Педагошки речник*, Скопје: Вековишнина
198. Maksić, S. (1988), *Darovitost i društvenost*, Vo Teorijski, metodološki i društveni aspekt pojave nadarenosti, Zagreb: Pedagoško – književnji zbor, Savez pedagoških društava SR Hrvatske.
199. Maksić, S. (1989), *Tretman darovite dece i mladih u našoj sredini*, Beograd: Psihologija, br.1-2.
200. Maksić, S. (1991), *Psihosocijalne karakteristike darovitih i prosečnih adolescenata*, Beograd: Psihologija 1-2.
201. Maksić, S. (1993), *Školovanje darovitih učenika i relevantnih istraživanja u*

- evropskim zemjama*. Beograd: Psihologija br. 1-2.
202. Maksić, S. (1993), *Kako prepoznati darovitog učenika*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
203. Maksić, S. (1998), *Društvena podrška darovitosti*, Zbornik 4, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
204. Maksić, S. (2000), *Od teorije kreativnosti do zahteva savremenog sveta*, Zbornik 6, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
205. Maksić, S., Pavlović, Z. (2009), *Global trends and perspectives in valuing child imagination: the case of Serbia*. Во Зборникот Надарените и талентираните креатори на прогресот, Битола: Педагошки факултет.
206. Maksić, S. (1998), *Darovito dete u školi*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
207. Maksić, S. (1999), *Kreativnost između teorije i školske prakse*, Zbornik br. 31. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
208. Maksić, S., Đurišić – Bojanović, M. (2003), *Obrazovna podrška za darovite učenike u kontekstu demokratizacije obrazovanja*, Zbornik 9. Radovi sa međunarodnog naučnog skupa "Mesto darovitih u kurikularnoj reformi". Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
209. Maksić, S. Đurišić - Bojanović (2004), *Kreativnost, znanje i školski uspeh*. Zbornik br. 36, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
210. Maksić, S. (2006), *Podsticanje kreativnosti u školi*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
211. Mejker, K. (2003), *Kreativnost rešavanje problema, višestruka inteligencija i različitost*, Vo Zbornikot Uvažavanje različitosti i obrazovanje. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
212. Montgomery, D.(1997), *Teaching teachers for creavity*, New York: High Ability Studies. 1.
213. Moon, S. M. (2003), *Personal talent*, New York: High Ability Studies.1.
214. Mirković- Radoš, K. (1983), *Psihologija muzičkih sposobnosti*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
215. Majurec-Sekulić, A. (1986), *Odredenje fenomena nadarenosti kao bitna pretpostavka uspješnijeg odgojno-obrazovnog rada s nadarenim djecom i omladinom*, Zagreb: Pedagoški rad, br. 5-6.

216. Majurec-Sekulić, A. (2002), *Novosti u pedagoškom pristupu darovitoj djeci i učenicima*, Vo Zbornikot Poticanje darovite djece i učenika. Zagreb: Hrvatski pedagoško- književni zbor.
217. Majurec-Sekulić, A. (2003), *Spodbujanje razvoja nadarjenih otrok – nove smernice*, Vo Nadarjeni med teorijo in prakso – zbornik prispevkov, Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
218. Mandić, P. (1987), *Inovacije u nastavi i njihov pedagoški smisao*, Sarajevo: Svijetlost.
219. Majl, A. (1968), *Kreativnost u nastavi*, Sarajevo: Svetlost.
220. Mandić, P. (1990), *Kognitivni stilovi i stilovi učenja*, Rijeka: Domske dijagonale, br. 7.
221. Marjanović, A. (1987), *Savremene shvatanja o stvaralaštva*, Beograd: Predškolsko dete, br. 1-4.
222. Milovanović, R. (1989), *Teškoće u identifikaciji i tretmanu obdarenih*, Beograd.: Revija obrazovanja, br. 6.
223. Makarović, J. (1985), *Otkrivanje talentov*, Ljubljana: Mladinska knjiga.
224. Munk, K. (1988), *Procesna dijagnostika kao postupak identifikaciju nadarenih i talentirane djece i omladine u izvannastavnim i izvan školskim aktivnostima*, Vo Zbornikot Odgoj i obrazovanje na pragu 21 stoleća. Zagreb: PKZ.
225. Munk, K. (1990), *Centar za edukaciju nadarene djece i omladine*, Zagreb: Pedagoški rad, br. 2.
226. Marinković, R. (1988), *Rad s obdarenima u vanškolskim organizacijama*, Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
227. Marentić - Požarnik, B. (2000), *Psihologija učenja in pouka*, Ljubljana: DZS.
228. Mladenović, U. (1987), *Tretman darovitih učenika u osnovnoj školi*, Novi Sad: Pedagoška stvarnost, br. 1.
229. Mrvak, J. (1988), *Bistri – podložnost in problem*, Ljubljana: Vzgoja in izobraževanje, br. 6.
230. Милошевић, М. (1988), *Терминологишка одређења најтйпросечностии*, Београд: Настава и васпитање, бр. 1-2.
231. Михајловски, В., Пеко, А. (2009), *Транспарентна и креативна настава во функција на афирмација на надареността кај ученициите од одделенска*

- настава во основниите училишта (предлози проекти). Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, втор дел, Битола: Педагошки факултет.
232. Miovska – Spaseva, S. (2009), *Gifted students in primary schools in the US: Inside Southern Illinois classroom*. Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, втор дел, Битола: Педагошки факултет.
233. Малчески, Р. Малческа, Ц. (2010), *Работиња со надарени ученици*. Скопје: ФОН универзитетот.
234. MÖhks, F.J. & M. W. Katzko (2005), *Giftedness and gifted education*: In R.J. Sternberg & J.E. Davidson (eds): *Conceptions of giftedness*, New York: Cambridge University Press.
235. Mijatović, A. (2000), *Leksikon temeljnijih pedagoških pojmova*, Zagreb: Edip.
236. Musić, H. (2009), *Mikroorganizacija nastave determinanta odnosa između učenika i nastavnika*, Tuzla: Off-set.
237. Mlinarević, V., Brust, M. (2009), *Procjene učenika o mogućnosti su – konstrukcije kurikula izvannastavnih aktivnosti u osnovnoj školi*. Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, втор дел, Битола: Педагошки факултет.
238. Nagel, V. (1987), *Odkrivanje in spodbujanje nadarjenih otrok*, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
239. *Nadarjen učencev vzgojno-izobraževalja procesu*, (1987), Maribor: Pedagoška fakulteta.
240. Николић, М. (1989), *Искусство у реализацији рад са обдареним ученицима*. Београд: Ревизија образовања, бр. 6.
241. Недељковић, М. (1991), *Нека истражувања едукације даровитих ученика*. Београд: Иновације у настави, бр. 2.
242. Недељковић, М. (2004), *Јединство концепције, политике и стратегије у подстицању даровитих ученика*, Во Зборник 10, Радови са меѓународног научног скупа Стратегије подстицања даровитости, Вршац: Виша школа за образовање васпитача.
243. Nisbet, J. (1983), *Strengthening of Creativity of the School*. Во Zbornikot "Creativity of the School". Pariz: OECD.

244. Никић, Д. (1989), *Један мо̀ући теоријски модел рада са надареним ученицима*, Београд: Ревиија образовања, бр. 6
245. Николић, М. (1989), *Искусїва у реализациии програма рада са обдареним ученицима*, Београд: Ревиија образовања, бр.6.
246. *Nadarjeni med teorijo in prakso*, (2003), Zbornik prispevkov, Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
247. Nikolić, R. (2009), *Kompetencije nastavnika za rad sa darovitim učenicima*. Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
248. Ничова, А. (2009), *Рана идентификација на надарениите и талентираниите деца*, Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, Битола: Педагошки факултет
249. *National program for the development of education in Republic of Macedonia 2005- 2015*, (2004), Skopje: Ministry of education and science.
250. *Национална програма за развој на образованието во Република Македонија 2005 -2015 со придружни програмски документи*, (2006), Скопје: Министерство за образование и наука.
251. *Надарениите и талентираниите креатори на прогресот*, прв дел, Зборник на трудови (2009), Битола: Педагошки факултет.
252. *Надарениите и талентираниите креатори на прогресот*, втор дел, Зборник на трудови (2009), Битола: Педагошки факултет.
253. *Образованја у функцији инвентивног рада и технолошког развоја*, (1987) Zagreb: Andragoški centar.
254. *Откривање, развој и вработување на надарениите деца и младинци*, (1989) Скопје: Републички завод за унапредување на образованието и воспитанието.
255. Ostojić, B. (1985), *Elementi kreativnosti i nastavni proces*. Beograd: Pedagogija, br. 4.
256. *Otkrivanje in delo z nadarjenimi učenci*, (2000), Ljubljana: Ministarstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.
257. Ozimec, S. (1996), *Radanje kreativnosti*. Varaždinske Toplice: Tonimir.
258. OECD (2005), *Theachers Matter: Attracting, developing and retaining effective*. Paris: OECD publishing.

259. *Општина програмска структура* (1981), Скопје: Републички завод за унапредување на образованието и воспитувањето.
260. *Potticanje darovite dijece i učenika*, (2002), Zagreb: Hrvatski pedagoško-književni zbor.
261. Picard, E. (1990), *Toward a Theory of Ceative Potential*. New York: The Journal of Ceative Behavior. Vol. 24, No 1-2
262. Петров, Н., Михајловски, В. (1995), *Креативносѝа и воспѝтувањетѝо*. Битола: Биангл.
263. Пјурковска- Петровић, К., Шевкушић, С. (1997), *Слободне активносѝи ученика: рад секција у основним школама*. Београд: Настава и васпитање, бр. 2-3.
264. Pečjak, V. (1989), *Putevi do ideja*, Ljubljana: Sopstveno izdanie.
265. Pešić, D., Dimitrijević, V. (1985), *Dodatni rad s obdarenim učenicima u razrednoj nastavi*, Zagreb: Obrazovanje i rad br. 5.
266. Potkonjak, N. (1988), *Za kontinuiran sistem obrazovnog i vaspitnog rada s obdarenim*, Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
267. Previšić, V. (1987), *Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo*, Zagreb: Školske novine.
268. *Program mera za uspostavljanje i dalji razvoj sistema rada s obdarenim i talentovanom decom i omladinom*, (1988), Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
269. Piirto, J. (1999), *Talented Children and Adults: their Development and Education* (2 ed.), New Jersey: Prentice – Hall, Inc.
270. *Praktični aspekti savremenih shvatanja darovitosti*, (2007), 13 okrugli sto, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
271. *Pedagoška enciklopedija I i II*, (1989), Zagreb: i dr. Školska knjiga i dr.
272. Perasović, B., Bartoluci, S. (2008), *Slobodno vrijeme i kvaliteta života mladih*, Zbornik radova međunarodno znanstveno – stručne konferencije kineziološka rekreacija i kvaliteta života, Zagreb: Paruus, d.o.o.
273. Passou, H. (1985), *Obrazovanje nadarenih*. Perspektive obrazovanja 2, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva .
274. Петровски, Ј. (2009), *Улогѝа на ИКТ во развојот на надарениѝе деца*, Во

- Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
275. Петровски, Д. (2009), *Училишната култура во функција на развојот на надарените ученици*, Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
276. *Педагошки лексикон*, (1996), Београд: Завод за учебнике и наставна средства.
277. Радевска, Н. (1990), *Перманентно осposобување на наставниците за работа со талентираниите ученици*, Во Зборникот Образованието и перманентното стручно, педагошко, психолошко и методско усовршување на воспитно-образовните кадри во предучилишното, основното и средното воспитание и образование. Скопје: Републички завод за унапредување на образованието и воспитувањето.
278. Радевска, Н. (1991), *Библиографија о надареним ученицима и нивном прејману*, Београд: Настава и васпитање, бр. 3.
279. Radevska, N. (1990), *Permanetno osposobljavanje nastavnika za rad sa talentovanim učenicima*, Vo *Modeli obrazovanja nastavnika- zbornik sažetka*. Rijeka: Pedagoški fakultet u Rijeci.
280. Radevska, N. (1991), *Fleksibilna organizacija dodatne nastave kao edukativni podsticaj nadarenih učenika u osnovnoj školi*, Vo *Reforma osnovne škole: unutarinja reforma i inovacije u osnovnoj obrazovanju – program rada i sažeci izlaganja*. Zagreb: Institut za pedagogijska istraživanja i dr.
281. Радевска, Н. (1992), *Флексибилна организација на дополнителната настава во основното училиште*, Во Зборникот “Современите тенденции во воспитанието и образованието и нивното влијание врз поставувањето нова платформа. Скопје: Списание “Просветно дело”.
282. Радевска, Н. (1994), *Отворената флексибилна комуникација на педагошката и психолошката во функција на развојот на творечката личност на учениците во основното училиште*, Во Психологија и транзицијата, Програма и зборник на резимеа. Крушево: Сојуз на друштвата на психолозите на Република Македонија.
283. Радевска, Н. (1994), *Едукативни начини и инструменти за идентификација на надарените ученици во основното училиште*, Скопје:

Просветно дело, бр. 3

284. Радевска, Н. (1995), *Училишната акцелерација како форма на работна со надарените ученици во основното училиште*, Скопје: Просветно дело, бр. 2.
285. Радевска, Н. (1997), *Функционалната имплементација на творечката активност како фундамент во перманентното образование и учење на надарените ученици во основното училиште*, Во Зборник на трудови Перманентното образование и учење на прагот на XXI век како филозофски и педагошки основи на теоријата и практиката во сферата на едукацијата. Скопје: Педагошки факултет "Свети Климент Охридски".
286. Радевска, Н. коавтор со Илијевска-Гоцирова, С.(2000), *Едукативното функционирање на педагогот во поглед на грижата и работната со надарените ученици во основното училиште*, Скопје: Просветно дело, бр. 1
287. Радевска, Н. (2000), *Партнерската комуникација на директорот и педагогот во функција на развојот на училишната акцелерација во основното училиште*, Скопје: Просветно дело, бр. 2.
288. Радевска, Н. (2000), *Отворена, флексибилна комуникација на педагозијата и психологијата во функција на развојот на творечката активност кај учениците во основното училиште*, Скопје: Просветно дело, бр. 5.
289. Радевска, Н. (2002), *Интерактивна комуникација на наставникот и ученикот со музичка надареност во дополнителна настава*, Скопје: Просветно дело, бр. 3.
290. Radevska, N. (2002), *Interactive communication between the teacher and music gifted student in the additional teaching* , Vo Zbornik Učiteljske akademije u Zagrebu. Zagreb : Učiteljska akademija.
291. Радевска, Н. (2003), *Современи тренденции во воспитувањето и образованието – библиографија*, Скопје: Просветно дело, бр. 1.
292. Радевска, Н. (2003), *Едукативни модели за реализација на репродуктивна и творечка активност во наставата*, Скопје: Просветно дело бр. 3.
293. Радош, Р. (1989), *Колико је дополнителен рад организиран*, Београд: Ревизија образовања, бр. 6.
294. *Rad sa nadarenom djecom u Hrvatskoj*, (1989), Beograd: Aktualnosti, broj 6.

295. Rozmarić, A. (1980), *Problemi organizacije dodatnog odgojno – obrazovnog rada u osnovnoj školi*, Zagreb: Obrazovanja i rad, br. 8.
296. Renzulli, J.S. (1986), *The Three-ring Conception of Giftedness: a Developmental Model for Creative Productivity*, in : Sternberg, R.J., Davidson, J.E. (Eds.), *Conceptions of Giftedness*, Cambridge: Cambridge University Press.
297. Renzulli, J.S. (2000), *A rising tide lifts all ships: applying gifted education know – how to the developmental high potential in all students*, in: *Towards excellence, developing and nurturing giftedness and talent*. New Delhi : Mosaic Books.
298. Ristić, Ž. (2006), *O istraživanju metodu i znanju*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
299. Race, I. (1988), *Specijalizovane škole kao oblik rada s darovitim*, Vo Zbornikot *Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom*, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanje i obrazovanja.
300. Rosić, V. (2005), *Slobodno vrijeme – slobodne aktivnosti*, Rijeka: Žagar.
301. *Развивање систем за работа со надарени и талентираны ученици во основните училишта во Република Македонија (истражување)*, (2011), Скопје: Светско учење.
302. Sternberg, R.J., Davidson, (1986), J.E. (Eds.): *Conceptions of Giftedness*, Cambridge, Cambridge University Press.
303. Sternberg, R.J.(1988), (Ed.) *The Nature of Creativity*, New York: Cambridge University Press.
304. Sternberg, R.J. (2001), *Giftedness as Developing Expertise: a theory of interface between high abilities and achieved excellence*, New York: High Ability Studies, 2
305. Sternberg, R. J. (2003), *WICS as a model of giftedness*, New York: High Ability Studies, 2
306. Sternberg, R.J. (2004), *WICS Redux: a reply to my commentators*. New York: High Ability Studies, 1.
307. Sternberg, R.J. (2007), *Handbook of creativity*, Cambridge: Universisty Press.
308. Strugar, V. (1997), *Teorijski metodološki i društveni aspekti pojave darovitosti*, Bibliografija. Zagreb: Hrvatski pedagoško- književni zbor.
309. Stein, J.(1980), *Stimulating creativity*, New York: Academic press.
310. Stevanović, M. (1998), *Didaktika*, Tuzla: R-S.

311. Stevanović, M. (1999), *Kreatologija*, Varaždinske Toplice: Tonimir
312. Stevanović, M. (1986), *Kreativnost nastavnika i učenika*, Pula: Istarska naklada.
313. Stevanović, M. (2000), *Modeli kreativne nastave*, Tuzla: R-S.
314. Stevanović, M. (2004), *Škola po mjeri učenika*, Varaždinske Toplice: Tonimir.
315. Strmčnik, F. (1987), *Sodobna šola v luči diferencijacije in individualizacija*, Ljubljana: Zveza organizacij za tehničko kulturo Slovenije.
316. Suchodolski, B. (1989), *Permanentno obrazovanje i stvaralaštvo*, Zagreb: Školske novine.
317. Staničić, S. (1991), "E" razredi za nadarene učenike osnovnih škola Rijeke, Zagreb: Život i škola, br. 1.
318. Стојановска, В. (1995), *Акцелерација на ученициите во основното училиште*, Битола: Гоцмар.
319. Стаменкова-Трајкова, В. (1990), *Способности на талентираните ученици и нивната интелектуалност во групата*, Скопје: Просветно дело, бр. 5.
320. Sibinović, M. (1988), *Dosadašnja iskustva i problem u rada s obdarenima*. Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
321. Sisk, D. (1987), *Creative Teaching of the Gifted*. New York: McGraw-Hil Book, Company.
322. Svetić, I. (1991), *Daroviti učenici kao suradnici u nastavi*. Zagreb: Napredak, br. 2.
323. Sorenson, J.S. (1988), *Gifted Program Handbook: Planning, implementing and Evaluating Gifted Programs*, Palo Alto: Dale Seymour Publications.
324. Streznewsky, M.K. (1999), *Gifted Grownups: The mixed blessing of extraordinary potential*, New York: Willey.
325. Stojanović, A. (2007), *Značaj triangulacije metodoloških pristupa darovitima*. Vo Zbornik 9, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača.
326. Стојановски, М. (2009), *The role of mentor in the course of gifted and talented children*, Vo Зборникот Надарените и талентираните креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
327. Стојановска, Г. (2009), *Емоционалната интелигенција на наставаниците и родителите и нејзиното влијание врз надарените деца*. Vo Зборникот Надарените и талентираните креатори на прогресот, втор дел, Битола:

Педагошки факултет.

328. Stanojlović, D.B. (2008), *Osnovi pedagoške dijagnostike*, Beograd: Prosvetni pregled.
329. Sturza –Milić, N. (2009), *Identifikacija motorički darovitih učenika mladog školskog uzrasta*, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov".
330. Станковић, Д., Павловић, Б. (2008), *Стручно усавршавање и сарадња између наставника у основним школама*, Београд: Иновација у настави, бр.1,
331. Šećibović, R. (1988), *Vanškolski oblici rada s obdarenim*. Vo Zbornikot Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
332. Špijunović, K. (2004), *Uloga nastavnika u identifikaciji i radu sa potencijalno darovitim učenicima*, Zbornik 10 Strategije podsticanja darovitosti, Vršac: Viša škola za obrazovanja vaspitača.
333. Šefer, J. (1988), *Merenje divergentnih sposobnosti*, Zagreb: Pedagoški rad br. 3.
334. Šefer, J. (2000), *Kreativnost dece*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
335. Šefer, J. (2005), *Kreativne aktivnosti u tematskoj nastavi*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
336. Шефер, Ј. (2008), *Евалуација креативних активности у тематској настави*, Београд: Институт за педагошка истраживања.
337. Ševkušić, S. (2000), *Slobodne aktivnosti i razvoj kreativnosti učenika*, Zbornik 6, Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
338. Ševkušić, S. (2009), *How action research contributes to development of pupils' ability and creativity* Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, втор дел, Битола: Педагошки факултет.
339. Treffinger, D.J. (1980), *Encouraging creative learning for the gifted and talented*, Ventura: CA, LTI
340. *Teorijski, metodološki i društveni aspekti pojave nadarenosti*, (1988) posebno izdanje časopisa. "Pedagoški rad". Zagreb: PKZ
341. Тодорова, И. (1992), *Наставнички и креативности*, Скопје: Просветно дело, бр. 3.

342. Тодорова, И. (1994), *Разбуди го својот креативен ум*, Скопје: Догер.
343. Torrance, P. (1981), *Kreativnost*, Beograd: Pedagogija br. 1.
344. Torrance, P. (1984), *The Role of Creativity in Identification of the Gifted and Talented*, Minnesota: Gifted Child Quarterly, No.28.
345. Тодорина, Д. (2011), *Теоретско – експериментално истражување на проблемот на идентификација и развој на надарените деца*, Скопје: Воспитни крстопати, бр. 152.
346. Томовска, М. (2011), *Емоционалната интелигенција кај надарените ученици*, Скопје: Воспитни крстопати, бр. 157-158.
347. *Uspostavljanje sistema rada sa talentovanom decom i omladinom*, Beograd: Republički zavod za unapređivanje vaspitanja i obrazovanja.
348. Velaga- Gudelj, Z. (1990), *Nastava stvaralačke pismenosti*, Zagreb: Školska knjiga.
349. Водопија, И. (1990), *Браинсформинг како инструмент за истражување на творештво на децата*, Во Зборникот Педагошкото творештво во функција на научниот и технолошкиот развој, Скопје: Сојуз на педагошките друштва во СРМ.
350. Vodopija-Gaćeša, I. (1990), *Jedna mogućnost unapređivanje kreativnog mišljenja*, Beograd: Pedagogija, br. 4.
351. Vodopija, I., Majdenić, V. (2009), *Jezično – umjetnička darovitost / nadarenost u nastavi materinskog jezika*, Во Зборникот Надарените и талентираните креатори на прогресот, втор дел, Битола: Педагошки факултет.
352. Vukasović, A. (1978), *Znanstveni pedagoški pristup izvanškolskim znanstvenim aktivnostima mladih*, Zagreb: Pedagoški rad, br. 7-8.
353. Vukasović, A. (1990), *Pedagoški putokazi*, Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
354. Вученов, Н. (1983), *Улоги и можности на школе у оптимализирању развоја обдарених ученика*, Београд: Ревизија образовања, бр. 2-3.
355. Vujović, M., Marjanović, D., Stojaković, S., Stojković, N. (1992), *Daroviti učenici- neke mogućnosti unapređivanja rada u razrednoj nastavi (sa priložima za praksu)*, Beograd: Nova prosveta.
356. Vlahović – Štetić, V. (2005), *Daroviti učenici: teorijski pristup i primjena u školi*, Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
357. Vizek – Vidović, V., Vlahović – Štetić, V., Rijavec, M., Miljković, D. (2003), *Psihologija obrazovanja*, Zagreb: Vern

358. Вујасин, Б. (2009), *Менторство – карика која недостигаје у раду са даровитима*, Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, втор дел, Битола: Педагошки факултет.
359. Vlakovac, Z. (2011), *Inkluzivno obrazovanje darovitih na mladem školskom uzrastu*, Во Zbornik radova Tehnologija, informatika i obrazovanje za društvo učenja i znanja, Čačak: Tehnički fakultet i dr.
360. Vilotijević, N. (2007), *Heuristički pristup u radu sa darovitim učenicima*, Во Zbornik 13 Praktični aspekti savremenih shvatanja darovitosti, Vršac: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov".
361. Вујачић, М., Санишић, Ј. (2007), *Креирање позитивне климе у школи*, Педагогија, бр. 3.
362. Webb, J. T. (1985), *Guiding the Gifted Children*. Ohijo: Psychology Publishing Company.
363. Witty, P. (1977), *The Gifted Child*, Boston: Greenwood Press, Publishers.
364. Winner, E. (1996), *Gifted Children, Myths and Realities*, New York: Basic Books.
365. Zekić, S. (1987), *Neke mogućnosti identifikacije darovitih učenika u višim razredima osnovne škole*, Sarajevo: Naša škola, br. 1-2.
366. Златевска, А. (2009), *Концепти на толеранција кај надарениите деца*, Во Зборникот Надарените и талентираниите креатори на прогресот, прв дел, Битола: Педагошки факултет.
367. Zbornik 1 *Okrugli sto Darovitost na predškolskom i mladem školskom uzrastu*, (1995), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
368. Zbornik 4 (1998), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
369. Zbornik 6 (2000), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
370. Zbornik 9 *Mesto darovitih u kurikularnoj reformi*, (2003), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
371. Zbornik 10 *Strategija podsticanje darovitosti*, (2004), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
372. Zbornik 11 *Daroviti i odrasli*, (2005), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
373. Zbornik 12 *Darovitost, interakcija i individualizacija u nastavi* (2006), Vršac: Viša škola za obrazovanje vaspitača.
374. Зборник 13 *Радови са меѓународно научно скупско Практични аспекти*

- савремених схваћања даровитости*, (2008), Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача вМихаило Паловг Вршац.
375. *Закон за предучилишно и основно образование и васпитање* (1976), Скопје: Службен весник на СРМ, бр. 11.
376. *Закон за предучилишно и основно образование и васпитање* (1980), Скопје: Службен весник на СРМ, бр. 10.
377. *Закон за предучилишно и основно образование и васпитање* (1983), Скопје: Службен весник на СРМ, бр. 19
378. *Закон за основно образование* (2008), Скопје: Службен весник на Република Македонија, бр. 103.
379. *Закон за изменување и дојолнување на Законот за основно образование*, (2011), Скопје: Службен весник на Република Македонија, бр. 18.
380. Žagar, D. (1987), *Nadarjeni otroci in pedagoško delo z njimi*, Ljubljana: Sodobna pedagogika, br. 5-6

ВЕБ ЛОКАЦИИ

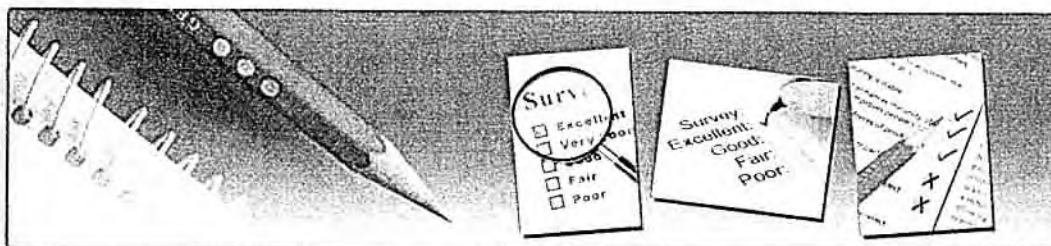
1. http://europa.eu.int/growthandjobs/index_en.htm
2. http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/cha/c_11049.htm
3. http://europa.eu.int/comm/education/doc/official/keydoc/2002/progobj_en.pdf
4. <http://www.cedefop.eu.int/>
5. <http://www.etf.eu.int/>
6. <http://www.etuc.org/a/580>
7. www.udruga-roditelj-darovite-djece.hr
8. <http://free-zg.hinet.hr/bistric>
9. www.Bistric.com/info/Darovitost.doc
10. <http://www.petnica.rs/>
11. www.worldvaluessurvey.org
12. <http://www.google.com/search?hl=en&q=nadareni+ucenici&start=108sa=n>
13. <http://giftedkids.about.com/od/gifted101/p/gifteddef.htm?rd=1>
14. <http://www.gifted.uconn.edu/sem/pdf/ljet-Renzulli-Reis.pdf>
15. <http://www.gifted.uconn.edu/sem/semart14.htm/>
16. www.skole.hr/dokumenti?dm_document_id=306&dm_dnl=1
17. <http://www.nadarenost.net/Tisak.htm>
18. http://www.gifteddevelopment.com/About_GDC/assessment.htm
19. http://www.ri.net/gifted_talented/character.html
20. <http://likovna-kultura.ufzg.hr/darovitost.htm>
21. <http://family.jrank.org/pages/711/Gifted-Talented-Children-Identification-Gifted-Children.html>
22. <http://www.education.com/reference/article/assessment-identification-gifted/>
23. http://www.en.wikipedia.org/wiki/Lewis_Terman
24. <http://andjeli-cuvar.com/darovitost.html>
25. http://www.odgoj.com/index.php?view=articlecatid=45%Aedukacija-roditelja&id=213%Andadareno-dijete-u-porodici&option=com_content
26. http://www.skole.hr/nastavnici/ucionica?news_id=2911
27. <http://www.nadarenost.net/Tisak.htm>
28. <http://www.education.com/topic/gifted-children-defined/>
29. <http://www.uns.ac.rs/sr/doktorske/olgicaTomic/disertacija.pdf>

VI. ПРИЛОЗИ

1. 1978

И.Б.

АНКЕТЕН ЛИСТ - СКАЛЕР

Надарените ученици се значаен дел во одговорната воспитно-образовна работа во основното училиште. Како актуелна категорија со пејзиниот севкупен потенцијал е значајна за проучување, истражување. Во овој контекст со овој инструмент сакаме да испитаме некои аспекти од проблемот на моделите на педагошко водење на надарените ученици. За истражувањето е значајно какви се мислењата и ставовите на наставниците во поглед на моделите на педагошко водење на оваа категорија ученици.

Ова истражување нема цел да вреднува, туку служи за реализација на стручни, научно-истражувачки цели.

Анкетирањето по пат на прашалник – скалер е анонимно и Ве молиме со своите објективни одговори да помогнете и да го поддржите овој значаен научен потфат.

Изборот Вие да бидете анкетирани е сосема случаен.

Ви благодариме за соработката!

Основно училиште _____

Општина _____

Одделение во кое реализирате настава _____

Број на ученици во паралелката _____

❖ Образование кое поседувате
(стручна подготовка)

- а) више
- б) високо

❖ Работно искуство во наставата

- а) до 10 години
- б) од 10 до 15 години
- в) од 16 до 20 години
- г) од 21 до 25 години
- д) над 25 години

1. Според Вашето мислење надарените ученици се:
(заокружи една алтернатива)

- а) Ученици кои постигнуваат континуиран одличен успех
- б) Ученици кои поседуваат особини со кои во едно или повеќе подрачја на активност постигнуваат високи надпросечни резултати
- в) Ученици со високо развиени општи интелектуални способности
- г) Ученици со високо развиени специфични способности
- д) Ученици кои победуваат на натпревари, олимпијади на знаења

2. Според Вашето мислење со надарените ученици во основното училиште:
(заокружи една алтернатива)

- а) треба посебно да се работи
- б) не треба посебно да се работи
- в) немам определено мислење за тоа

3. Оценете ги причините - карактеристикиите поради кои сепак треба да се организира работата со надарените ученици:
(заокружете 3 алтернативи што сепак се најзначајни)

- a) учат брзо и лесно, без принуда
- б) божествено на речнички и високо ниво на говорна разменост
- в) интелектуално се љубопитни и незадоволни
- г) способност за планирање и организација на работата
- д) способност за поставување на хипотези
- е) склони се кон истражување
- ж) високо ниво на аспирација
- з) продуцираат оригинални идеи
- и) иницијативни се, самостојни, критични
- п) способност да ги применат стекнатите знаења и творечки да ги користат во нови ситуации
- р) способност да ги користат креативните вештини

4. Ако сепак треба да се надарените ученици треба посебно да се работи наведете преку кои модели на педагошко водење треба да се реализираат:
(Оценете ја зачестеноста на реализацијата на моделиите на педагошко водење)

	Модели на педагошко водење	Воопшто не	понекогаш ретко	секогаш многу често
а.	додатна настава	1	2	3
б.	акцелерација	1	2	3
в.	слободни активности	1	2	3
г.	изборна настава	1	2	3
д.	учество на натпревари, олимпијади на знаења	1	2	3
е.	користење на мотивациони средства: пофалби, награди	1	2	3

5. Сјоред Вашејџо мислење како џреба да се изврши изборој на моделије на предајошко водење на надареније ученици: (Заокружејте јџри алтернативе)

- а) преку следење на успехој
- б) почитување на интересој
- в) номинација од предметниој наставник
- џ) процена од класниој раководије.
- д) идентификување на надареније со јримена на одредени јестџови
- џ) извејтај на родителјџе
- е) оцена од друјарије, соучениције
- ж) самооценување на ученикој

6. Пројрамие за рабојна со надареније ученици, сјоред Вашејџо мислење џреба да џи издојвуваат: (Заокружејте една алтернатива)

- а) самној наставник
- б) Биро за развој на образованиеј
- в) наставник - ученици
- џ) наставник - предајоџ
- д) наставник-психолоџ
- џ) психолоџ-предајоџ

7. Посебније пројрами за рабојна со надареније ученици џреба да содржајт: (Заокружејте една алтернатива)

- а) јроширување и јродлабочување на содржитије од одделни наставни предметни ијџо учениције одделно џи изучуваат
- б) изучувања на нови подрачја од јосџојније наставни предметни

8. Сјоред Ваше мислење во наставнајта јрактика во основнојо училиште со надареније ученици се рабојни: (Заокружејте една алтернатива)

- а) колку ијџо е појребно
- б) се рабојни, но не колку ијџо е појребно
- в) воојније не се рабојни

9. Сјоред Вашејшо мислење кој шреба да биде носител на педагошкошо водење на надаренише ученици во основношо училишише:
(Заокружејше две алтернативи)

- а) предметнош наставник
- б) дружи предметни наставници од училишишешо
- в) наставници од среднише училишиша
- г) наставници од високо образовнише институцији - универзитетшош
- д) стиручни лица на научни институцији и дружи работни институцији

10. Акцелерацијаша како модел на педагошко водење на надаренише ученици овозможува нивно забрзано напредување, ша зашоа неопходно е да се актуелизира: (Заокружејше една алтернатива)

- а) се согласувам
- б) делумно се согласувам
- в) воопшто не се согласувам

11. Меншорскаша настава како модел на педагошко водење на надаренише ученици е систем на насочување на истражувачкише способности на овие, ша зашоа шреба: (Заокружејше една алтернатива)

- а) да се употребува
- б) воопшто нема потреба
- в) немам определено мислење за шоа

12. Сметаше ли дека сше подготвени за работа со надаренише ученици:
(Заокружејше една алтернатива)

- а) најшото подготвен
- б) подготвен
- в) недовошно подготвен
- г) целосно неподготвен

13. Според Вашето мислење кои видови модели на педагошко водење на надарените ученици - дидактички форми на работа треба да преовладуваат (Оценете ги по степенот на значајност по нивниот редослед од 1 до 5, најзначајниот да се именува со бројот 1)

	група
	фронтална
	индивидуална
	работа во парови
	индивидуализирана работа

14. Според Вашето мислење кои методи на работа како модели на педагошко водење со надарените ученици треба да преовладуваат (Оценете ги по степенот на значајност)

	Методи на работа	Не значајно	Малку значајно	Многу значајно
а.	метод на разговор	1	2	3
б.	метод на самостојна работа со учебник и друг печатен текст	1	2	3
в.	метод на демонстрација	1	2	3
г.	метод на лабораториска работа	1	2	3
д.	метод на писмена и графичка работа	1	2	3
е.	метод на експериментирање	1	2	3

15. Според Вашето мислење кои начини на индивидуализација на наставата како модели на педагошко водење на надарените ученици се особено значајни: (Оценете ги по степенот на значајност)

	Начини на индивидуализација на наставата	Не значајно	Малку значајно	Многу значајно
а.	заедничко планирање на наставникот и надарените ученици	1	2	3
б.	проблемска настава	1	2	3
в.	микронастава	1	2	3
г.	работа со компјутери	1	2	3
д.	мултимедијален пакет	1	2	3

16. Доколку сѐ учествувале во изведувањето на работата со надарените ученици какви се Вашите досегашни искуства: (Заокружете една алтернатива)

- а) многу задоволен
- б) задоволен
- в) малку задоволен
- г) незадоволен

17. а) До колку сѐ задоволен, објаснете зошто:

<i>17. б) До колку не сѝе задоволен, објаснете зошто:</i>
<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>
<i>18. Доколку сметате дека работата со надарените ученици недоволно се применува во нашите училишта, наведете некои од причините за тоа:</i>
<hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/> <hr/>

ПРОТОКОЛ НА ИНТЕРВЈУ

Одделенски раководител на паралелката _____

Предмет кој го реализирате: _____

1. Кој ученици (ученички) во одделението, во кое сте Вие одделески раководител спаѓаат во категоријата надарени ученици, без разлика на нивниот училишен успех?

---

2. Врз основа на што го мислите тоа? _____

---

3. Кои ученици во одделението изразуваат најмногу необични, фантастични идеи? _____

---

4. На кои надарени ученици потребно е да се изврши училишна акцелерација како моделот на педагошко водење–училишна акцелерација?

---

5. На кои надарени ученици потребно е вклучување во моделот на педагошко водење - додатната настава? _____

---

6. На кои ученици, кои сметате дека се надарени, им е потребно вклучување во моделот на педагошко водење - слободните активности во училиштето и надвор од него?

---

7. На кои ученици им е потребен моделот на педагошко водење - менторски систем на настава?

---

8. Колку одделните модели на педагошко водење се применуваат во Вашето училиште?

---

9. Според степенот на омиленоста на учениците во одделнието на кое од петте места се надарените ученици:

- јако омилен;
- омилен;
- ни омилен, ни неомилен;
- недоволно омилен;
- воопшто не е омилен.

Т Т С

Упатство за примена на тестот

Покрај секое од наведените тврдења, понудени се три можности за да се означи одговорот: точно, делумно, точно и неточно. Заокружете го изразот:

- точно, до колку сметате дека тврдењето се однесува на Вас (она што е напишано е вистинито);

- делумно, доколку сметате дека тврдењето се однесува само делумно на Вас (она што е напишано е само делумно вистинито) и

- неточно, доколку сметате дека тврдењето не се однесува на Вас (она што е напишано не е вистинито за Вас).

Одговорете токму така како што мислите, заокружете го одговорот што прв ќе Ви падне на памет без да размислувате како би било "најдобро" да се одговори.

Секој Ваш одговор е најдобар, ако е отворен, спонтан и брз.

1. Секогаш кога работам цврсто сум убеден-а дека го користам вистинскиот начин за решавање на проблемот.

точно

делумно

неточно

2. Мислам дека поставувањето прашања на кои не може лесно да се одговори е губење време.

точно

делумно

неточно

3. Можам да се концентрирам, подобро од другите луѓе, на она што навистина ме интересира.

точно

делумно

неточно

4. Сметам дека проблемите најдобро се решаваат постапно - "чекор по чекор".

точно

делумно

неточно

5. Понекогаш изнесувам такво мислење со кое ги одбивам од себе си некои

од соработниците.

точно

делумно

неточно

6. Многу време трошам размислувајќи за тоа што мислат другите луѓе за мене.

точно

делумно

неточно

7. Кога самиот-та мислам дека работам правилно тоа ми е поважно, отколку да се обидувам да добијам признанија од другите.

точно

делумно

неточно

8. Не ги ценам луѓето кои се неподготвени и кои често се сомневаат во се.

точно

делумно

неточно

9. Потребни ми се повеќе отколку на другите луѓе, интересни и вознемирувачки нешта.

точно

делумно

неточно

10. Знам да ги совладам своите внатрешни импулси

точно

делумно

неточно

11. Кога се бавам со некој тежок проблем, не ми е жал за времето, па работам и после истекот на предвиденото време.

точно

делумно

неточно

12. Понекогаш за нешто премногу се воодушевувам.

точно

делумно

неточно

13. Често најдобрите идеи ми паѓаат на ум кога не работам ништо посебно.

точно

делумно

неточно

14. Кога решавам некој проблем најмногу се потпирам на претчувството дека работам правилно или не.

точно

делумно

неточно

претпоставки.

точно

делумно

неточно

25. Вдахновението (инспирацијата) нема никаков удел во успешното решавање на проблемите.

точно

делумно

неточно

26. Ако со некого дојдам во судир, најмногу сакам пак да останеме пријатели дури јас да сум тој што ќе попушти.

точно

делумно

неточно

27. Многу поголемо задоволство ми е да создавам нови идеи, отколку потоа да ги убедувам другите луѓе во нивната правилност.

точно

делумно

неточно

28. Со радост цел ден би поминал во размислување.

точно

делумно

неточно

29. Повеќе би сакал да ги избегнам ситуациите во кои би можел да се најдам во потчинета положба.

точно

делумно

неточно

30. Кога оценувам некои информации, повеќе ми е тоа од кого сум ги добил, отколку самата содржина на информациите.

точно

делумно

неточно

31. Не ми е гајле за изненадни и непредвидливи работи.

точно

делумно

неточно

32. Ми се допаѓаат луѓето кои се придржуваат на правилото "работата има предност на уживањата".

точно

делумно

неточно

ИНСТИТУТ ЗА ПЕДАГОГИЈА

33. Поважно е колку сам се почитува, одошто колку го почитуваат другите.

точно   делумно   неточно

34. Сметам дека луѓето кои се стремат кон совршенство не се разумни.

точно   делумно   неточно

35. Повеќе сакам да работам во група отколку сам.

точно   делумно   неточно

36. Ми се допаѓа клучот во која можам да влијаам на другите.

точно   делумно   неточно

37. За повеќето проблеми со кои се сретнувам во животот се чини дека немаат само добри или само лоши решенија.

точно   делумно   неточно

38. Важно ми е за сè да имам определено место и сè да е на свое место.

точно   делумно   неточно

39. Писателите кои употребуваат странски и необични зборови, сакаат да се покажат важни и учени.

точно   делумно   неточно

40. Кај многу луѓе главната тешкотија е во тоа што работите ги земаат премногу вистинито.

точно   делумно   неточно

41. Без оглед на тоа што другите ме одвраќаат, ми прават пречки и ми се спротиставуваат, за своите замисли сум доволно мотивиран и воодушевен.

точно   делумно   неточно

42. Луѓето кои размислуваат за "луди", непрактични работи, губат време.

точно

делумно

неточно

43. Повеќе ме обзема она што се уште не го знам, отколку она што веќе го знам.

точно

делумно

неточно

44. Повеќе ме интересира она што би можело да биде, отколку она што веќе било.

точно

делумно

неточно

45. Често размислувам за моите лекомислени изјави, кој можеби ги погодиле другите луѓе.

точно

делумно

неточно

46. Уживам губејќи го времето со нови идеи, па дури и да се можеби без практична вредност.

точно

делумно

неточно

47. Се сложувам дека "идеите сами по себе" не се доволно вредни.

точно

делумно

неточно

48. Нерадо поставувам такви прашања кои би ги откриле какви ми се намерите.

точно

делумно

неточно

49. Кога ќе се зафатам со остварување на некоја замисла цврсто се одлучувам на крај да ја истерам, па дури и подоцна да бидам разочаран заради тоа.

точно

делумно

неточно

50. Меѓу долу наведените изрази, со кои ги опишуваме луѓето, изберете 10, за кои сметате дека најдобро Ве опишуваат. Означете ги со знакот x што ќе го напишете пред изразот.

- енергичен	- модерен	- иновативен
- уверен	- самосвесен	- практичен
- реален	- истраен	- среден
- со отворено мислење	- воздржан	- разумен
- добро уочува	- увидлив	- воспитан
- импулсивен	- темелен	- воодушевувачки
- одлучен	- сака да заработува	- друштвен
- тактичен	- љубопитен	- индивидуален
- насочен напред	- остроумен	
- ентузијаст	- динамичен	
- сериозен	- скромен	
- урамнотежен	- флексибилен	
- жив (палав)	- немирен	
- безчувствителен	- одаден	
- многу барам од себе	- оригинален	
- реалистичен	- брз	
- растресен	- делотворен	
- добронамерен	- услужлив	
- претпазлив	- добродушен	
- традиционален	- предвидлив	
- досетлив	- званичен	
- егуистичен	- неформален	
- независен храбар	- храбар	

